

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İNTERNET ORTAMINDA EN ÇOK SORULAN HADİSLERİN
TESPİT, TAHRİC VE TAHLİLİ
-SORULARLAİSLAMİYET.COM ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEYZA NUR GÜNEŞ

BALIKESİR 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İNTERNET ORTAMINDA EN ÇOK SORULAN HADİSLERİN
TESPİT, TAHRİC VE TAHLİLİ
-SORULARLAİSLAMİYET.COM- ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEYZA NUR GÜNEŞ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ RECEP EMİN GÜL

BALIKESİR 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 202112573001 numaralı Beyza Nur GÜNEŞ'in hazırladığı "İnternet Ortamında En Çok Sorulan Hadislerin Tespit, Tahric ve Tahlili -sorularlaislamiyet.com Örneği- konulu YÜKSEKLİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 11.06.2024 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Doç. Dr. Muhammed Akdoğan

İmza

Üye (Danışman) Dr. Öğr. Üyesi Recep Emin Gül

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Eşer

İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

11/06/2024

İmza

Beyza Nur GÜNEŞ

ÖNSÖZ

Değişime ve gelişime açık bir varlık olan insan, etrafındaki değişimlere kayıtsız kalmaz. İçinde bulunduğumuz teknoloji ve iletişim çağı günlük hayatlarımızı, yaşam şekillerimizi, algılarımızı ve kabullerimizi doğrudan etkilemektedir. Teknoloji çağının bir sonucu olarak tablet, telefon ve bilgisayarların da kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu cihazların kullanımı ile birlikte internet ve sosyal medya gibi mecralar insanların hayatlarının ayrılmaz birer parçası haline gelmiştir. Hayatımızın birçok alanını etkisi altına alan bu mecralar elbette ki dinî mevzularda da bir başvuru kaynağı haline gelmiştir. Bilhassa dinin ikincil kaynağı olan hadisler neredeyse sosyal mecraların her birinde paylaşılmakta, yorumlanmakta ve tartışmaya açılmaktadır.

İnternet ortamının ve sosyal medyanın denetimden uzak oluşu, sınırsız erişim imkânı ve hızlı bilgi akışı gibi özellikleri bilgi kirliliğine sebebiyet vermektedir. Erişimdeki bu sınırsızlık, söz konusu mecralarda paylaşım yapan kimselerin ehliyet sahibi olup olmamasına bakmamaktadır. Kullanıcılar, bu durumu göz önünde bulundurarak, internet ortamında paylaşılan her bilginin doğruluğu kesin olmadığı gibi bu mecralarda paylaşılan her hadisin de sahih olamayacağını kıyas etmelidirler. Tüm bunlara rağmen bilgiye erişimin kolaylığını sağlayan internet ve sosyal medya bir mesele hakkında başvurulmuş ilk kaynaklar arasında yerini almıştır. Bu sebeple aktarımı yapılan rivayetlerin sıhhat değerlendirmelerini yaparak sahih ve zayıf ayrımını yapmak oldukça önemlidir. Ancak rivayetler hakkında yapılan durum tespitleri tek başına yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte doğru yorum ve değerlendirmelerin de yapılması hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması için önemlidir.

İnternet ve sosyal medyada dinî paylaşımların sıhhati ve insanın yaşantısına etkisinin ele alındığı, popüler konular ile ilgili rivayet paylaşımları ve farklı sosyal medya platformlarında paylaşılan rivayetlerin sıhhatinin incelendiği muhtelif çalışmalar mevcuttur. Bununla birlikte yaptığımız taramada internet ortamında en çok merak edilen hadislerin incelendiği müstakil bir çalışmaya ulaşamadık. Biz de internet ve sosyal medya kullanıcıları tarafından oldukça sık ziyaret edilen, sıhhat durumu merak edilen hadislerin sağlamlarını yapma görevi üstlenen “Sorularla İslamiyet” adlı internet sayfasında ele alınıp değerlendirilen hadislerin kaynak değerini

tespit, tahrîc ve tahlil etmenin bir gereklilik olduğu düşüncesiyle bu çalışmayı yapmayı gerekli gördük.

Çalışmanın alan yazın bölümünde öncelikle Sorularla İslamiyet sitesinin tarihçesi, amaç ve hedefi, sitenin kurucu ve editörleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Bu bölümde ikinci olarak internet ve sosyal medyada hadislerin kullanımının olumlu ve olumsuz yanlarına değinildikten sonra farklı sosyal medya mecralarında yapılan dinî içerikli paylaşımlar ve rivayetlerin ele alındığı çalışmalardan elde edilen sonuçlara yer verilecektir.

Çalışmanın bulgular bölümünde Sorularla İslamiyet sitesinde ziyaretçiler tarafından sıhhat değerinin en çok merak edildiği hadislere yapılan sıhhat ve kaynak tespiti hakkındaki açıklamalar tarafımızca tekrar değerlendirilecek, elde edilen bulgular karşılaştırılarak site tarafından ulaşılan verilerin yeterlilik ve doğruluğu tespit edilecektir.

Çalışmam süresince rehberlik ve yardımlarını esirgemeyen, çalışmamın her aşamasını büyük bir titizlikle inceleyen saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Recep Emin GÜL hocama minnettarlığımı sunarım. Kıymetli görüş ve önerileriyle çalışmama katkıda bulunan Doç. Dr. Muhammed AKDOĞAN ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EŞER hocalarıma teşekkür ederim. Naçizane beraber çıktığımız bu ilim yolcuğundaki yârenim Esra ARVAS'a, çalışmam boyunca eksiklerimi gidermekte yardımını esirgemeyen arkadaşım Eslemnur UYSAL'a, bu süreçte manevi desteğiyle bana moral veren görev arkadaşım Elif GEYİKGİN'e teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği geçen her bir hocamı ve tezimi yazarken istifade ettiğim tüm müellifleri hayırla yâd ederim. Son olarak bu yolda beni yüreklendirerek desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

BALIKESİR, 2024

BEYZA NUR GÜNEŞ

ÖZET

İNTERNET ORTAMINDA EN ÇOK SORULAN HADİSLERİN TESPİT, TAHRİC ve TAHLİLİ -sorularlaislamiyet.com ÖRNEĞİ-

GÜNEŞ, Beyza Nur

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Recep Emin GÜL

2024, 125 Sayfa

Bu çalışma, Sorularla İslamiyet adlı din hakkında merak edilen sorulara cevap verme içeriği ile ön plana çıkan sitede, kullanıcıların Hz. Peygamber'e aidiyetini ve sıhhat durumunu merak ettikleri hadisler hakkında yapılan açıklamaları değerlendirmeyi konu edinmiştir. Çalışmanın amacı İslamî konular hakkında en çok ziyaret edilen Sorularla İslamiyet sitesinin ele aldığı hadisler hakkında yapmış olduğu kaynak ve metin tespitleri ile yorumlar ve çıkarımlarını tahlil ederek ulaştığımız kaynaklar ile karşılaştırmasını yapmak suretiyle sitede yer alan bilgilerin/cevapların doğru/isabetli olup olmadığını ortaya koymaktır. Bunun için öncelikle siteye sıhhat durumu merak edilen hadisler hakkında yöneltilen 400 ila 200 bin ve üzeri okunma olarak en çok okunma alan 20 soru ve cevap tespit edilmiştir. Ardından ise söz konusu rivayetlerin tespit, tahrîc ve tahlili yapılmıştır. Tahrîc esnasında temel hadis kaynakları ve muteber hadis kaynakları dahil edilmiş; tahlilde ise sened ve metin tenkidi ile birlikte dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Araştırmalarımız sonucunda internet ve sosyal medya kullanıcıları başta olmak üzere dinî içerik paylaşan muhtelif birçok sayfa tarafından Sorularla İslamiyet adlı sitenin internetin sahih kaynağı olarak görüldüğü ve siteye güvenildiği görülmüştür. Sitede söz konusu rivayetlere yapılan doğru tahrîclerle birlikte bazı tahrîclerin temel hadis kaynaklarına ulaşmak açısından eksik yapıldığı; ancak rivayetler hakkındaki yorum ve açıklamaların öz ve isabetli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İnternet, Sosyal Medya, Rivayet, Tahrîc.

ABSTRACT

**DETERMINATION, AUTHENTICATION AND ANALYSIS OF THE MOST
ASKED HADITHS ON THE INTERNET-EXAMPLE OF
www.sorularlaislamiyet.com-**

GÜNEŞ, Beyza Nur

Master Thesis, Department of Fundamental Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assist. Prof. Recep Emin Gül

2024, 125 pages

The subject of this study is to evaluate the explanations of hadiths that users researched about the belonging to Prophet Muhammed and trustworthiness of them, in the website called Sorularla Islamiyet which is featured by the content to answer frequently asked questions about religion. The aim of this study is to present the accuracy of the answers/informations in the website by comparing the variables obtained by analyzing the sources and text determinations and comments and implications about the hadiths covered in the most visited website on the religious subjects, Sorularla Islamiyet, to the sources we accessed. Firstly, the most visited 20 questions and answers about trustworthiness of the hadiths were determined, with 200 to 400 thousand or more clicks directed to the site. This was followed by the determination, inclusion (tahrij) and analysis of the narrations in question. During the inclusion, fundamental and reliable hadith sources were included and during the determination, documentation method used with transmitter (ravi) chain and text criticism. As a result of our research, website called Sorularla Islamiyet is seen as an authentic source of the internet and trusted by especially internet and social media users and many various pages sharing religious content. It has been detected that some of the inclusions about narratives in question are insufficient for reaching to the fundamental hadith sources, however, the comments and explanations about the narrations are concise and accurate.

Keywords: Hadith, Internet, Social Media, Narrative, Inclusion.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi (Konusu).....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.5. Tanımlar	4
2. İLGİLİ ALANYAZIN	5
2.1. Kuramsal Çerçeve	5
2.1.1. Sorularla İslamiyet Sitesine Genel Bakış.....	5
2.1.2. İnternet ve Sosyal Medyada Hadislerin Kullanımı	7
2.2. İlgili Araştırmalar.....	14
3. YÖNTEM.....	15
3.1. Araştırmanın Modeli	15
3.2. Evren ve Örneklem	15
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri	15
3.4. Verilerin Toplanma Süreci.....	15
3.5. Verilerin Analizi.....	16
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	17
4.1. Kadınlar ile İlgili Rivayetler	17
4.1.1. Kadının Devlet Başkanı Olması ile İlgili Rivayet	17
4.1.2. “Cennet annelerin ayakları altındadır.” Rivayeti	25
4.1.3 Kadının Kocasına Secde Etmesi ile İlgili Rivayet	28
4.1.4. Cehennem Ehlinin Çoğunu Kadınların Oluşturduğu, Kadının Akıl ve Din Açısından Eksik Olduğunu Bildiren Rivayet.....	34
4.1.5. Allah’ın Sevdiği Kuluna Kız Çocuğu Verdiğine Dair Rivayet.....	42

4.2. Hayvanlar ile İlgili Rivayetler.....	49
4.2.1. Hayvanların Allah’ın Sessiz Kulları Olduğu ve Hesap Gününde Konuşacaklarına Dair Rivayet	49
4.2.2. Kertenkele Öldüren Kimsenin Sevap Kazandığı Hakkındaki Rivayet	52
4.2.3. Yılan Öldürmek ile İlgili Rivayet	56
4.3. Dua ile İlgili Rivayetler.....	58
4.3.1. “Lâ İlâhe İllallâhül Melikül Hakkul Mübîn” Duası ile İlgili Rivayet	58
4.3.2. Hasbunallah Duası ile İlgili Rivayet	60
4.4. Mehdî ile İlgili Rivayetler	63
4.5. Türkler ile İlgili Rivayetler	70
4.6. Diğer Konular Hakkındaki Rivayetler	77
4.6.1. Kulak Çınlaması ile İlgili Rivayet	77
4.6.2. “Haksızlık Karşısında Susan Dilsiz Şeytandır.” Sözü	81
4.6.3. “Kişi Sevdiği ile Beraberdır” Rivayeti.....	82
4.6.4. Tavla Oynamanın Kerih Olduğuna Dair Rivayet.....	85
4.6.5. “Arap Yarımadası yeşillenmedikçe kıyamet kopmaz” Anlamındaki Rivayet	89
4.6.6. Azrâil’in Mahiyeti Hakkındaki Rivayetler.....	90
4.6.7. Uykunun Abdesti Bozduğuna Dair Rivayetler	93
4.6.8. “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış” Anlamındaki Rivayet	97
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
5.1. Sonuçlar.....	101
5.2. Öneriler	108
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin/İbn/Oğlu
c.c.	: Celle Celâluh
c.	: Cilt
H.z.	: Hazreti
Hadis no	: Hadis numarası
ö.	: Ölüml tarihi
r.anh.	: Radıyallahu Anh
s.a.s.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
t.y.	: Tarih yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

1. GİRİŞ

Bu başlıkta araştırmanın problem durumu (konusu), amacı, önemi, sınırlılıkları ve temel kavramlar hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Araştırmanın Problemi (Konusu)

Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte gelen dijitalleşmenin insanların hayatlarını etkilediği bilinen bir gerçektir. Toplumda gerçekleşen bu değişim ve gelişimin insan hayatına etkisi internet ve sosyal medya ile olmuştur. Çağımızda farklı alanlarda birçok bilginin insanlar tarafından paylaşıla geldiği internet ortamı, dinî bilgilerin yayılmasında da kendini göstermiştir. Bu paylaşımlar arasında gelişigüzel bir şekilde yapılan hadis paylaşımları dikkat çekmektedir. İnternet ve sosyal medyanın denetimden uzak oluşu ve bilgiye erişimdeki sınırsızlık beraberinde bilgi kirliliğini de getirmektedir. Dinin ikincil kaynağı olan hadislerin liyakatsiz kişiler tarafından paylaşılarak kitlelere ulaşması yanlış bir peygamber ve dolayısıyla din algısı oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumun temel sebepleri arasında hadis ilmi hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmayan internet ve sosyal medya kullanıcılarının, farklı site ve sayfalarda paylaşılan rivayetlerin kaynak değerini araştırmaya gerek duymadan paylaşımları gelmektedir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde internet ortamında dinî konular hakkında merak edilen soruları cevaplandırma görevi üstlenen, internet kullanıcıları tarafından da oldukça rağbet gören sitenin Sorularla İslamiyet adlı site olduğu tespit edilmiştir. Siteye muhtelif dinî meselelerin yanında, bazı hadislerin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) aidiyeti ve sıhhat durumu hakkında sorular da yöneltilmiştir. Bir yazar/editör grubu tarafından hazırlanan cevaplarda yer alan bilgilerin ve yorumların doğruluğunu inceleyen herhangi bir çalışma ise tespit edilememiştir. Buradan hareketle söz konusu hadisler hakkında sitede yapılan kaynak ve metin değerlendirmelerinin salâhiyetini incelemek araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bilginin hızla yayıldığı internet ve sosyal medya, internet kullanıcıları tarafından bilgiye ulaşma aracı olarak kullanılmaktadır. Her alanda bilginin paylaşıldığı bu mecralar dinî bilgilerin aktarımı konusunda da oldukça zengin içerikler sunmaktadır. Son dönemlerde internet ve sosyal medyanın hemen her sahasında çoğunlukla kaynak ve sıhhat durumu göz ardı edilerek paylaşılan hadislerin varlığı dikkat çekmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının paylaşılan her hadisin sahihini sakiminden ayıracak donanımda bir hadis bilgisi olmadığı bir gerçektir. Bu da internet ortamında paylaşılan hadislerin kaynak tespiti yapılmadan yalnız okunarak kabul edilebildiğini gösterir niteliktedir. Biz de giderek artan bu paylaşımlar arasında, internet kullanıcılarının kaynak değerini merak ettikleri rivayetlerin durumunu öğrenmek üzere başvurdukları Sorularla İslamiyet sitesini baz aldığımız bu çalışmayı yapmaya karar verdik. Araştırmamızın amacı, internet ortamında adeta sahih bir kaynak olarak görülen Sorularla İslamiyet sitesinin ele aldığı hadisler hakkında yapmış olduğu kaynak ve metin tespitleri ile yorumlar ve çıkarımlarını tahlil ederek ulaştığımız kaynaklar ile karşılaştırmasını yapmak suretiyle sitede yer alan bilgilerin/cevapların doğru/isabetli olup olmadığını ortaya koymaktır.

Araştırma konusunun belirlenmesinde yapılacak çalışmanın yalnızca akademik camia ile kısıtlı kalmasını istemememizde önemli bir rol oynamıştır. Ele aldığımız konunun, sosyal medyada en çok merak edilen rivayetleri ele alması açısından, hadis ilmi ile ilgilensin veya ilgilenmesin, internet ve sosyal medya kullanan her kesime hitap ettiğini söylemek mümkündür. Bu kapsamdan hareketle İslam'ın ikincil kaynağı olan hadisler hakkında bir yorum yapılacağı veya sanal alemde paylaşılacağı zaman çok daha dikkatli davranılması gerektiği hassasiyetini uyandırmak çalışmanın bir diğer amacıdır.

1.3. Araştırmanın Önemi

İnternet ve sosyal medyada paylaşılan dinî içeriklerin insanlar üzerindeki etkisi ile ilgili yapılmış birçok çalışma söz konusudur. Bu çalışmalardan bir kısmı milyonlarca abonesi olan sosyal medya sitelerinde paylaşılan, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) aidiyetinin iddia edildiği rivayetlerin sıhhat durumunu ve kaynak değerlerini ele almaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında İslamî site kategorisinde hizmet veren sitelerin paylaşımlarının esas alındığı müstakil bir çalışmanın yapılmadığı tespit

edilmiştir. İnternette yapılacak herhangi bir dinî husustaki taramada arama motorunun yönlendirdiği ilk sitenin “sorularlaislamiyet.com” adresi olduğu söylenebilir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde söz konusu sitenin sanal alemin güvenilir kaynağı olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. İnternet ve sosyal medyanın neredeyse her mecrasında paylaşılan hadislerin, kullanıcılar tarafından Hz. Peygamber’e aidiyetinin sorgulandığı sitenin verdiği cevapların salâhiyetini incelediğimiz bu çalışma, çokça bilgi kirliliğinin bulunduğu internet ortamında güvenilir bir dijital kaynağın tespiti açısından oldukça önemlidir. İnternette hadis kullanımı ve paylaşımlarının incelendiği çalışmalarda bu paylaşımları yapan kişilerin hadis ilmi hakkında yetersiz olduğu görülmüştür. Bu da hadis diye paylaşılan ifadelerin sıhhat ve kaynak tespitinin yapılmayıp çoğu zaman asılsız rivayetlerin Efendimiz’e (s.a.s.) izafe edilmek suretiyle insanların dinî yaşantılarını yanlış yönlendirmelerine sebebiyet verebilmektedir. İnternet kullanıcılarının her birinin paylaşılan rivayetlerin kaynak değerini araştırmadan okuyup kabul ettiği gerçeği göz önüne alındığında, dinin ikincil kaynağı olan hadisler üzerinden yapılan paylaşımların sıhhat tespitinin yapılması oldukça mühim bir gerekliliktir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

İnternet ve sosyal medyada yapılan hadis paylaşımlarını, “sorularlaislamiyet.com” örneği üzerinden ele aldığımız çalışmamızda 07.05.2023 tarihinden itibaren sitede okunma sayısı 400 bin, 300 bin ve 200 bin ve üzeri olan rivayetler tespit edilmiştir. Siteye yöneltilen sorulardan “Namaz ile ilgili hadisler nelerdir?” şeklinde genel konuları içeren sorular dışında kalan, direkt olarak bir rivayetin Hz. Peygamber’e aidiyetinin sıhhat ve kaynak durumunun sorulduğu 20 başlığa ulaşılmış ve sitenin bunlara verdiği cevaplar tespit edilerek incelenmiştir. Rivayetlerin konu başlıkları sırasıyla; kadınlar ile ilgili rivayetler, hayvanlar ile ilgili rivayetler, dua ile ilgili rivayetler, mehdî ve Türkler ile ilgili rivayetler olmakla birlikte müstakil bir konu başlığına girmeyen muhtelif konulardaki rivayetlerden oluşmaktadır.

Rivayetlerin incelenmesi sahihlik/zayıflık veya sened-metin tenkidi açısından değil, konu temelli olmak üzere yapılmıştır. Konuları tespit edilen rivayetlerin öncelikle sitede yapılan tahrîc ve yorumları verilmiştir. Söz konusu rivayetlerin sitede verilen kaynaklarda olup olmadığı araştırıldıktan sonra yetersiz kaynak taraması yapılan rivayetlerin de temel hadis kaynakları ve muteber hadis kaynaklarındaki

yerleri tespit edilmiştir. Çalışmamızın sınırlarını aşmamak için rivayetlerin senedlerindeki râvilerin durumu hakkında olabildiğince durulmamaya çalışılmış; yalnızca sitede benzer bir yöntemin uygulandığı rivayetlerin Efendimiz'e (s.a.s.) aidiyeti, sened-metin tenkidi, sahihlik/zayıflık durumu değerlendirilmiştir. Son olarak muhaddislerin bu rivayetler hakkındaki değerlendirmelerine yer verilerek rivayetler hakkında verilen hüküm belirtilmiştir.

Araştırmada genel olarak dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Mevcut kaynaklar ve araştırmalar incelenerek konuyla alakalı bilgiler fişlenmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında çalışmanın alt yapısı hazırlanmıştır.

1.5. Tanımlar

Hadis: Sözlükte “yeni” ve “haber” manasına gelen hadis kelimesinin terim anlamı: Hz. Peygamber'e (s.a.s.) izafe edilen söz, fiil, takrir, yaratılış veya huyla ilgili her şeydir (Yücel, 2015, s. 31).

İnternet: İnternet hakkında tek bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Hakkında birçok tanım yapılan ve ağların ağı anlamına gelen bu kavram bazılarında göre dünya çapında giderek yaygınlaşan ve gelişen bir iletişim aracıdır (Solmaz vd., 2013, s. 25).

Sosyal Medya: İnternet kullanıcılarının birbirleri ile çevrimiçi etkileşime geçmelerini sağlayan, paylaşımların ve şahsî yorumların olduğu aktivitelere dayalı sosyal ağ siteleridir (Güzel, 2020, s. 95).

Tahrîc: Sözlükte “çıkarmak, hüküm elde etmek” manasına gelen tahrîc kelimesi hadis ilminde üç anlama gelmektedir. Bunlardan birincisi, bir hadisin isnâdıyla birlikte bir esere alıp nakletmektir. İkincisi, belirlenen eserlerden seçilen hadislerle yeni bir eser ortaya çıkarmaktır. Üçüncü anlam ise herhangi bir eserde Efendimiz'e veya sahâbe ve tâbiun nesline izafe edilen rivayetlerin temel eserlerdeki yerlerini göstermek suretiyle isnâd ve sıhhat yönünden durumlarına işaret etmektir (Görmez, 2010). Çalışmamızda tahrîc kavramının hadis ilmindeki üçüncü kullanımı üzerinde durulmuştur.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Tezin bu bölümünde araştırmayla ilgili alanyazına yer verilmektedir. Araştırmanın konusu internet ortamındaki merak edilen hadisleri sorularlaislamiyet.com sitesi üzerinden ele aldığı için konuyu sistemli bir şekilde ortaya koymak adına Sorularla İslamiyet sitesine ve internet ortamındaki hadis paylaşımlarına dair bilgi verilecektir.

2.1.1. Sorularla İslamiyet Sitesine Genel Bakış

Feyyaz Bilim ve Gelişim Derneği tarafından “doğru İslamiyet’i ve İslamiyet’e yakışır doğruluğu ikna edici metotlarla anlatabilmek” sloganıyla 2002 yılında temelleri atılan site 2003 yılının Temmuz ayında yayın hayatına başlamıştır (Sorularla İslamiyet, t.y.-c). “İnternetin güvenli limanı” olarak kendini tanıtan dernek “tüm kitle iletişim araçlarını ve teknolojilerini kullanarak bütün dünya dillerinde iman hakikatlerini ahir zamanın muhtaç gönüllerine ulaştırmayı” amaçlamıştır (Feyyaz, t.y.-b). Derneğin 2002 yılında Sorularla İslamiyet sitesi ile başlayan internet serüveni giderek büyümüş ve alanında kapsamlı 20’yi aşkın site ile devam etmiştir. Sorularla İslamiyet sitesi dışında buna örnek olarak; dini çizgi film ve çocuk içeriklerinin yer aldığı Feyyaz Çocuk, iman hakikatlerine dair akli, kalbi ve mantığı ikna edecek şekilde videoların farklı dillerde hazırlandığı Feyyaz Tv, temel kaynak olarak faydalanılan Risâle-i Nur Külliyyâtı’nın okunması ve anlaşılması için kurulan Sorularla Risale gibi siteler verilebilir. Bu hareketin temelleri Erzurum Kültür Eğitim Vakfı bünyesinde atıldıktan sonra İstanbul Suffa Vakfı’nın destekleri ile faaliyete geçmiştir (Feyyaz, t.y.-a). Son olarak Feyyaz Bilim ve Gelişim Derneği adı ile 2007 yılında internet ve görsel-ışitsel çalışmalar ile birlikte eğitsel ve sosyal faaliyetlerde alanında uzman ekipler ile hizmet vermeye başlamıştır (Feyyaz, t.y.-a).

Sorularla İslamiyet sitesinin amacı İslam ile ilgili farklı pek çok konunun konuşulup yazıldığı bu dönemde İslamiyet ile ilgili sorulara ehl-i sünnet anlayışına uygun cevaplar vererek insanları aydınlatmaktır. Bu yapılırken de güvenilir kaynaklardan ve alanında ihtisas sahibi araştırmacılardan istifade edildiği belirtilmektedir. 2006 yılına kadar Türkçe paylaşımın yapıldığı sitede 2006'dan itibaren İngilizce ve Almanca; 2008 de ise Rusça ve Azerice ile yayın yapmaya başlanmış ve halen daha farklı dillerde de yayın yapmaya hazırlanılmaktadır. Sitenin en önemli hedefleri arasında dünya çapında İslam ile ilgili her konuda güvenilir bir kaynak haline gelmek ve tüm dillerde hizmet verebilmek yer almaktadır (Sorularla İslamiyet, t.y.-c).

Sitede yayın sorumlusu olarak Dr. Ahmet Çolak'ın ismi geçmektedir. Hadis alanında çalışmaları olan Çolak'ın *Şia Hadis Alma Usulünde ilk Raviler* adlı yüksek lisans, *Sünnet-Örf İlişkisi* adıyla da doktora tezi bulunmaktadır (Sorularla İslamiyet, t.y.-a). Kendisi dahil Prof. Dr. Niyazi Beki ve Hasan Fidan olmak üzere üç editör bulunmaktadır. Siteye kullanıcılar tarafından yönlendirilen sorular İstanbul Büyükçekmece'de bulunan araştırma merkezinde başta Prof. Dr. Niyazi Beki ve Dr. Ahmet Çolak olmak üzere alanında uzman akademisyenlerin ön incelemesinden geçip gerektiği takdirde alanında uzman diğer ilmi heyetteki hocalara yönlendirilmektedir. İlmî heyetin ehl-i sünnetin güvenilir kaynaklarından hazırladığı cevaplar editörlerin kontrol ve tashihinden geçerek yayımlanmaktadır. Site yönetimiyle yaptığımız görüşmede, sitede yer alan ve altında yazar olarak "sorularla islamiyet" kaydının bulunduğu soruların yukarıda belirttiğimiz usulle cevaplandırıldığı belirtilmiştir.

Site yönetimiyle iletişime geçtiğimiz bir başka konu ise en çok tıklanan/okunan soruların listesini talebimiz olmuştur. Bu talebimizin akabinde hazırlanan cevapların okunma, günlük ve toplam görüntülenme sayılarının açıklandığı ilgili başlık/sekme siteye eklenmiştir (Sorularla İslamiyet, t.y.-b). Yazılı cevapların yanı sıra video soru-cevaplar ve sosyal medya üzerinden yapılan canlı soru-cevap yayınları ile de on binlerce ziyaretçiye farklı kanallardan ulaşıldığı görülmektedir. İman esasları başta olmak üzere, İslam ve diğer dinler ile ilgili merak edilen kavramlar ile ilgili sorular, fıkıh, metafizik, yaratılış, insan ve diğer muhtelif meselelere yönelik sorular kategorize edilerek cevaplandırılmış; ancak hadislere tahsis edilmiş bir konu başlığına yer verilmediği görülmüştür. Çalışmamızın devam ettiği esnada siteye "Hadis konusunda

en çok merak edilenler” ismi ile bir başlık eklenmiş ve bu başlık altında 95 hadis ve kısa açıklamasına yer verilmiştir.

2021’de yapılan tanıtım filminde dünyanın 200’e yakın ülkesinden siteyi ziyaret eden günlük 370.000’den fazla ziyaretçi bulunduğu belirtilmiştir (Sorularla İslamiyet, 2021a). Söz konusu sitede üye sayısı 150 bine ulaşmış ve cevaplanan soru sayısı 100 bini geçmiştir (Sorularla İslamiyet, t.y.-d). Bu durum da global bir kaynak haline gelme hedefi bulunan sitenin geldiği aşamayı gösterir niteliktedir. Öyle ki şimdiye kadar yalnızca sorulara verilen cevapların her biri ortalama 500 sayfalık, 800 ciltlik bir ansiklopediyi dolduracak seviyeye ulaştığı belirtilmiştir (Sorularla İslamiyet, 2021a).

2.1.2. İnternet ve Sosyal Medyada Hadislerin Kullanımı

Teknolojinin gelişmesi ve genişlemesi beraberinde bilgisayar, tablet ve telefonların da gelişerek yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu teknolojik aletlerin kullanımının yaygınlaşması ise öğrenilmek istenilen herhangi bir bilgiye ulaşmanın tabiri caizse bir tık uzakta olduğu internet ve sosyal medya mecralarına olan ilgiyi arttırmıştır. Ancak öğrenme alanının mekândan uzaklaşması ile birlikte ilmi bir halkanın oluşmaması en çokta öğrenen kişide sorunlara neden olmaktadır (Marsak, 2022, s. 397). Öğrenen kişinin bilgi yetersizliği, ön yargısı ve farkındalıktaki eksikliği temel sorunlardır. Hadisleri öğreten veya aktarandan kaynaklanan problemler ise öğrenenlerin algı düzeylerini önemsemeyerek hadisleri sunmaları ve teknoloji okuryazarlığı konusunda yetersiz olmalarıdır (Marsak, 2022, s. 398). Çeşitli bilgi akışının gerçekleştiği bu mecralarda dikkat çeken bir diğer husus dinî meselelerdir. Sosyal medyada dinî içeriklerin paylaşılmasının en önemli nedenleri arasında bu platformlarının popüleritesi ve bilginin hızla yayılabildiği alanlar olmasıdır (Demir, 2019, s. 148). Bu meyanda sosyal medyada ve internet ortamında yapılan paylaşımlarda özellikle hadislerin paylaşımı ve yorumlanmasına sıkça rastlanılmaktadır.

Doğru kullanımda oldukça fayda sağlayan internete örnek teşkil edecek birkaç siteden bahsetmek faydalı olacaktır. 2005 yılında Danimarka’da İslam Peygamber’ine hakaret içeren karikatür çizimlerinin yayınlanmasıyla birlikte islamofobiye karşı ciddi bir tavır takınmak gereklilik arz etmiştir. Bu sorumluluğu üstlenen Meridyen Derneği çağımızın en etkili iletişim aracı olan internet aracılığıyla İslam Peygamber’ini

dünyaya anlatmak üzere 2007 yılında Türkçe başta olmak üzere İngilizce ve Rusça dillerinde “önyargısız İslam” sloganıyla hizmet verecek www.sonpeygamber.info sitesini kurmuştur (Meridyen Derneği, t.y.). Hem yurtiçi hem yurtdışında birçok din adamı, ilim adamı ve temsilciler tarafından tebrik edilen bu site, Efendimiz’in (s.a.s.) öğretileri ve özel hayatına dair dolaşımda olan bilgilerin doğruluk ve yanlışlığına dair ışık tutan bir proje olması özelliğiyle övülmüştür (Sonpeygamber.info, t.y.-b). Sitede ayrıca hadis platformu adı altında verilen eğitim ve oturumlar, “Hadis arama butonu” ve “Bir hadis bir yorum” şeklinde bölümler de yer almaktadır (Sonpeygamber.info, t.y.-a). Meridyen Derneği Hadis ve Siyer Merkezi tarafından “güvenilir ve donanımlı dijital kaynak” ihtiyacının giderilmesi maksadıyla yürütülen bir başka proje de Hadis Veritabanı sistemidir. Hadis Veritabanı’nın açılış konuşmasında: “Prof. Dr. Yavuz Ünal hocanın başkanlığında Türkiye’nin her yerinden 100’e yakın akademisyenle çalışılmış program, 33 temel kaynağın yani İslam klasik literatürlerinin tamamının 267 bin rivayetin taranabileceği bir yapı olacak. Hadislerin hepsinin yeniden tercüme edildiği bir proje. Akademisyenler için de kendilerine dosyalar açabilecekleri, kendilerine bir kütüphane oluşturabilecekleri özel bir kullanımı var.” açıklaması yapılmıştır (Sonpeygamber Info, 2022). Bu projeye sosyal medyada hadis iddiasıyla dolaşıma giren rivayetlerin önüne geçmek hedeflenmiştir (Fikriyat, 2022).

Doğru kullanıldığında birçok faydası bulunan sosyal medyanın yanlış kullanıldığında ise çok sayıda zararı ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında en çok dikkat çeken husus sosyal medyanın denetimden uzak oluşu sebebiyle bilgi kirliliğine sebebiyet vermesidir. Erişimdeki bu sınırsızlık, söz konusu mecralarda paylaşım yapan kimselerin ehliyet sahibi olup olmamasına bakmamaktadır. Bildik’in dinî bilgi edinme süreçlerinde sosyal medyanın önemini bir örneklem grubu üzerinden tespit ettiği çalışmasında yazılı eserler ve dinî kurumların yanında sosyal medyanın da başlı başına bir kaynak statüsünde yerini aldığı ortaya konulmuştur (Sonpeygamber.info, t.y.-a). İnternet ve sosyal medyada yapılan hadis paylaşımlarından kullanıcıların nasıl etkilendiğini tespit etmek üzere yapılan çalışmaların ilk eleştirisi yukarıda da belirttiğimiz üzere söz konusu mecraların denetlenebilirlikten uzak oluşunun getirdiği tehlikeler üzerine olmuştur.

İnternet ve sosyal medya kullanıcılarının hesaplandığı bir araştırmada Türkiye’nin Dünya genelindeki oranda yüksek bir payı olduğu tespit edilmiştir ("The Global State Of Digital In July 2022, Part One", 2022).

İnternet ve sosyal medya mecralarından en çok tercih edilen Facebook ve Twitter (güncel adı ile “X”) uygulamalarında paylaşılan hadislerin durumu hakkında yapılan bir araştırmada 2016 yılında Facebook’ta 150, Twitter’da 100 civarında “hadis” özelinde açılmış profil olduğu tespit edilmiştir (Gül, 2016, s. 167). 2022 yılında yapılan bir çalışmada ise Facebook’ta hadis ana başlığı altında açılan 100 hesabın olduğu ve bu hesapların üye/takipçi sayısının 4,5 milyona yakın olduğu tespit edilmiştir (Koç, 2022, s. 20). Mevcut sosyal platformlara oranla daha çok hatalı dinî bilgiler içeren Facebook uygulamasında yer alan görsellerin incelendiği bir çalışmada din adına yapılan paylaşımlarda kullanılan görsellerde yer alan ayet ve hadislerin kaynağının belirtilmediği, yazım yanlışları, yazım hatalarının sıkça görüldüğü tespit edilmiştir (Kutlu, 2022). Bu siteler hakkında dikkat çeken bir başka husus sayfaların takipçi sayısı ile yapılan paylaşım sayısının doğru orantılı oluşudur ki yüksek takipçili sayfalar daha çok hadis paylaşımı yaparken düşük takipçili sayfaların hadis paylaşım sıklığı oldukça azdır (Gül, 2016, s. 168).

Hadis paylaşımının yapıldığı İslamî siteler hakkındaki bir başka tespit ise sayfa yöneticilerinin konu ile alakası olmayan mesleklerden yahut hadis ilmi hakkında yeteri düzeyde bilgiye sahip olmayan kimseler oluşudur (Gül, 2016, s. 169). Bu da sosyal medyada paylaşılan hadislerin çoğunun herhangi bir sıhhat ve kaynak değerlendirmesinin yapılmayıp genel itibarıyla, paylaşıldığı şekli ile kabul edildiğini göstermektedir. Hiç şüphesiz dinî bilgi uzmanlık gerektiren ve özellikle de paylaşılırken dikkat edilmesi gereken bir bilgi türüdür. Öyle ki bilginin değeri ve doğruluğu tamamen kaynağıyla bağlantılıdır (Demir, 2019, s. 24). Bu konu hakkında Efendimiz (s.a.s.) kendisi adına yalan söz uyduran kimsenin varacağı yeri cehennem olarak bildirmiştir (Buhârî, İlim, 38). Ayet-i kerîmelerde de heva ve hevesine göre söylenmiş yalan biz sözü Allah’a dayandıran kimsenin zalim olduğu ve cezasının da ağır olduğu vurgulanmıştır (En’âm, 6:44, Bakara, 2:211). Yalan haber konusundaki bu uyarılardan anlaşıldığı üzere özellikle bir sözün veya metnin Hz. Peygamber’e isnâdı hususunda son derece ihtiyatlı olmak gerekmektedir.

Konu ile ilgili yapılmış bir çalışmada sitelerde paylaşılan hadislerin durumu hakkında rivayetlerin kaynağı muteber eserlerden gösterilmiş olmasına rağmen eksik olmaları, tercüme hataları, kaynak gösteriminde yalnızca müellifin belirtilmesi, paylaşılan rivayetin belirtilen kaynakta bulunmaması, kaynak göstermeksizin yalnızca Hz. Muhammed’e (s.a.s.) izafe edilen rivayetlerin asılsız olduğu tespit edilmiştir (Gül,

2016, ss. 168-174). Sosyal medyada özellikle üç aylar gibi mübarek gün ve gecelerde hadis paylaşım sıklığının arttığı gözlemlenmiştir (Koç, 2022, s. 34). Kullanıcılar da aynı oranda İslamî bilgiler aktaran siteleri, bu vakitlerde daha sıklıkla ziyaret etmektedir. Temelde insanları ibadete teşvik etmek maksadıyla yapılan bu paylaşımlarda dikkat edilmesi gereken en önemli husus Efendimiz'e (s.a.s.) ait olmayan sözlerin hadismişi gibi paylaşılması durumudur. Bir yönüyle hadis ilminde yeterli bilgiye sahip olmayan kimselerin rivayetin sahih, zayıf veya uydurma olduğu konusundaki ayrımı bilmeyişi aslen Efendimiz'e ait olmayan sözlerin milyonlara aktarılmasıyla yanlış din algısı oluşturulmasına sebebiyet vermektedir (Koç 2022:24). Kaliteli bir dinî eğitim almamış kimseler, zayıf veya uydurma rivayetleri aktararak art niyetli kişilere malzeme vermektedir. Bu kişiler daha çok asılsız olduğu bariz belli olan; kısmet açan dua, müşteri arttıran dua, uyku getiren dua, çocuk sahibi yapan dua, kul borçlarını silen dua, zengin eden dua vs. gibi rivayetleri aktararak Müslümanların Allah, Peygamber, Kur'ân, ahiret, dua gibi dinî tasavvurlarının içini boşaltarak onları hakikatlerden uzak bir şekilde atalete sevk etmektedir (Seyhan, 2023, s. 130). Ayrıca farklı hadislerin farklı yöntemlerle tahrif edilerek paylaşılması sonucu, okurlara böylesi sözlerin Allah Resûlü'ne ait olamayacağı şeklinde lanse edilerek İslam'ın ikincil kaynağı olan hadislerin güvenilirliği konusunda olumsuz bir algı oluşturmaktadır (Çalgan, 2021).

Hadisler üzerinden yapılan algı yönetimini ortaya koymak açısından onedio.com adlı web sitesinde paylaşılan bir haber üzerine Aydın'ın çalışması önemlidir (Aydın, 2023). İlgili web sitesinde haber başlığı şeklinde ele alınan rivayetler hakkında sözel ve görsel anlamda kullanılan tüm unsurlar yapılan algı operasyonunun düzeyini göstermektedir. Nitekim "Bu hadisleri okuyan çok şaşırarak, deve sidiği için, din değiştireni öldürün, gemiye binmeyin..." şeklindeki, okurların dikkatini daha çok çekmeye yönelik hazırlanan haber başlıklarının akabinde, bu hadislerin İslam tarihinde her zaman tartışıldığı; ayrıca *Kütüb-i Sitte* de yer aldığı ve sahih kabul edildiği şeklinde açıklamalar yapılmıştır (Aydın, 2023, s. 67). Aydın'ın ifadesiyle sitede yapılan yorumlar "tam bir sosyal mühendislik" örneğidir. Bu ve bunun gibi bağlamından koparılmış, adeta cımbızlanarak alınmış ibareler ile, hadiste verilmek istenen mesajı örtbas ederek Müslümanların nezdinde sahih kaynaklara güvensizlik aşılama amaçlanmıştır. Çalışmada bu duruma dair sitede ele alınan farklı rivayetlere yer verilmiştir. Bu rivayetlerden biri de görsel ile yapılan bir algı

operasyonu niteliğindedir. Nitekim çalışmamızda da değineceğimiz hadislerden olan zehirli kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili olan rivayetin ele alındığı başlıkta bir çizgi karakter kullanılarak tamamen zehirsiz sevimli bir hayvan görseli ile okuyucu yönlendirilmek istenmiştir (Aydın, 2023, s. 72). Her hadis başlığı altında sitede verilen mesaj ise Hz. Peygamber'in hadis yazımını yasakladığı halde bu yasağı çiğneyerek hadisleri aktaran kimselere güven duyulamayacağı şeklindedir. Efendimiz'in (s.a.s.) hadis yazımına müsaade ettiği rivayetler (Ahmed b. Hanbel, 1999b, s. 162; Dârimî, 1/429; Ebû Dâvûd, İlim, 3) göz ardı edilerek okurlara yanlış ve yanıltıcı bilgiler verildiği anlaşılmaktadır (Aydın, 2023, s. 82).

Haber7.com sitesinde paylaşılan dinî bilgilerin güvenilirliğinin incelendiği bir çalışmada ise sitede bu bilgilerin sansasyonel bir biçimde ele alındığı tespit edilmiştir. Din ile ilgili merak edilen meselelere dair yapılan açıklamalara dikkat çekmek adına kullanılan görsellerin konu ile alakasız; hatta yanlış bir algı oluşturduğu görülmüştür (Yüceer, 2021, s. 108). Daha çok kıyamet alametleri, fal baktırmak, nazar, kabir azabı, özel gün ve gecelerde yapılması gereken ibadetler ve dualar, zikirler, evlilik hayatı gibi halk arasında popüler sayılan konuların ele alındığı başlıklara yer verilmiştir. Ancak bu konulara dair yapılan açıklamalarda verilen, özellikle sayı bildirilen ayet ve hadislerde kaynak gösterimi yapılmamıştır (Yüceer, 2021, s. 109).

Sosyal medyada paylaşılan dinî bilgilerin ve özellikle hadislerin kullanıcıların dinî yaşantısına etkisi ise ayrı bir merak konusudur. Gül'ün sosyal medyada paylaşılan hadislerin lise ve üniversite öğrencileri üzerindeki etki alanını incelediği iki farklı saha çalışması mevcuttur. Lise öğrencilerinin sosyal medyada paylaşılan hadislerin dinî yaşantıları üzerindeki etkisini ele alan çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun, bu mecralarda paylaşılan hadislerin kaynaklarını araştırmadıkları gözlemlenmiştir. Buradan hareketle katılımcıların sosyal medyada paylaşılan hadislere güvendikleri düşünülse de aslında durum böyle değildir (Gül, 2021b, s. 235). Katılımcıların çoğunun hadislere güvenmemelerine rağmen kaynak araştırması yapmalarını hadis ilmindeki yetersizliklerini göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların, paylaşılan hadislere güvenmediklerini, sünnet olarak aktarılan bilgileri kabul etmediklerini ifade etseler de sosyal medyadan öğrendikleri hadisleri dinî yaşantılarına aktardıklarını söylemeleri ortada bir çelişki olduğunu göstermektedir (Gül, 2021b, s. 240). Çalışmada ulaşılan bu neticeye göre katılımcılar, sosyal mecralarda paylaşılan hadislere güven duymamakla birlikte, bu hadislerdeki bilgileri gizil öğrenme ile

farkına varmadan hayatlarına aktarmaktadırlar (Gül, 2021b, s. 240). Aynı doğrultuda üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada da benzer sonuçlar gözlemlenmiştir. Katılımcıların kaynak bilinçlerinin ölçüldüğü bu çalışmada ilahiyat fakültesi öğrencilerinin hadis ilmi hakkında almış oldukları eğitimde göz önünde bulundurulduğunda diğer fakültelerdeki öğrencilere kıyasla daha çok kaynak bilincine sahip olduğu tespit edilmiştir (Gül, 2021a, s. 350). Yine sosyal medyada paylaşılan zikir, nafile ibadetler gibi dinî bilgileri uygulama konusundaki oran ilahiyat fakültesi öğrencilerinde daha fazladır (Gül, 2021a, s. 306). Sosyal medyada paylaşılan dinî bilgilerden sayılan konular dışında ahlâkî kurallar ile ilgili tavsiyeleri içeren hadislerin diğerlerine kıyasla daha çok uygulandığı görülmüştür (Gül, 2021a, s. 308). Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyal medyada paylaşılan hadisler ile ilgili kaynak tarama bilgilerinin bölümler arası farklar olsa dahi aşağı yukarı aynı seviyede olduğu görülmüştür. Bu da imam hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinde verilen hadis ilmi hakkındaki bilgilerin içselleştirilmediğini ve yetersiz olduğunu göstermektedir (Gül, 2021a, 2021b).

Sosyal medyada hadis paylaşımının önemli bir kısmını dua ve zikir içerikli rivayetler oluşturmaktadır. Sosyal medyada paylaşımı yapılan bu metinlerin; sûfilerin eserlerinde yahut başka kaynaklarda yer alıp hadis kaynaklarında yer almaması, büyük bir kısmının isnâdının bulunmaması gibi durumlar bu rivayetleri hadis olarak kabul etmeye engeldir. Kullanıcıların kaynak araştırmasına gerek duymayışı da bu metinlerin hadis zannedilerek internet ortamında yayılma tehlikesini arttırmaktadır (Gül, 2021c, s. 451). Araştırmada mübarek gün ve gecelerde paylaşım sıklığının arttığı, bu rivayetlerin bir kısmının hadis kaynaklarında, bir kısmının da hadis kaynağı denilemeyecek bazı eserlerde yer aldığı; ancak bu rivayetlerin çoğunun hiçbir kaynakta yer almadığı görülmüştür (Gül, 2021c, s. 461). Sosyal medyada paylaşılan hadislerin sıhhat değerlendirmesinin yapıldığı başka bir çalışmada ele alınan 87 rivayet içerisinde 69'unun mevzû olduğunu tespit edilmiştir (Koç, 2022, s. 99). Bununla beraber kullanıcıların hadisleri sahih, zayıf, mevzû gibi bir ayrıma tâbi tutacak bilgiye sahip olmamaları yanlış din tasavvurlarının yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.

Bilgi kirliliğinin hat safhada olduğu denetim mekanizmasından uzak internet ve sosyal medya mecralarında paylaşılacak olan hadislerde, doğru kaynak tespiti ve sıhhat değerlendirmesi bir gerekliliktir. Aksi taktirde doğru yanlış ayrımı

yapılmaksızın bilginin hızla yayılabildiği sanal alemde din gibi, insanların hayatını doğrudan etkileyen bir konuda, büyük tahribatlara sebep olunabilmektedir. Buna örnek olarak Efendimiz'in (s.a.s.) Hz. Meryem ile cennette evleneceği hakkındaki rivayetin bir vaazda (Konakçı, 2023) dile getirildikten sonra farklı kesimlerden birçok site ve sayfa tarafından dalga konusu edilerek paylaşılması verilebilir (Cumhuriyet, 2023; Odatv., 2023; Onedio, 2023; Yeniçağ Gazetesi, 2023). Söz konusu rivayeti ele alan bir çalışmada muteber hadis kaynaklarında yer almayan bu rivayetin, mevcut beş tarîkinin de sened ve metin açısından oldukça zayıf olduğu tespit edilmiştir (Gül, 2024, ss. 180-181). Hadis usulü kaidelerince merdûd sayılabilecek böylesi rivayetlerin aktarılması oldukça sakıncalıdır. Nitekim İslam'ın ruhu ve Efendimiz'in (s.a.s.) şahsiyetiyle bağdaşmayan bu gibi uydurma rivayetlerin paylaşılması kişilerde yanlış din ve peygamber algısı oluşmasına sebebiyet vererek insanları dinden ve peygamberden uzaklaştırmaktadır. Unutulmamalıdır ki dijitalleşen dünyada sistemli bir şekilde bazı kurum ve kuruluşlar tarafından yurtiçi ve yurtdışında yürütülen, hadisleri tahrif ve tahribat çalışmaları zayıf ve uydurma rivayetlerin sosyal medyada aktarımı ile yapılmaktadır (Seyhan, 2023, s. 135).

Buraya kadar ele alınan örneklerden hareketle paylaşımlardaki temel sorunun zayıf veya mevzû rivayetlerin; hatta hiçbir kaynakta yer almayan rivayetlerin paylaşılması, hadis paylaşımı yapanların hadis bilgisinin olmaması ve kaynak gösterimi konusunda olduğu söylenebilir. Sitelerde veya sayfalarda yapılan hadis paylaşımlarına bakıldığında bazısında hiç kaynak verilmezken bazısında ise eksik veya hatalı kaynak verildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yalnızca muteber hadis kitaplarının isimlerinin kaynak olarak gösterildiği paylaşımlar da söz konusudur. Sosyal medyanın denetimden uzak, sınırsız erişim imkânı, hızlı bilgi akışı gibi özellikleri durumu daha tehlikeli hale getirmektedir. Nitekim İslam'ın ikincil kaynağı olan hadislerin paylaşımında yapılan kaynak gösterimindeki hata ve eksiklikler, çoğunlukla hadis ilminde yetersiz bilgiye sahip kişiler tarafından hiçbir kaynak taraması yapılmadan paylaşıldığı şekliyle kabul edilerek hızla yayılmaktadır. Bu durum genelde bilgi kirliliğine sebep olurken, konu özelinde (dinî mevzularda) kullanıcılar tarafından yanlış din ve sünnet algısı oluşmasına sebep olmaktadır. Biz de internet ortamındaki bu tehlikenin farkına vararak kişiler tarafından oldukça sık ziyaret edilen, sıhhat durumu merak edilen hadislerin sağlamlasını yapma görevi üstlenen, Sorularla İslamiyet adlı sayfada paylaşılan hadislerin kaynak değerini tespit, tahrîc ve

tahlil etmenin bir gereklilik olduğu düşüncesiyle bu çalışmayı yapmayı gerekli gördük. Bulgular bölümünde, sitede kullanıcılar tarafından en çok merak edilen hadislerin sıhhat ve kaynak tespiti hakkında yapılan açıklamalar değerlendirilecektir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Tez konumuzla ilgili yapılan müstakil eserlerden olabildiğince istifade edilmeye çalışılmıştır. Bilhassa Recep Emin GÜL'ün farklı yönleriyle ele aldığı sosyal medyadaki hadis paylaşımları alanında yaptığı çalışmalardan yöntem ve yazım aşamasında istifade edilmiştir (Gül, 2016, 2021a, 2021b, 2021c, 2024). Ayrıca internet ve sosyal medyadaki hadis paylaşımlarını farklı açılardan ele alan Mehmet Ali Çalgan (Çalgan, 2021), Nazmi Koç (Koç, 2022), Osman Aydın (O. Aydın, 2023) ve Ahmet Emin Seyhan'a (Seyhan, 2023) ait çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamızda Sorularla İslamiyet sitesinde ele alınan hadislerin tahrîci öncelikle temel hadis kaynaklarından kabul edilen *Kütüb-i Tis'a* eserlerinden yapılmıştır. Bu kaynaklarda ulaşılamayan rivayetlere *Mektebetü's Şamile* programında yaptığımız hadis eserlerindeki genel taramada muteber hadis kaynaklarından Tayâlisî'nin (ö. 204/819) ve (Tayâlisî, 1999) İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) (Şâfiî, 1400) *Müsned*'leri, Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) *Musannef*'i (Abdurrezzak b. Hemmâm, 1403), İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'i (İbn Ebî Şeybe, 1989), İshak b. Râhûye'nin (ö. 238/853) *Müsned*'i (İbn Râhûye, 1991), İbn Ebî Âsım'ın (ö. 287/900) *el-Âhâd ve'l-meşânî*'si (İbn Ebî Âsım, 1991), Bezzâr (ö. 292/905) (Bezzâr el-Basrî, 2009) ve Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) (Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, 1984) *Müsnedler*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahîh*'i (İbn Hibbân, 1993), Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cemler*'i (Taberânî, 1405; Taberânî, 1415, 1994), Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'i (Dârekutnî, 2004), Hâkim en-Nîsâbüri'nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*'i (Hâkim Nîsâbüri, 1990), Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Sünen'leri* (Beyhakî, 1989, 1994) gibi eserlerde nakledilen rivayetlere ulaşılmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada ilk olarak Sorularla İslamiyet sitesi kısaca tanıtılıp hakkında genel malumatlar verilecektir. Ardından internet ortamında belirli bazı siteler, sayfalar, kişiler tarafından yapılan hadis paylaşımlarının durum ve konumuna değinilecektir. Daha sonra çalışmamızın asıl konusu olan Sorularla İslamiyet sitesinde en çok okunma alan soru başlıklarında verilen hadisler ve bu hadislerle sitenin yaptığı açıklamalar hadis ilmine uygun bir şekilde tespit, tahlil ve tahrîc edilecektir.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada dokümantasyon yöntemi kullanıldığından ve herhangi bir alan araştırması yapılmadığından evren ve örneklem yer almamaktadır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Çalışmamızda müracaat ettiğimiz ilk kaynak Kur'ân-ı Kerîm, ikinci kaynak ise *Kütüb-i Sitte* ve muteber hadis kaynaklarıdır.

Araştırmada genel olarak dokümantasyon yöntemi kullanılacaktır. Elde edilen bilgiler ışığında çalışmanın alt yapısı oluşturulacaktır. Kavramsal açıklamalar ekseriyetle TDV tarafından hazırlanan ansiklopedi maddeleri ile yapılacaktır. Sitede tespit edilerek konularına göre başlıklara ayrılan rivayetler, sırası ile tespit, tahlil ve tahrîc edilecektir.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Çalışmamız güncel bir içeriğe sahip olduğu için ilk aşamada bu alanda yapılan araştırmalar literatür taraması yöntemi ile tespit edilip incelenecektir. Ardından Sorularla İslamiyet sitesinde okunma sayısı 400, 300, 200 bin ve üzeri okunma alan hadislerle dair sorular ve hazırlanan cevaplar tespit edilip rivayetler hakkında yapılan tahrîc ve yorumlar ile ulaşılan sonuçlar karşılaştırılarak yeterlilik ve tutarlılığı değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

3.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi, öncelikle ele alınan rivayetler hakkında varsa, müstakil çalışmalardan yoksa da ilintili görülen çalışmalardaki tespitlerden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Rivayetlerin taraması *Mektebetü'ş Şamile* uygulamasından yapılmıştır. Rivayetler tespit edilirken ilk olarak güvenilir hadis kaynaklarından *Küttüb-i Sitte* ve diğer muteber hadis kaynaklarına öncelik verilmiştir. Kaynağına ulaşılan rivayetlerin konu ve bağlam bütünlüğü esas alınarak tahlil ve analizi yapılmıştır. Rivayetler hakkında yapılan şerhlere ve muhaddislerin değerlendirmelerine de yer verilerek çalışma, sağlam bir çerçevede sunulmaya çalışılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Kadınlar ile İlgili Rivayetler

Bu başlık altında kadının devlet başkanı olması, “Cennet annelerin ayakları altındadır” anlamındaki rivayet, kadının eşine secde etmesi, kadının akıl ve din açısından eksik olup cehennem ehlinin çoğunluğunu oluşturacağı, Allah’ın sevdiği kuluna kız çocuğu vereceği şeklindeki rivayetler ele alınacaktır.

4.1.1. Kadının Devlet Başkanı Olması ile İlgili Rivayet

Tarih boyunca kadın ve kadınlığa dair pek çok farklı fikir ve uygulamalar olmuştur. Bunlar içinde en çok karşımıza çıkan ise kadının toplumdaki yeriyle ilgili olmandır. Değişen ve gelişen dünyamızda kadının üstlenmiş olduğu görevler ve sorumluluklar da çeşitlenmiş ve değişime uğramıştır. Bu başlık altında, sitedeki sorudan hareketle, kadının sosyal hayatın içine dahil olmasıyla birlikte, üst düzey yöneticilik rolüyle karşımıza çıkmasının hadislerdeki yerine değinilecektir. Bu bağlamda “Yönetimi kadına bırakan bir toplum kurtuluşa eremez” anlamındaki hadis, sitede üç yüz bin üzeri okuma alarak kadın konusunda en çok merak edilen hadisler kategorisinde yerini almıştır. İlgili rivayetle ilgili sitedeki soru metni şu şekildedir:

Kadının devlet başkanı, hâkim ve vali olması ile ilgili, “Bir kavmin başına kadın hükümdar gelirse, o kavim helak olmaya mahkumdur.” şeklinde bir hadis-i şerif var mıdır? (Sorularla İslamiyet, 2022)

Sitede verilen rivayet şöyledir:

“İşlerini bir kadına bırakan topluluk asla felah bulamaz.”

Hadisin farklı rivayetlerde “Kendilerine bir kadını devlet başkanı (Melike) yapan bir topluluk asla felah bulmaz.” şeklinde geçtiği verilmiş; ancak kaynak belirtilmemiştir.

Sitede rivayetin geçtiği kaynaklardan Buhârî’nin (ö.256/870) *Sahih*’i (Buhârî, Meğazi, 82), Tirmizî (ö. 279/892) (Tirmizî, Fiten, 75) ve Nesai’nin (ö. 303/915) (Nesai,

Kudât, 8) *Sünen*'leri, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'ine (Ahmed b. Hanbel, 1999e, s. 38-43-47-50-51) yer verilmiştir. Rivayetin sıhhat durumu ile ilgili herhangi bir bilgi verilmeden aynı hadisin başka bir varyantı kaynak gösterilmeksizin ele alınmıştır. Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned*'i (Tayâlisî, 1999b, 205), Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-evsat*'ı (Taberânî, 1415, s. 123) Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı (Beyhakî, 1994c, s. 90, 1994d, s. 10), İbnü'l-Mülakkin'in (ö. 804/1401) *el-Bedrü'l-münîr*'i (İbnü'l-Mülakkin, 2004, s. 551-552), gibi rivayetin geçmiş olduğu eserlere ulaşılmıştır. Bu rivayetin sıhhat durumu için muhaddislerden Tirmizî, "hasen sahih" (Tirmizî, Fiten, 75), Hâkim (ö. 405/1014), Elbânî (ö. 1914/1999) (Elbânî, 1995a, s. 626) ve ise bu hadisin şeyhaynın şartlarına uyduğunu ve sahih kabul edildiğini söylemiştir (İbn Hâcer el-Askalanî, 1989d, 450).

Soruya konu olan "Yönetimi kadına bırakan bir toplum kurtuluşa eremez" (Buhârî, Meğazi, 82) anlamındaki hadisin tahrîc ve tahlilinin yapıldığı bir çalışmada konu detaylıca ele alınmıştır (Gürler, 2001). Bu çalışma neticesinde ilgili hadisin sahâbeden yalnız Ebû Bekre (ö. 13/634) (r.anh) kanalıyla geldiği, daha sonra geliş yollarının birkaç kola ayrıldığı tespit edilmiştir (Gürler, 2001, ss. 69-74). Bu sebeple rivayet ferd-i mutlak¹ durumundadır. Dolayısıyla bu durum, rivayet hakkında âlimlerin ihtilaf etmesine sebep olmuştur. Nitekim Hanefî âlimlerine göre umûmü'l-belvâ² içeren konularda âhad habere itibar edilmez, kendisiyle hükmedilmez (Gürler, 2001, s. 76).

Rivayetin sebab-i vürûdu hakkında iki haber söz konusudur (Gürler, 2001, ss. 74-76). Birincisi, sahâbî Ebû Bekre'nin Cemel olayı sırasında Efendimiz'in (s.a.s.) İranlıların, Kisrâ'nın kızını devlet başkanı yaptıkları haberi kendisine getirildiğinde: "Yönetimi kadına bırakan bir toplum kurtuluşa eremez." (Buhârî, Meğazi, 82) sözünü rivayet ederek Hz. Peygamber'in bu sözünün kendisini savaşa Hz. Aişe'nin (ö. 58/678) yanında katılmaktan kurtardığını söylemiştir. Ebû Bekre'nin bu rivayeti hatırlama zamanlaması ilginç bulunmaktadır (Gürler, 2001, ss. 74-76).

¹ Ferd-i Mutlak: Sadece bir senedle rivayet edilmiş olan hadis. Aydınli, (2021, 84).

² Umûmü'l-Belvâ: çokça karşılaştığı ve toplumda yaygınlaştığı için mükelleflerin kaçınmasının hayli zor olduğu hadiselerle bilinmemesinin âdeten mümkün olmadığı olay veya durumları ifade eder. Baktır, (2012).

İkinci rivayet ise Kisra (ö. 7/628) öldürüldükten sonra yerine kızının yönetimi eline aldığından haberdar olan Efendimiz'in bunun üzerine "Yönetimi kadına bırakan bir toplum kurtuluşa eremez" (Buhârî, Meğazi, 82) buyurduğu rivayettir. Bu hadis, Hz. Aişe'nin Basra'ya yürüyüşü ve Cemel olayına katılması sırasında zikredilirken orada bulunan Müslümanların rivayeti ilk kez işitiyor olmaları garip bir durumdur (Gürler, 2001, ss. 77). Ulema bu iki rivayeti sened ve metin açısından sahih kabul etmiştir.

Söz konusu hadisin sıhhat durumunu göz önünde bulundurulduğunda umûmü'l-belvâ içeren bir konunun ferd-i mutlak olması sebebiyle kadının devlet reisi olmasını yasaklayan kesin ve açık bir hüküm vermek için yeterli olmadığı belirtilmiştir (Gürler, 2001, s. 93). Böylesi meselelerde ancak lafızcı ve parçacı yaklaşımdan uzak durularak, Kur'an ve sünnet bir bütün şeklinde değerlendirildiğinde sağlıklı sonuçlara ulaşılabilir.

Hadisin fihhi açıdan değerlendirilmesi yapılan sitede cumhurun, hâkimlik ve devlet reisliğinde erkek olmak şartını bu hadisler ışığında delillendirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Hanefilere göre ise kadının günlük meselelerdeki şahitliğinden yola çıkarak yalnız mali konularda hâkimlik yapması caizdir. Klasik fıkıh kitaplarında kadının kaza görevinin dışında tutulması mesele ile ilgili tecrübesizliği ve çalışma ortamının fitneye yol açacağı ihtimali gibi gerekçelerle yasaklanmıştır. Kur'an'da erkek ve kadının şahitliği arasında kurulan dengeye göre kadının idari işler için uygun şartlar taşımadığı görülmektedir.³

Hadis hakkında sitede yapılan bir çıkarıma göre; günümüz hayat düzeni göz önüne alındığında hukuki alanda ehliyet sahibi kadınlar için bahsedilen gerekçeler önemini yitirmiştir. Ayrıca mahkemelerin umuma açık bir şekilde gerçekleşmesi ve duruşmada bulunan kişilerin yerlerinin önceden tayin edilmesi bu manada bir fitneyi engellemektedir. Ancak tüm bunlarla birlikte, toplumda gerçekleşen en kötü hadiselerin yer aldığı mahkemeler erkeğe nazaran ince ruhlu ve daha hassas olan mümin kadın için uygun görünmemektedir.

³ "Erkeklerinizden iki de şahit yapın. Eğer iki erkek bulunmazsa, razı olacağınız şahitlerden bir erkekle iki kadın yeter. Böylece kadınlardan biri unutursa diğerinin hatırlatması (sağlanmış olur)." (Bakara, 2:282).

İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), kadının her konuda mutlak olarak hâkimlik yapmasının caiz olduğu görüşündedir. Bu da kadının hâkimlik ve reisliğini kabul etmeyenler olduğu gibi kabul edenlerin de bulunduğunu da göstermektedir. Kadının hâkimlik ve devlet başkanlığını kabul edenler ilgili hadisin umumi bir hitap olmadığını; Efendimiz'in (s.a.s.) kısa bir süre sonra yıkılacak olan reisi kadın Sâsânî Devletini kastettiği şeklinde açıklamışlardır. Diğer âlimler ise hadisteki hükmün genel geçer olduğu görüşündedir.

Konu hakkında sitede Din İşleri Yüksek Kurul kararına da yer verilmiştir. Buna göre İslam'da kadın ve erkek ayrımı gözetilmeden hak ve hürriyetlerin bir olduğu ve yüce kitabımız Kur'an'da Efendimiz'in (s.a.s.) kadınlardan biat almasının kadının irade hürriyetinin delili olduğu sonucuna varılmıştır.

Dinimizde kadının ihtiyaca binaen ev içinde ve dışında çalışarak ailesine destek olmasında hiçbir beis yoktur. Kadın ekonomik ve ticari alanda da erkek ile eşittir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'in çeşitli ayetlerinde cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin çalışıp kazanmak teşvik edilmiş, *"İnsan için ancak çalıştığı vardır."* (Necm, 53:39) buyurulmuştur. Sitede kadının yöneticiliğine dair mesele içerisinde değerlendirilen ticaret ile ilgili: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."* (Nisa, 4:29) ayeti ile Efendimiz'in (s.a.s.) "Sizden herhangi birinizin ipini alıp da dağdan sırtına bir bağ odun yüklenerek getirip satması, dilenmesinden daha hayırlıdır." (Buhârî, Büyû, 5) hadisindeki hitap geneldir.

Sitede "Kadının Yöneticiliği" ayrı bir başlık altında ele alınarak âlimlerin bu konu hakkındaki görüşleri ile hadis hakkındaki varılan genel yargı desteklenmiştir. Nitekim, kadının kamu görevlerini sınırlandıran, hâkimlik ve yöneticilik yapmasının caiz olmadığı görüş ve hükümler sarih bir nassa dayanmayıp fukahânın içinde bulunduğu toplumun gelenekleri ve dönemin ekonomik şartları ile alakalıdır. Efendimiz'in (s.a.s.) Risâlet döneminden beri kadınlar, öğretmenlik, memurluk, doktorluk, hemşirelik, zabıta gibi çeşitli özel ve kamu işlerinde çalışmışlardır. Hz. Ömer, Medine pazarına Şifâ bint Abdullah'ı (ö. 20/641 civarı) denetim görevlisi olarak tayin etmiştir.

Hanefiler ve İbn Hazm (ö. 456/1064) kadının şahitlik yapabildiği dava türlerinde hâkimlik yapabileceğini, Taberî ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) gibi İslâm

bilginleri ise, kadınların hâkimlik yapmasında hiçbir dinî engelin bulunmadığını kabul etmişlerdir. Hâkimlik ve yöneticilik yapacak kişinin adil, ehliyet ve tecrübe sahibi olması muhakkaktır. Dinimiz de bu görevleri üstlenecek kişiler arasında renk, cinsiyet, yaş gibi ayrımlarda bulunmamıştır. Tüm bunların yanında kadının hak ve yetkisini devreye sokması yine toplumsal maslahatla ilgilidir. İslam temel hak ve özgürlükleri vermiş, devamını Müslümanların gelişmişlik seyrine bırakmıştır. Bazı klasik kaynaklarda mevzubahis hadis delil getirilerek ordunun başında sefere çıkması, cuma hutbesini okuması ve namazı kıldırması gibi görevleri üstlenmek üzere devlet başkanının erkek olması reislik şartlarından sayılmıştır. Oysa tüm bunlar devlet başkanının asli görevi olmayıp görevlendirdiği kişilerce yürütülebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de de Sebe' Melikesi Belkıs'tan bahsedilirken herhangi bir olumsuz ifadeye yer verilmemiş olması, tarihe ve günümüze baktığımızda başarılı kadın yöneticilerin güçlü devletleri idare edebiliyor olması bu hükmün özel olduğunu göstermektedir.

Gelinen sonuç, liyakat sahibi kadınların yöneticilik ve hâkimlik yapmasında herhangi bir engel bulunmadığı yönündedir. Çalışmamıza konu olan hadisi fikhî açıdan inceleyen bir çalışmada fukahâ arasında ihtilafa sebep olan hâkimlikte erkek olma özelliği üzerinden hareket edilerek, kadının mutlak manada hâkimliğini caiz görmeyenler ve mutlak caiz görenler ile bazı durumlarda caiz görenlerin delillerine yer verilmiştir (Karadağ, 2018). Yapılan araştırmada; Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve İmamiyye Şîası'nın kadının hâkimliğini mutlak olarak caiz görmediklerine dair görüşlerine ulaşılmıştır (Karadağ, 2018, s. 692-697). Bu görüşlerini erkeklerin kadınlar üzerinde kavvâm olduğunu bildiren ayet ve kadının şahitlik durumunu açıklayan ayet ile delillendirmişlerdir (Nisa, 4:34, Bakara, 2:282). Bu konuda cumhurun görüşlerine delil olacak birçok hadis zikredilmiştir. Bunlardan en dikkat çeken, sahâbî Ebû Bekre'nin Cemel savaşına sırf bu hadis sebebiyle katılmadığını bildirdiği rivayettir. Cumhurun kadının hâkim olamayacağına dair görüşlerine cevap İbn Hazm'dan (ö. 456/1064) gelmiştir. Ona göre kadının bazı görevleri yapmasına engel teşkil eden açık bir nass mevcut değildir (İbn Hazm, t.y., s. 528).

Cumhur, kadının imamlık yapmasının caiz olmayışını hâkim olamayacağına kıyas etmiştir. Hâkimliğin üstün bir zekâ, ileri görüşlülük ve hayata dair bilgiler gerektirmesi kadını bundan berî tutmaktadır. Hasan Basrî (ö. 110/728), İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), İbn Hazm kadının hâkimliğini mutlak olarak caiz görenler arasındadır (İbn Rüşd, 2007, s. 826; Karadağ, 2018, s. 697). İbn Hazm *Muhallâ* adlı

eserinde Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) de bu görüşte olduğunu nakletmiştir (İbn Hazm, t.y., s. 527). Günümüz çağdaş âlimlerinden Mustafa es-Sıbâî (ö. 1964) ve Yusuf Karadâvî (ö. 2022) de bu konu hakkında olumlu kanaat bildirmiştir (Karadağ, 2018, ss. 697-698). Kadının hâkimliği meselesinde olumlu görüş beyan edenler “*Hiç şüphesiz Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder*” (Nisa, 4:58) ayetini delil göstererek herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmadığına dikkat çekmişlerdir. İbn Hazm, Hz. Ömer'in Şifa isimli bir hanım sahâbîyi çarşı denetimi ile görevlendirdiğini bildirerek görüşünün temelini sahâbe uygulaması ile atmıştır (İbn Hazm, t.y., s. 527).

Kadının hâkimliği meselesini bazı durumlara has kılan Hanefî mezhebine göre kadın had ve kısas dışındaki alanlarda hâkimlik yapabilir (Kudûrî, 1427, s. 1622). Hanefîler söz konusu hadise sahih kabul etmekle birlikte te'vil etmişlerdir. Hadisi sebab-i vürûduna hasrederek Kısra'nın yerine kızının gelmesi olayı üzerine vârid olduğunu bildirirler (Kudûrî, 1427, s. 1622). Görüşlerini akli olarak da delillendiren Hanefîler, hüküm koymaktaki maksadın; haklıya hakkını teslim etmek olduğuna işaret ederek her iki tarafında bu anlamda eşit olduğunu vurgulamıştır. Hüküm koymakta kıyas delilini en çok kullanan Hanefî mezhebi, bu meselede de hâkimlik ve şahitliği kıyaslamıştır. Nitekim şahitlik yapan kadını, hâkimlik yapan davalıyı yükümlülük altına koyar ki bu da iki mesele arasında kıyası meşru kılar (Karadağ, 2018, s. 702).

Diğer bir çalışmada ise rivayetin sıhhati hakkında, Yemen'deki Sebe' Melikesinden övgü ile bahseden âyetler (Neml, 72:16, 35) ile karşılaştırıldığında şüphe içerdiğine dikkat çekilmiştir (Oral, 2016, ss. 382-384). Yazara göre ayetlerde yönetici kimsenin şartlarını taşıdığı müddetçe kadının da lider olmasında bir sakınca olmadığı vurgulanmaktadır. Melike, halkını refah içinde yönetmiş ve adaleti esas alarak önemli konularda işin uzmanlarına danışarak istişare ile hareket etmiştir. Melikenin kadın oluşu ne halkını ne de Hz. Süleyman'ın yardımcılarını rahatsız etmiştir. Kur'ân'da bir olay olarak zikredilirken bu durum hakkında sahâbe de bir itirazda bulunmamıştır (Ünal, 2001, s. 177). Risalet döneminde kadın bir yönetici görevlendirilmemiş olması söz konusu meselenin yasaklandığını göstermemektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Hz. Peygamber'in, Melike ve yönetimi hakkında bir şey söylememiş olması rivayetin umum içermediği olasılığını arttırmaktadır. Hatta Efendimiz ve Raşit Halifeler döneminde de yönetime geçen farklı kadın Kısra'lar olmuş ve söz konusu rivayet gündeme gelmemiştir (Oral, 2016, s. 383).

Araştırma konumuz olan rivayet hakkında, hadis alanında uzman “Erkek” akademisyenlerin katıldığı bir anket çalışması yapılmıştır. Katılımcılara; liderlikte aranan şartlar, kadının liderliğinin İslam açısından olumlu ve olumsuz yanları sorulmuş, katılımcılardan çalışmamıza konu olan hadisin yorumlanması istenmiştir (Şebnem vd., 2015). Liderde bulunması gereken özelliklerden erkek olmak şartını hiçbir katılımcı öne sürmezken; çoğunlukla liyakat, adalet, akıl, istişare, cesaret ve merhamet sıfatları ön plana çıkmıştır (Şebnem vd., 2015, ss. 91-92). Kadın liderin olumsuz yönleri ile ilgili soruda en çok vurgulanan cevap, kadının yaratılış itibari ile duygusal ve narin oluşu neticesinde kriz yönetimi konusunda başarısız olabileceği yönündedir. Kadın liderin olumlu tarafı nedir sorusuna ise “düzenli, disiplinli, iletişim gücü kuvvetli ve merhametli olması” gibi özellikler sayılmıştır (Şebnem vd., 2015, ss. 92-96).

Katılımcılara yöneltilen son soruda söz konusu hadisi yorumlamaları istenmiştir. Katılımcılardan biri hadisin sahih olmadığını tespit eden çalışmaların varlığına işaret etmiş; ancak iddiasını delillendirememiştir. Bir başkası rivayetin, Melike Belkıs örneği ile çeliştiğine dikkat çekmiştir. Bunlarla birlikte hadisin doğru olduğunu savunan katılımcılar da vardır. Bir başka yorumda kadının lider olmasına İslam’ın değil, sosyo-kültürel çevrenin engel olduğuna dikkat çekilmiştir. Farklı katılımcılar liderlikte esas olanın liyakat olduğunu savunurken, buna karşın erkeğin kadına üstün olduğunu ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yöneticilikte muradının erkeklerden yana olduğu görüşünü savunanlar da olmuştur (Şebnem vd., 2015, ss. 96-99). Görüldüğü üzere çalışmaya katılanlar da kadının yönetici olup-olamaması hususunun kültürel bir durum olduğunu düşünmektedir.

Kadının yönetici olamayacağı görüşünün en açıklayıcı delilinin “Yönetimi kadına bırakan bir toplum kurtuluşa eremez” (Buhârî, Megâzî, 82) hadisi olduğu anlaşılmaktadır. Sitede hadis için yapılan tahrîcte temel kaynaklardan Buhârî’nin *Sahîh*’i, Tirmizî ve Nesaî’nin *Sünen*’leri, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’ine ulaşılmıştır. Hadisin sıhhati hakkında herhangi bir bilgilendirilme yapılmayan çalışmada rivayetin fıkhi açıdan değerlendirilmesi ele alınmıştır. Buna göre; cumhurun, kadının hâkimliği meselesine olumsuz yaklaşımının sebebi, liderlik gerektiren işlerde erkeğin kadına göre fitraten daha uygun olduğu fikridir. Hanefiler ise kadının günlük mevzularda şahitliğini bu meseleye kıyaslayarak herhangi bir beis olmadığı görüşündedir.

Sitede aktarılanlara göre kadının yöneticiliğini kabul etmeyenlerin görüşleri daha çok yaşadıkları sosyokültürel dönemin özelliklerinin bir sonucudur. Dönemin toplum zihniyetinin kadına yüklediği rol sebebiyle bu tür işlerden uzak oluşu, onu noksan ve ehliyetsiz kılmaktadır. Fakat günümüze bakılınca durumun tamamen değiştiği görülmektedir. Bununla birlikte Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de cinsiyet ayrımı yapılmaksızın çalışıp kazanmak teşvik edilmiştir. Kur'ân'dan Sebe' Melikesi Belkıs örneği verilerek, hâkimlik ve yöneticilik gibi görevlerde aslolanın liyakat ve ehliyet olduğu vurgulanmıştır.

Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere Tayâlisî'nin *el-Müsned*, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsâf*, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*, İbnü'l-Mülakkın'ın *el-Bedrü'l-münîr* gibi rivayetin geçmiş olduğu eserlere ulaşılmıştır. Bu noktada temel hadis kaynaklarına ulaşma hususunda sitedeki bilgilerin yeterli olduğu görülmektedir. Muhaddislerin çoğu tarafından sahih kabul edilen rivayetin, sahâbeden yalnız Ebû Bekre (r.anh) (ö. 13/634) kanalıyla Cemel vakası esnasında hatırlanarak nakledilmesi, soru işaretlerine ve ihtilafa sebebiyet vermiştir.

Fukahânın çoğu, buradaki murâdın devlet reisliği olduğunu zikrederek hadis hakkındaki yargılarını, erkeğin kadın üzerinde kavvâm oluşu ve kadının şahitliği hakkındaki ayetleri getirerek desteklemişlerdir. Bunun karşısında başta İbn Hazm olmak üzere Taberî gibi âlimler, kadını şahitlik yapabildiği konularda hâkimlik yapmasında herhangi bir engel olmadığını Sebe' Melikesi Belkıs örneğiyle açıklamışlardır. Ayette açıkça görünen, yöneticilikte liyakat ve adaletin esas olduğudur. Hadisin Efendimiz'in (s.a.s.) İranlıların başına gelecek musibeti mucizevi olarak önceden haber vermesi ve dolayısıyla umumi bir yasaklamanın söz konusu olmadığı yorumunu yapanlar da olmuştur.

Genel olarak baktığımızda söz konusu rivayet hakkında sitede yapılan yorumlar ve araştırmamız neticesinde ulaştığımız çalışmalarda, hadis hakkında varılan net yargı şudur ki; fitrat itibariyle kadın ve erkek birbirinden farklıdır. Bu farklılığı dikkate alarak, uygun ortam ve koşullarda, yönetime ve kurumlara fayda sağlayabilecek şekilde liyakat esaslı bir yönetim imkânsız değil; aksine adil bir uygulama olacaktır.

4.1.2. “Cennet annelerin ayakları altındadır.” Rivayeti

Hiç şüphesiz haklar içinde en mühim olanı anne-baba hakkıdır. Yüce kitabımız Kur’ân’da Allah-u Teâlâ kendisine itaati emrettikten hemen sonra anne-babaya iyiliği emretmiştir.⁴ Nasıl ki bizi yaratana itaatsizlik en büyük kötülükse, dünyaya gelişimize vesile olan anne-babaya kötü muamele ve saygısızlık etmek de nankörlük ve kötülüktür. Aynı zamanda bu durum bize, Allah’ın rızasına ulaşmanın yolunun anne babanın rızasını almaktan geçtiğine de işaret etmektedir. Bilhassa Allah’ın yeryüzündeki rahmet ve merhametinin tecellisi olan anne hakkının önemine farklı ayet ve hadislerde birçok kez değinilmiştir. Bu rivayetlerden akla ilk geleni ve halk arasında en yaygın olanı “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadisidir. Sitede iki yüz bin üzeri okunma alan hadis, hakkında en çok merak edilenler kategorisinde yerini almıştır. Rivayetle ilgili sitedeki soru metni şu şekildedir:

“Cennet annelerin ayakları altındadır.” Bu hadis bütün anneler için geçerli midir? (Sorularla İslamiyet, 2020c)

Rivayetin açıklamasının ve yorumunun yapıldığı bu başlığın yanı sıra aynı hadisin on bin ve üzeri okunma aldığı tahrîc ve sıhhatine dair bir soru başlığı da bulunmaktadır. Bu durumu da dikkate alarak öncelikle söz konusu rivayetin sitedeki tahrîc ve sıhhat değerlendirilmesine yer verilecektir. İlgili rivayetle söz konusu sitedeki soru metni şöyledir:

Cennet annelerin ayağı altındadır, hadisinin sıhhati ve tahrîci nasıldır? (Sorularla İslamiyet, 2017a)

Hadisin tarîklerinin birinde seneddeki râvilerden Musa b. Muhammed b. Ata’nın yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle âlimlerin çoğu, hadisin zayıf ve uydurma olduğuna hükmetmiştir (Süyûtî, 1982b, s. 80). Ancak Hâkim’in (ö. 405/1014) rivayet ettiği her iki senedde de zayıf olan râvi yer almamaktadır. Dolayısıyla Hâkim hadisi sahih kabul etmiş; Zehebî (ö. 748/1348) de onu tasdiklemiştir (Hâkim en-Nîsâbûrî, 1990c, s. 167). Aynı şekilde Nesâî’nin (ö. 303/915) de rivayet ettiği senedde zayıf râvi bulunmamaktadır. Elbânî (ö. 1914/1999) de bu sebeple hadisi sahih kabul etmiştir (Elbânî, t.y.). Hadisi zayıf kabul edenler seneddeki bazı râvilerin durumunu esas alsada rivayetlerin tarîkleri arasında senedi güvenilir olanlar da vardır. Rivayetin mana

⁴ “Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle.” (İsrâ, 17:23).

itibariyle sahih olduğunu konu ile alakalı ayet ve farklı hadislerden anlamaktayız. Heysemî (ö. 807/1405) de bu hadis için Taberânî'nin (ö. 360/971) naklettiği rivayetin senedinde yer alan tüm râvilerin sika olduğunu belirterek hadisin sahih olduğuna işaret etmiştir (Heysemî, 1412d, s. 256).

Bizim yaptığımız taramada ise bahsettiğimiz kaynaklar dahil olmak üzere hadisin, Nesâî de geçen iki tarîkine ulaşılmıştır. Birinci rivayette hadisin sebab-i vürûdu verilmiştir. Bir sahâbî Efendimiz'e (s.a.s.) cihad arzusu hakkında görüşmek üzere gelmiş, bunun üzerine Efendimiz anne-babasının hayatta olup olmadığını sorduğunda hayatta oldukları bilgisini alınca "O ikisi senin cihadındır" buyurmuştur (Nesâî, Cihad, 5). Nesâî'nin aktardığı ilk tarîkte "ayakları altındadır" ifadesi yer almamaktadır. İkinci tarîkte ise Efendimiz (s.a.s.) kendisinden gazveye çıkmak için izin isteyen sahâbîye, annesi ile kalmasını emrettikten sonra "çünkü cennet onun ayakları altındadır" buyurmuştur (Nesâî, Cihad, 6).

Sitede yer alan "Cennet annelerin ayakları altındadır." Bu hadis bütün anneler için geçerli midir?" sorusuna gelecek olursak sitede söz konusu hadisin bundan başka ayet ve hadislerle desteklendiği ifade edilmiştir. Nitekim Efendimiz (s.a.s.): "Anne cennet kapılarının ortasındadır." buyurarak Allah'ın rızasını kazanmanın annenin rızasını kazanmak ile mümkün olduğuna işaret etmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1999t, s. 57, 1999, s. 504-517). Burada maksat tüm annelerin cennete gideceği değildir. Allah'ın emirlerine karşı olmadığı müddetçe ebeveynlerin sözlerine saygı ve itaat göstererek rızalarını kazanmaktır. Yine sitede belirtildiğine göre yüce dinimizde kadının anne olmak ve insan olmak pozisyonları ayrıdır. İyi, kötü, ahlaklı, ahlaksız, dindar veya dinsiz olmak gibi yönleriyle erkekler ile aynıdır. Ancak ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere anne, her zaman ve koşulda evlatları tarafından ilgi, hürmet, yardım görülmeyi hak etmek açısından dinler üstü bir yere sahiptir.

Efendimiz (s.a.s.) ve anne sevgisine dair yapılan bir çalışmada annesine ve annelik makamında gördüğü hanımlara dair hatıralarının nakledildiği rivayetlerden bahsedilerek ashâbı ve ümmetine, annelerine nasıl davranmaları gerektiğine dair örnek olduğuna vurgu yapılmıştır (Algül, 1986, s. 22). Nitekim İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) naklettiğine göre Efendimiz (s.a.s.), annesinin kabrini ziyaretinde bulunduğu sırada hüzünlenip gözyaşları süzülünce orada bulunanlar neden ağladığını sormuş, O (s.a.s.) da "Annemin bana olan şefkat ve merhametini hatırladım" buyurmuştur (İbn Sa'd, 1968, s. 117).

Bir başka rivayette ise sütanesi Halime, Efendimiz'e (s.a.s.) gelerek kıtlık ve kuraklıktan yana sıkıntı çektiğini söylediğinde o sırada Hz. Hatice validemizle evli olan Peygamber'imiz kırk koyun ve binip yüklerini taşıması için Halime hatuna bir deve vermiştir. Yine Peygamber'imizin dadısı Ümmü Eymen'e "Anneciğim" diyerek hitap etmesi o dönemde cariye statüsünde olan bir kadın olduğuna dikkat edilirse oldukça önemli ve üstündür (İbn Sa'd, 1968, s. 113-114).

Efendimiz'in (s.a.s.) amcası Ebû Talib'in hanımı Fatma hatun, O'nu himayeleri süresince kendi evlatlarından dahi öncelemiş, her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Buna karşın hürmet ve sevgisini hiçbir zaman esirgemeyen Efendimiz (s.a.s.) "O benim annemdir" buyurmuştur (Ya'kübî, 1379, s. 14). Bu bilgiler ışığında alemlere rahmet olan Efendimiz'in, rahmet ve merhamet timsali olan annelik makamına saygı ve sevgisi çok yücedir.

Hadis-i Şerif'te "ayakları altındadır" denilerek bir teşbih yapılmıştır. Bir kimse için "o konu onun elinde" denmesi bahsedilen konu hakkında yetki sahibi olduğuna hamledilir. Cennetin annelerin ayakları altında oluşu da adeta, kendilerine verilen hakların üstünlüğü sebebiyle cennete gitmek, onların rızasını kazanmakla mümkündür, vurgusu yapılmıştır. Nitekim bir başka hadiste de Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Anne baba kişinin cennete girmesine vesile olacak ana kapılarından birisidir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek ya da değerlendirmek artık senin arzuna kalmış!" (Tirmizî, Birr, 3)

Söz konusu hadisin metin ve sened tenkidinin yapıldığı bir çalışma da rivayetin sened açısından zayıf olmakla beraber metin itibariyle anne hakkına dair ayet ve hadisler ile uyumuna işaret edilmiştir (Yarba, 2022, s. 77). Sitede yapılan değerlendirmelerin de söz konusu hadis hakkında merak edilen ve akla takılan soruları cevaplandırmakta yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

Hadisin sitede yapılan tahrîcinde Nesâî'nin *Sünen*'i kaynak gösterilirken sıhhati hakkında Hâkim (ö. 405/1014), Zehebî (ö.748/1348), Elbânî ve Taberânî gibi âlimlerin olumlu yönde görüşlerine yer verilmiştir. Bizim yaptığımız tahrîcte ise kaynak olarak Nesâî de yer alan rivayetin iki tarikine ulaşılmıştır. Genel itibariyle bu iki tarîk için de âlimlerin çoğu sahih hükmüne varmıştır. Dolayısıyla sitedeki tahrîcin yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma neticesinde “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadisinin bazı senedlerinde bulunan Musa b. Muhammed b. Ata’yı âlimlerin çoğu münker olmakla itham etmiş ve hadise zayıf hükmünü vermiştir. Bunun yanı sıra senedi güvenilir olan rivayetler de söz konusudur. Bu rivayetler için ulemanın çoğu sahih hükmünü vermektedir. Dolayısıyla sened açısından eleştiriye tabi tutulan tarîk de diğer sahih tarîklerin desteğiyle sahih li-ğayrihî seviyesine yükselmektedir.

4.1.3 Kadının Kocasına Secde Etmesi ile İlgili Rivayet

Toplum içinde olduğu gibi aile içinde de haklara ve sorumluluklara riayet edilmesine, uyumun sağlanmasına ve rollerin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Ailedeki birlik-beraberlik, karşılıklı sevgi, saygı ve itaate dayanmaktadır. İslam, aile reisliği ve aile düzenini tesis etme görevini erkeğe vermiştir.

Ailenin bakımı ve korunması erkeğin görevidir. Yaratılışı itibariyle dayanıklı ve güçlü olması bu durumun en önemli sebeplerindedir (Ateş, 1997, s. 307). Bununla birlikte erkeğe verilen bu hak onu kadın üzerinde baskı ve zorbalık uygulayabileceği manasına gelmemektedir (Aydın, 2014). Nitekim yüce kitabımız Kur’ân’da “*Kadınlarla iyi geçinin*” (Nisa, 4:19) buyurulmaktadır.

Eşler arasındaki itaat ile ilgili Efendimiz’in (s.a.s): “Bir insanın başka bir insana secde etmesini emretseydim, bu, kadının eşine secdesi olurdu” manasındaki hadisi hakkında birçok yorum yapılmıştır. Hal böyle olunca hadisin doğru anlaşılabilmesi için sıhhati ve metin analizini yapmak oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Sorularla İslamiyet adlı sitede iki yüz bin üzeri okunma alarak kadınlar hakkında en çok merak edilen hadis kategorisinde değerlendirilen bu rivayetle ilgili soru metni şu şekildedir:

Kadının kocasına itaati konusundaki hadiste “secde etme” “taş taşıma” gibi ifadeler niçin kullanılmıştır? “Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim ve...”(Sorularla İslamiyet, 2016c)

Soru detayı ise şu şekildedir:

Kadının erkeğe itaati hususunun dini konularda olması gerektiği ve mesela evde yemeği hazırlaması için erkeğin kadını zorlayamayacağını belirten yazılarınızı okudum. Bu durumda hadiste taş taşıma ile ne kastedilmiş “Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim ve eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa ve siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımayı emretseydi, uygun olan, kadının bu emri yerine getirmesidir.”

Sitede söz konusu hadisin Hz. Aişe'den (ö. 58/678) (r.anh) gelen rivayeti kaynak bildirilmeden verilmiştir. Yaptığımız kaynak taramasında Hz. Aişe'den gelen rivayeti Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde (Ahmed b. Hanbel, 1999v, s. 19), İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'inde (İbn Ebî Şeybe, 1989d, s. 327) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'inde (İbn Mâce, Nikah, 4) tespit ettik.

Sitede verilen rivayet metni şu şekildedir:

“Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim ve eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa ve siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımayı emretseydi, uygun olan, kadının bu emri yerine getirmesidir.”

Sitede geçen Ebû Hüreyre (r.anh) rivayeti ise şöyledir:

“Resulullah (s.a.s) buyurdular ki: Şayet ben bir insanın başka bir insana secde etmesini emrederdim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim.” (Tirmizî, Ridâ, 10)

Sihhat durumu hakkında herhangi bir bilgilendirme yapılmayan hadisin, Tirmizî'de (ö. 279/892) geçen Ebû Hüreyre (ö. 58/678) tariki kaynak gösterilerek; Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Sürâka b. Mâlik (ö. 24/645), Hz. Âişe (ö. 58/678), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Abdullah b. Ebî Evfâ (ö. 86/705), Talk b. Ali, Ümmü Seleme (ö. 62/681), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) ve İbn Ömer'den de rivayetler olduğu belirtilmiştir.

Rivayetin sebab-i vürûduna dair herhangi bir kaynak göstermeden, Abdullah b. Ebî Evfâ'dan nakledilen rivayetine yer verilmiştir. Buna göre:

Muâz b. Cebel Şam'dan dönmüştü ki Peygamber'e (s.a.s) secde etti, Efendimiz ona, bu yaptığının ne olduğunu sorunca: “*Şam'a gitmiştim. Orada insanların piskopos ve patriklerine secde ettiklerini gördüm. Bunu sana yapmak, içimden geçti.*” dedi. Bunu işiten Efendimiz: “Sakın bunu yapmayın. Eğer ben bir kimsenin Allah'tan başka birine secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Zât'a yemin ederim, kadın kocasına olan hakkını eda etmedikçe Rabbine olan hakkını eda edemez. Kocasını, nefisini talep etse, kadın havîd (deve semeri) üzerinde bile olsa bunu men edemez.” buyurmuştur.

Araştırmamıza göre kadının eşine secde etmesi ile ilgili bazı rivayetlerde “Allah onlara onlar üzerinde hak vermiştir” denilerek erkeğin hanımı üzerindeki hakkı kastedilmektedir (Ebû Dâvûd, Nikah, 39, 40; İbn Ebî Âsım, 1991a, s. 350). Kocanın eşini talep etmesi ile ilgili rivayete gelince; yaptığımız tarama neticesinde “deve semeri üzerinde olsa bile” ibaresinin geçtiği Beyhakî (ö. 458/1066) (Beyhakî, 1994c,

s. 292), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) (Ahmed b. Hanbel, 1999e, s. 227), Taberânî (ö. 360/971) (Taberânî, 1994c, s. 208, 1994k, s. 52) gibi kaynaklara ulaşılmıştır. Tirmizî’de (ö. 279/892) geçen rivayette ise “ocak üzerinde olsa bile” ifadesi yer almaktadır (Tirmizî, Ridâ, 10). Tirmizî hadisin “hasen-garîb” olduğunu belirtirken Elbânî (ö. 1914/1999) sahih hükmünü vermiştir (Elbânî, 2002a, s. 1097)

Yaptığımız araştırma neticesinde hadisin kaynaklarda geçen seksen dört rivayetinin tespit edildiği, sıhhat derecesine ulaşan altı rivayetin sened tenkidlerinin yapıldığı bir çalışmaya ulaşılmıştır. Buna göre Dârimî’nin (ö. 255/869) *Sünen*’inde (Dârimî, Salât, 159) hadisin Kays b. Sa’d (ö. 60/680) ve Ebû Büreyde (ö. 63/682-63) tarîkiyle olmak üzere iki rivayeti bulunmaktadır. Sahabî râvisi Kays b. Sa’d (ö. 60/680) olan rivayette beş râvi bulunmakta ve aynı senedle Ebû Dâvûd (ö. 275/889) tarafından rivayet edilmektedir. Yahya b. Mâîn (ö. 233/848), İclî (ö. 261/875), Ebû Hâtim (ö. 277/890) gibi cerh-ta’dil âlimleri tarafından râvileri tevsik edilen bu isnâd için sahih hükmü verilmiştir (Eriş, 2022, ss. 64-67).

Ebû Dâvûd *Sünen*’inde hadisin tek rivayetini Amr b. Avn kanalıyla almaktadır (Ebû Dâvûd, Nikâh, 39, 40). Senedde yer alan Şerîk b. Abdillâh hakkında İbn Hazm (ö. 456/1064), müdellis olduğuna hükmetmiş; ancak Yahya b. Mâîn sika olarak değerlendirmiştir. İhtilatı hakkında görüşler olan Şerîk b. Abdillâh’ın kendisinden rivayet eden râvinin, rivayetin sıhhatini bildirmesi hadisin, bu senediyle sahih olduğunu göstermektedir. Tirmizî (ö. 279/892) hadisi Ebû Hüreyre (ö. 58/678) (r.anh) senedi ile almış ve “hasen-garîb” hükmünü vermiştir (Tirmizî, Ridâ, 10).

İbn Hibbân (ö. 354/965) *Sahîh*’inde (İbn Hibbân, 1993, Nikah, 4171, 1993e, s. 479), Ebû Hüreyre ve İbn Ebî Evfâ olmak üzere iki ayrı senedle zikretmiştir. Senedde ki râviler için sika hükmü verildiğinden her iki rivayet için sahih olduğu sonucuna varılmıştır. Taberânî (ö. 360/971) (Taberânî, 1994c, s. 208-209; 1994d, s. 129; 1994g, s. 282; 1994h, s. 183; 1994i, s. 263-264-351-352; 1994k, s. 52-174-175) hadisi dokuz farklı râviden nakletmektedir. Râviler hakkındaki genel kanaat sika oldukları yönündedir. Dolayısıyla rivayetler sahih hükmündedir. Beyhakî (ö. 458/1066) (Beyhakî, 1994c, s. 291-292), hadisi Ebû Hüreyre tarîki ile nakletmektedir. Râvileri sika olan bu rivayette diğerleri gibi sahih kabul edilmiştir (Eriş, 2022, ss. 64-67).

Rivayetin metninde geçen bazı ifadelerde anlaşılmasına katkı sağlayacak önemli bilgiler yer almaktadır. Kays b. Sa’d Hire’ye ulaştığında halkın, ileri gelenlere

aşırı saygı ve ta'zimlerini göstermek amacıyla secde ettiklerine şahit olmuş, bunun üzerine Efendimiz'in (s.a.s) yanına döndüğünde durumu izah ederek "Ey Allah'ın Resûlü! Öyleyse biz de sana secde edelim mi?" diye sorduğunda Resûlüllah, "Kabrim'e geldiğinizde böyle bir şey yapar mısınız?" diyerek karşı bir soru sormuş ve oradaki sahâbeden "Hayır" cevabını alınca; "Eğer birine secde edilmesini emretseydim, Allah'ın yücelttiği haklarından dolayı kadının eşine ta'zimde bulunmasını emrederdim" anlamında ifade buyurmuştur (Dârimî, Salât, 159). Efendimiz (s.a.s) kendisine sunulan bu aşırı teklifi reddederek, durumu dönemin kadın tasavvuru ile karşılaştırmış ve secde fiilini bir şarta dayandırmak suretiyle, Allah'ın kocanın hakkını yüceltmış olmasına rağmen secde gibi aşırı bir ta'zimin imkansızlığına dikkat çekmiştir (Eriş, 2022, ss. 67-73).

Hadisin diğer bir tarîkinde ise farklı bir vürûd sebebi yer almaktadır. İbn Hibbân'ın Ebû Hüreyre'den (r.anh) aktardığına göre; Efendimiz iki devenin birbiri ile vuruştüğünü görünce onlara yaklaşır ve develer başlarını eğerler, orada bulunanların develerin aşırı bir şekilde saygı göstererek O'na (s.a.s) secde ettiğini söylemesi üzerine Allah Resûlü (s.a.s): "Birin bir başkasına secde etmesi gerekmez. Eğer bu gerekli olsaydı Allah'ın hakkını yücelttiğinden dolayı kadının kocasına ta'zimde bulunmasını/secde etmesini emrederdim." (İbn Hibbân, 1993i, Nikah, 4171, s. 479) şeklinde durumu anlamlandırmıştır. Efendimizin duruma direk müdahale etmesi tartışmaya kapalı olduğunu ve kesin bir dille reddedildiğinin göstergesidir. Çünkü secde ve ta'zim edilmeye layık olan yalnız zât-ı zülcelâl olan Allah'tır.

Hadisin sebab-i vürûduna dair bilgiler derlenecek olursa; sahâbeden Muâz b. Cebel veya Kays b. Sa'd'ın Şam/Hire/Yemen gibi bölgelere gittiklerinde halkların, toplumun ileri gelenlerine saygılarını sunmak adına secde ettiklerini görmeleri üzerine yapılan bu ta'zimin, Resûlüllah'a layık olduğunu düşünmüşlerdir. Yine bir hanım sahâbe Efendimiz'e gelerek kocanın, kadın üzerindeki haklarını sormuştur. Bir başka rivayette de kesilmek üzere olan develerin hırçınlaşıp sahiplerinden kaçmaları ve Hz. Peygamber'i gördüklerinde sakinleşip boyunlarını eğmeleri, orada bulunanların bunu Resûl'e saygı ile eğilme anlamına geldiğini düşündürmüştür. Görüldüğü üzere rivayetlerde kadının mutlak bir şekilde eşine secde etmesine yönelik herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Sitede hadiste geçen "secde" ibaresinin, kadının eşine karşı olan yükümlülüğünün ne denli büyük olduğunu belirtmek üzere yapılan bir mübalağa

olduğu ifade edilmiştir. Dinimizde aile birliği ve hâkimiyetini sağlayan kişi büyük oranla kocadır. Bu sebeple Kur’ân’da da erkeğin reisliğine vurgu yapılmıştır.⁵ Çünkü ailenin geçimini ve varlığını idâme ettirecek nafakayı temin etmek, erkeğin görevidir.

Sitede belirtildiğine göre aile birliğinin temeli itaate dayalıdır. Eşler arasındaki itaatin önemini vurgulayan birçok hadis vardır. Bunlardan kadının yatağa icabeti ile ilgili olan “Erkek, kadınına yatağına çağırır, kadın da gelmeye yanaşmaz, erkek öfkelenmiş olarak sabahlarsa, melekler sabaha kadar -bir rivayette yatağa gelinceye kadar- kadına lânet okurlar.” (Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 7; Ebû Dâvûd, Nikah, 39, 40; Müslim, Nikah, 122) rivayeti dikkat çekmektedir. Sitede söz konusu rivayet geniş bir şekilde değerlendirilmektedir. Sitede yapılan yoruma göre bazı tarîklerde: “*Fırın üzerinde olsa bile.*” veya “*Havîd (deve semeri) üzerinde olsa bile...*” lafızları geçmektedir. Buna göre bırakması zor bir iş dahi olsa eşin bu talebi geri çevrilmemelidir.

Sitenin buradaki yorumuna göre, Efendimiz’in bu sözden kastı sebepsiz yere erkeğin isteğinin reddedilmesinin manevi müeyyideler koyularak engellenmesidir. Rivayette geçen “öfkelenmiş şekilde sabahlama” ifadesi her kabul etmeyişin aynı derecede olmadığını; erkeğin talebini reddeden eşine kızmaması veya bunu mâzur görmesi hadiste geçen manevi müeyyideyi gerektirmediğini göstermektedir. Âlimler tarafından rivayetteki manevi cezaya farklı yorumlar getirilmiştir. Buna göre bazı âlimler korkutmak, tevbe etmek veya mâsiyetten dönmesi amacıyla lanet okunabileceği görüşünü savunurken bir kısım âlimler mümin kimseye lanet okunmasını uygun görmemişlerdir. Ceza mukabilinden olan “meleklerin lanetlemesi” insanların da lanet edebileceği cevâzını doğurmamaktadır.

Kadının kocasının davetini kabul etmemesi sonucu melekler tarafından lanetleneceğinin haber verildiği rivayet, temel hadis kaynaklarının çoğunda geçmekte ve sahih olarak kabul edilmektedir (Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 7; Ebû Dâvûd, Nikah, 39, 40; Müslim, Nikah, 122). Bu konuda fihri hüküm verenler, hayız ve nifas gibi haller dışında kocasının talebini geri çeviren kadının haram işlediğini savunmuşlardır. (Okumuş, 2019, s. 30). Yüce dinimiz, erkeğin cinsî arzularını gidermek için haram

⁵ “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar.” (Nisa, 4:34).

kapıları kapatıp onu eşine mahsus kılmıştır. Kadın da bu durumun farkına varıp eşini haramlardan sakındırmada ona yardım etmelidir (Okumuş, 2019, s. 33).

Kocaya itaat ile ilgili zikredilen “secde hadisinin” asıl konusu Allah’tan başkasına secde edilemeyeceğidir (Arıkan, 2017, s. 72). Hadiste geçen secde ibaresi gerçek manada anlaşılabilir. Secde Allah’tan başkasına yapılamaz, aksi takdirde İslam’ın temeli olan tevhid akidesine hanel getirilmiş ve iman dairesinden çıkılmış olur. Burada aileyi bir arada tutmak için olağanüstü bir çaba sergileyen kocaya, saygı ve itaatin gereğini ileri düzeyde bir mübalağa ile izah söz konusudur (Akkaya, 2011, s. 107). Diğer bir husus olarak kocanın isteği, Allah’ın rızasına, emir-yasaklarına ters düşmemesi gereklidir. Hadisleri incelediğimizde de kadının kocasına itaatinin gerekçesi olarak Allah’ın, kadınlar üzerinde kocaları için bir hak belirtmesi olduğunu görmekteyiz.

Efendimiz’in (s.a.s) “Sizden birinizin birinize secdesini emrecek olsaydım kadının kocasına secdesine emrederdim” anlamındaki hadisi çerçevesinde yaptığımız araştırma neticesinde:

Sitede hadisin, Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre tarîklerine yer verilmiştir. Tirmizî de geçen farklı varyantlara değinildikten sonra Abdullah b. Ebî Evfa’dan gelen hadisin sebeb-i vürûduna dair bilginin de yer aldığı Muâz b. Cebel rivayeti nakledilmiştir. Muâz b. Cebel’in (r.anh) Şam ziyareti esnasında oradaki insanların yöneticilerine secde ettiğini görmesi üzerine Efendimiz’in (s.a.s) yanına döndüğünde O’na secde etmesi üzerine söz konusu olay gerçekleşmiştir. Hadisin sıhhat durumu hakkında herhangi bir bilgilendirilme yapılmayan sitede, kaynak gösterimi açısından da yetersizlik söz konusudur. Zira yukarıda zikrettiğimiz üzere Buhârî (ö.256/870), Müslim (ö.261/875) ve Ebû Dâvûd’da yer alan tarîkleri bulunmaktadır.

Hadise dair sitedeki açıklamaların ise yeterli ve isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim hadiste geçen “secde” ifadesinin erkeğin hanımı üzerindeki hakkına ithafen yapılan bir mübalağa olduğu aşıkardır. Nitekim Cenâb-ı Hakk’ın, *“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar.”* (Nisa, 4:34) buyurduğu üzere erkek, aile reisliğini üstlenerek birçok zorluğu üstlenmiştir. Erkeğe bu üstünlüğü veren ailesinin nafakasını temin etme görevidir.

Efendimiz (s.a.s) “Hangi kadın, kocası kendisinden razı olarak vefat ederse, cennete girer.” (Tirmizî, Ridâ, 10) buyurarak erkeği nafakaya teşvik ettiği gibi kadına da itaatinin karşılığını misliyle alacağını müjdelemiştir (Akkaya, 2011, s. 108). Kadının eşine itaat etmesi gereken konuların başında eşinin yatak davetine icabeti gelmektedir.

Hadislerde erkeğin yatak davetini kabul etmeyen kadına meleklerin sabah oluncaya kadar lanet etmesi, kocanın “öfkeli” bir şekilde sabahlamasında söz konusudur. Yaptığımız tarama neticesinde bu anlamdaki hadislerin sahih olduğu hükmüne varılmıştır. Meleklerin lanetlemesi hakkında; mâsiyetten alıkoymak ve tevbe etmek maksadı ile lanet okunabileceğini savunanlar olduğu gibi mümin kimseye hiçbir surette lanet okumanın mübah olmadığı görüşünde olanlar da vardır.

Bazı rivayetlerde “Deve semeri -havıd- veya ocak üstünde olsa dahi bu isteğin yerine getirilmesine engel değildir.” ifadesi geçmektedir. Böylelikle kadının, erkeğin yaratılış itibarıyla daha hassas olduğu şehvet arzusunun sebepsizce reddedilmesinden alı konulmak istenmiştir. İslam, harama düşmek tehlikesinden korumak için erkeği hanımına yönlendirmiştir. Kadın da eşini haramlardan korumak suretiyle bu meşrû isteğe icabet ederek ona yardım etmelidir.

Buradan hareketle kadının kocasına karşı itaat ve uyumu, ilâhi bir emre dayanan cennete girmesini sağlayacak amelleri arasında sayılmıştır. Kastedilen itaat, bir emir komuta değil aksine sevgiyi veya karşılıklı saygıyı temin edecek gönüllü bir itaattir.

4.1.4. Cehennem Ehlinin Çoğunu Kadınların Oluşturduğu, Kadının Akıl ve Din Açısından Eksik Olduğunu Bildiren Rivayet

Efendimiz (s.a.s) yirmi üç yıllık risâleti süresince insanlara sağlam bir tevhid inancı yerleştirerek inançları doğrultusunda onları eğitmek gayretinde bulunmuştur. Toplumun tamamını kapsayan bu eğitim metodunda gelecek nesillerin inşasındaki baş aktör olan kadınları da göz ardı etmeyerek sorularına özel olarak cevap vermiş, kendilerine has meselelerde uyarı ve nasihatlerde bulunmuştur. Bu başlık altında ele alacağımız hadiste de aslında Peygamberimiz’in, hanımların genel bir zaafına uyarısı söz konusudur. Sitede iki yüz bin ve üzeri okunma olarak kadınlar hakkında en çok merak edilenler kategorisine giren hadis için şu şekilde soru yöneltilmiştir:

Kadının, dininin ve aklının eksik olduğu konusunda bir hadis-i şerif olduğu doğru mudur?
Eğer doğruysa bu kadınlara hakaret ve haksızlık olmaz mı? (Sorularla İslamiyet, 2016b)

Sitede rivayetin geçtiği kaynak olarak Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta* (Mâlik b. Enes, Kûsûf, 2), Buhârî (ö. 256/870) (Buhârî, Hayız, 6, Zekat, 44) ve Müslim'in (ö. 261/875) (Müslim, İman, 132, Zekat, 45) *Sahîh*'leri, Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen* 'i (Nesâî, Kûsûf, 17) verilmiştir. Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen* 'inde hadisin yalnızca "Ey kadınlar, sadaka veriniz istiğfarı çok yapınız. Çünkü bana cehennemlikler gösterildi, çoğu sizler idiniz." kısmının nakledildiği görülmüştür (Tirmizî, Zekât, 12). Yine *Sünen* 'de verilen Ebû Hüreyre (ö. 58/678) tarîki için Tirmizî, Ebû Sa'îd (ö. 74/693-94) ve İbn Ömer'in de hadisi, bu vecihle naklettiğini bildirmiştir (Tirmizî, İman, 6). Rivayet ayrıca Dârimî (ö. 255/869) (Dârimî, Mukaddime,1) ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) (Beyhakî, 1994a, s. 308; 1994b s. 235; 1994f, s. 148) *Sünenler* 'i, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Câmi 'u'l-Ehâdis* 'i (Süyûtî, 1994f, s. 420-421-422), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) (Ahmed b. Hanbel, 1999f, s. 363), Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) (Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, 1984c, s. 144; 1984d, s. 77), İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/853) (İbn Râhûye, 1991b, s. 250) *Müsned* 'lerinde yer almıştır.

Sitede söz konusu hadisin Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö. 74/693-94) (r.anh) tarîki verilmiştir, şöyle ki:

Ashâb-ı Kiramdan Ebû Sa'îd el-Hudri anlatıyor: Bir Ramazan veya Kurban Bayramı'ydı. Resul-i Ekrem Efendimiz bayram namazlarını kıldığımız namazgaha geldi. Bir tarafta kadınlar da bulunuyordu. Onların yanından geçti ve şu hitapta bulundu:

"Ey kadınlar, sadaka veriniz, istiğfarı çok yapınız. Çünkü bana cehennemlikler gösterildi, çoğu sizler idiniz."

Bunun üzerine o kadınlar: "Ya Resûlüllah, bizler ne yaptık da cehennemliklerin çoğu bizden olmuş." diye sordular.

Resûlüllah (s.a.s.) şöyle cevap verdi:

"Çünkü sizler ötekine berikine çokça lanet eder, kocalarınıza karşı nankörlükte bulunursunuz. Ne gariptir ki, kendine hâkim akıllı ve dinine bağlı bir kimsenin aklını, sizin kadar eksik dinli hiçbir kimsenin çelebildiğini görmedim."

Kadınlar tekrar sordular: "Aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir, Ya Resûlüllah?"

Resûlüllah (s.a.s.) "Kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı değil midir?" diye sordu.

Kadınlar "Evet!.." cevabını verdiler. Resul-i Ekrem Efendimiz izah etti ve tekrar sordu:

“İşte bu aklın eksikliğinden hayız gördüğü zaman [günlerce bekler] namaz kılmaz, Ramazan`da bir müddet oruç tutmaz değil mi?”

Kadınlar, “Evet!..” dediler (Buhârî, Hayz, 6, Zekat, 44, İman 21, Kûsûf, 9, Nikah, 88; Mâlik b. Enes, Kûsuf, 2; Müslim, Kûsûf, 17, İman, 132; Nesâî, Kûsuf, 17).

Sitedeki yorumda akıl noksanlığına delil olarak, mali konularda kadınlardan iki şahidi bir erkek şahide denk tutan ayet (Bakara, 2:282) gösterilirken dinlerinin noksan oluşunda ise, adet veya lohusalık gibi hallerin namaz ve oruç gibi ibadetlere engel olması durumuna işaret edilmiştir. Hadiste akıl noksanlığının gerekçesi olarak kötü söz ve lanetlemenin yer alması kadının bazı meselelerde duygusal kararlar aldığı göstermektedir. Çünkü sinir ve tartışma anında küfre ve lanet etmeye başvuran bir kimse, duygularına göre hareket ediyor demektir. Kadınların yaratılış kodlarından olan duygusallık annelik içgüdüğü ile doğru orantılıdır. Dinimizde pozitif ayrımcılığa (Nesâî, Cihad, 6) sebep olan bu durumun yan etkileri, yolunda gitmeyen bir meselede fevri hareketlerle ortaya çıkabilmektedir.

Sitede devamen bildirildiğine göre din eksikliğinin sebebi olarak bildirilen kadınlara has özel durumlar, kasıtsız ve irade dışı gerçekleşmektedir. Bu gibi zamanlarda kadının ibadetten geri durmasını emreden de dinin kendisidir. Namaz ve oruç gibi ibadetleri malum rahatsızlıkları sebebiyle yapamayan kadın, aslında Allah’ın onun için emrettiğini yerine getirerek bir başka ibadeti yerine getirmektedir. İslam dini, eşitlik değil adalet temeli üzere kuruludur. Herkes maddi ve manevi konumuna göre hesaba çekilecektir. Öyleyse kadın kendi özelliklerine göre, erkek kendi özelliklerine göre hesaba çekilecektir. Hiç kimse yapmadığı ve yapamayacağı şeyden sorumlu tutulmaz. Bu durum Kur’ân da çok kez zikredilmiş “Rabbin kullarına zulmedici değildir.” (Fussilet, 41:46) hitabıyla izah edilmiştir. Hadîs-i şerîfi üstünkörü okuyan bir kimse kadınların hor görüldüğü düşüncesine kapılabilir; ancak burada kadınlar kötülenmemiş, aksine dindar erkekler kadınlar sebebiyle fitneye kapılıp da imanlarına zarar vermemeleri konusunda uyarılmıştır.

Hadis hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bunlardan Çakın’a ait çalışmada bayram hutbesi, kûsûf hutbesi ve zamanı belli olmayan rivayetlerde kadının cehennemlik olduğu konusu ile ilgili hadislerin farklı tarîkleri verilmiş ve rivayetlerde bulunan farklı lafızlar değerlendirilmiştir (Çakın, 1998). Çalışmada Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bayram hutbesi ile ilgili rivayetin yirmi dört farklı tarîkine ulaşılmıştır. Bunlardan Müslim ve İbn Abbâs’tan (ö. 68/687-88) (r.anh) gelen kûsûf hutbesi ile İbn

Abbas'tan gelen başka bir bayram hutbesi olduğu tespit edilen rivayetler sayılmazsa araştırma konumuzu teşkil eden on dokuz rivayet vardır. Söz konusu rivayetlerde de lafız birliği olmamasının sebebi, o esnada râvinin orada bulunmaması yahut da kendince önemli gördüğü hususu esas alması gibi ihtimallerdir (Çakın, 1998, ss. 11-13). Ancak bu on dokuz rivayetin tamamında da cehennem ehlinin çoğunu kadınların oluşturacağı ifadesi yer almaktadır.

Kadınların çok lanet ettiklerini haber veren ifadeler Câbir (ö. 78/697) ve Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) hanımı Zeyneb'in (r.anh) rivayetlerinde geçmektedir. Câbir (r.anh), rivayetinde şikâyet lafzını da kullanmıştır (Ahmed b. Hanbel, 1999z, s. 601). O halde lanet etmeleri kısmı da ortak denilebilir. Kadınların kocalarına karşı nankörlükte bulunmaları da tüm rivayetlerde geçmektedir. Ancak akıl ve din eksikliği ifadesi yalnızca üç râvinin rivayetinde bulunmaktadır. Dârimî (ö. 255/869) ve İbn Hibbân (ö. 354/965), Abdullah b. Mes'ûd'dan iki rivayet nakletmekteyken râvi Vâil b. Mihâne "kale Abdullah" şeklindeki bu ifadenin Abdullah b. Mes'ûd'a aidiyetini belirtmektedir (Çakın, 1998, s. 21).

Hadiste geçen "Akıllı ve dinine bağlı bir kimsenin aklını, sizin kadar eksik dinli hiçbir kimsenin çelebildiğini görmedim" ifadesinin Efendimiz'e aidiyetinde ciddi şüpheler bulunmaktadır. Buna sebep teşkil eden durumlar şöyle sıralanabilir:

-Bayram hutbesini rivayet eden altı sahâbeden yalnız üçü bu kısmı rivayet etmiştir.

-Dârimi ve İbn Hibbân'ın Abdullah b. Mes'ûd'dan yaptığı rivayetlere göre bu ifadeler Abdullah b. Mes'ûd'a aittir. Böylelikle başlangıçta mevkûf olan rivayet, merfû haline gelmiştir.

-Efendimiz'in (s.a.s.) tebliğ metodunda hiçbir surette aşağılayıcı bir üslup yoktur. Ancak bu ifadeler, kadının fitraten akıl bakımından erkekten noksan yaratıldığına işaret ederek bu durumla çelişmektedir. Halbuki yaşadığımız gerçeklikte bunun bir karşılığı yoktur.

-Abdullah b. Mes'ûd'un ifadeleri şahsi tecrübelerine dayanıyor olabilir, bunu genele yaymak doğru olmayacaktır (Çakın, 1998, s. 22).

Cehennemliklerin çoğunu kadınların oluşturduğu ifadesi hakkında mütekaddimin âlimleri buradaki Efendimiz'in cehennemi görmesi fiilinin madden gerçekleştiğini savunarak ilmen olduğu hakkındaki görüşleri reddetmişlerdir (Çakın,

1998, s. 22; Çakır, 2019, s. 180). Ancak henüz kıyamet kopmamışken Allah Resûlü'nün cehennem ehlinin çoğunun kadınlar olduğunu görmesi imkansızdır. Efendimiz burada o mecliste bulunan kadınların zaaflarına işaret ederek “Görüşüm o yöndedir ki, çoğunuz cehennemdesiniz” sözleriyle onları cehenneme sürükleyen özellikleri hakkında bir uyarı yapmaktadır (Çakın, 1998, s. 24). Hadisteki varyant farklılıklarının yorumlandığı başka bir çalışmada “gördüm, gösterildi” ifadesinin, “görüşüm şu şekildedir” şeklinde tercüme edilen rivayetler hakkında ulemanın olumsuz bir görüş belirtmediğine işaret edilmiştir (Çakır, 2019, s. 181). Bu şekliyle yapılan bir tercüme gösteriyor ki, Allah Resûlü muhatabı olan kadınların durumlarını bilmekte ve eksiklikleri bizzat şahıslar üzerinden değil de genel bir hitapla duyurmaktadır. Hadis metninde, “Cehennemdekilerin çoğu kadınlardır” denmekte, “Kadınların çoğu cehennemdedir” denmemektedir. Birinci ifade kadınların büyük bir kısmının cehennemlik olmadığı sonucunu doğururken, ikinci ifade kadınları cehenneme mahkûm etmektedir. Dolayısıyla kadınların lanet okumaları ve nankör olmaları fitrî bir özellik değildir (Çakın, 1998, s. 25). Yaratılış itibariyle fiziksel açıdan güçsüz olan bir kadının baş edemeyeceği bir durumla karşılaştığında lanet ve bedduaya başvurması bir savunma mekanizması da olabilir (Akkaya, 2011, s. 77).

Kadınların akıl ve dininin eksik oluşu ile ilgili hadiste geçen bu ifadenin Efendimiz'e (s.a.s.) aidiyetine dair tereddütlerden bahsedilmiş olmasına rağmen âlimler, bu sözlerin Resûlullah'a aidiyetinde hiçbir şüphe taşımamaktadır (Çakın, 1998, s. 25). Şahitlik meselesinde unutmaları gerekçesiyle iki kadının şart koşulmasına Râzî ve İbn Kesîr şöyle bir açıklama getirmiştir; kadının fitrat özellikleri sebebiyle unutması akıl eksikliğinden kaynaklanmıştır (Râzi, 1989, ss. 55-56). Böylelikle bu noksanlık erkeği kadından üstün kılmıştır (Akkaya, 2011, s. 79). Ancak söz konusu ayetler bir bütün olarak ele alındığında, vadeli borçlar meselesinde oluşabilecek mağduriyetlerin giderilmesinin amaçlandığı görülecektir.⁶

⁶ “Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğersinin ona hatırlatması içindir.” Bakara, 2:282).

Nitekim İbn Hacer (ö. 852/1449), kadınlardaki akıl eksikliğinin yaratılıştan olduğu görüşünü delillendirirken Hz. Peygamber'e "Dinin eksik olması nedir?" diyerek yönelttikleri soruda dahi bu durumun belli olduğunu söyler (İbn Hâcer el-Askalanî, 1379a, s. 346). Seyyid Kutub ise bu durumu şahitlik hususu ile bağdaştırarak, kadının hissi ve duygusal yönünün ağırlığı ile alakalı olduğunu söylemektedir (Kutub, 1991, s. 527). Çakın hadiste geçen bu ifadenin Abdullah b. Mes'ûd'un şahsi tecrübelerini yansıttığını ve Hz. Peygamber'e ait olmadığını savunmaktadır (Çakın, 1998, s. 28).

Çakın'ın hadis hakkındaki değerlendirmesi bir ihtimalden ibarettir, herhangi bir somut delile dayanmamakta; dolayısıyla delil niteliği taşımamaktadır. Bir sahâbînin Hz. Peygamber'den (s.a.s.) işittiği bir rivayeti bazı değişikliklerle mevkûf bir haber şeklinde rivayet ettiği görülmüştür. Ancak bu merfû olan rivayeti mevkûf hale dönüştürmediği gibi merfû olan rivayetin mevkûf olarak da nakledildiğini gösterir (Güler, 1998, ss. 15-16).

Yukarıdaki farklı yorumlarla birlikte hadisin uydurma olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Bu kişilere göre öncelikle rivayetteki hitabın, Hz. Peygamber'in tebliğ metoduna aykırı olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu hadisin muhatapları kadınlar olmasına rağmen Abdullah b. Mes'ûd'un hanımı Zeyneb'in rivayeti dışındaki rivayetlerdeki tüm râviler erkektir. Bunun sebebi erkeklere oranla kadınların hadis ilmiyle çok fazla iştiğal etmemesi veya aleyhlerindeki rivayeti yaymak istemeyişleri şeklinde olabileceği açıklanmıştır (Çakın, 1998, s. 22). Yine bu kişilerin iddialarına göre kadınların cehennem ehlinin çoğunluğunu oluşturduğunu bildiren, akıl ve dinlerinin eksikliğinden bahseden tüm rivayetlerin senedleri zayıf, metinleri uydurmadır. Cehennemlik olan kadınlar müşrik kadınlardır. Râviler, rivayeti tahrif ederek aklen ve dinen geçersiz bir rivayet oluşturmuşlardır. Bu görüşü savunanlara göre, kadının şahitliği hakkında iki kadının bir erkeğe eşit olduğu iddiası da geçersizdir. Bunu ayetle ispat etme gayretinde bulunanlar ayeti bağlamından kopartmış ve gerçeklerin üstünü kapamıştır. Bir başka tezat ise kadınların sadaka verecekken yoksulları değil kendilerini düşünmelerinin istenmesidir. Böylesi bir bakış açısı, kadının toplumsal alanını daraltarak onu erkekler karşısında ontolojik bir suçlu konumuna getirmektedir (Durmuş, 2016, ss. 40-42). İlgili hadisin uydurma olduğunu iddia edenlerin de herhangi bir somut delillerinin bulunmadığı ve görüşlerinin isabetsiz olduğunu söylemek mümkündür.

Hadislerin sened itibariyle sahih, mana açısından problemlili olduğunu savunanlara göre ise; hadisteki hitap şekli problemlidir. Şöyle ki, Hz. Peygamber'in bir kimseye akli ve dini eksikler diyerek hitap etmesi O'nun (s.a.s.) nezaket kurallarına uymamaktadır. Kadının aklının eksik oluşu şahitlikte erkeğin yarısı olduğuna söyleyerek delillendirilemez. Şayet durum böyle olsaydı kadınların sorumlulukları erkeklerin yarısı kadar olurdu. Hadisin sebab-i vürûdu hakkında ise Medine'de eşleri şehit olan kadınların servet avcılığı yapıp fitne çıkarması üzerine olduğunu söylemişlerdir. Bundan haberdar olan Hz. Peygamber de sinir ve öfke ile rivayette geçen konuşmayı yapmıştır (Durmuş, 2016, ss. 43-44).

Hadisin manasının te'vil edilmesi gerektiğini savunanlar; sened itibariyle muteber kaynaklarda geçmesinden dolayı reddinin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Hadiste kastedilen, kadınların akıl ve din açısından eksik oldukları değil, adet haline getirdikleri bir takım şüursuz davranışları hakkında uyarmak ve sakındırmaktır (Durmuş, 2016, s. 44).

Hadisi mana ve sened açısından sahih kabul edenlere göre ise; Efendimiz'in (s.a.s.) cennet ve cehennemi farklı yer ve şekilde iki veya daha fazla görmesi için bir engel yoktur. Efendimiz bu konuşmayı yaptığı esnada yalnız kadınlar yoktur. Erkeklerle sadakayı tavsiye ettikten sonra hanımların olduğu bölüme girerek aynı vaazı onlara da yapmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) buradaki kadın topluluğunu fırsat bilerek gelecek nesillerdeki tüm Müslüman kadınlara hitap etmiştir. Bir başka bakış açısı da kıyamet alametlerinden birinin kadınların erkek nüfusa oranla daha fazla olacaklarıdır. Buna göre hadisteki kadın çokluğu ifadesi daha anlaşılabilir olmaktadır (Durmuş, 2016, ss. 45-50).

İbn Hacer kadının aklının eksik oluşu ile ilgili; güzelliklerinin sihrini kullanmaları, söz ve davranışları ile erkekleri etki altına alarak günaha girmelerine ortak olmalarının cehennemde çoğunluğu oluşturmalarına sebep olduğu görüşünü savunmuştur (İbn Hâcer el-Askalanî, 1379a, s. 528). Hadiste kadının dininin eksik oluşu, hayız halinin namaz ve oruç ibadetlerine engel teşkil etmesi olarak açıklanmıştır. Kelam âlimlerinden ameli imanın bir cüzü olarak kabul edenler, hadisi hakiki manada kabul ederek ibadeti eksik olanın dinini de eksik görmüşlerdir. Bu görüşün karşısında olan ameli imanın bir parçası görmeyenler, burada kastedilenin bir iman zayıflığı veya kemali olmadığı görüşünü savunmuşlardır (Öztürk, 2011, s. 270).

İlgili hadisin râvilerinden biri hariç diğerlerinin erkek oluşunu sebep göstererek sıhhatinin şüpheli olduğunu söyleyenler, rivayet ilmine aykırı bir kıyas yapmışlardır (Durmuş, 2016, s. 52). Hadis ilminde, kadınların sayısının az oluşu rivayetlerin sıhhatini olumsuz etkileyen bir durum değildir. Ayrıca hadiste kastedilenin müşrik kadınlar olduğunu söylemek, olmayan bir rivayeti iddia etmek, demektir. Kadınların cehennemliklerin çoğunluğunu oluşturduğu haberi gaybî bir haberdir (Durmuş, 2016, s. 52). Yani bu bilgiyi yalnız Allah ve vahiy ile bildirdiği Peygamberler bilebilir. Efendimiz (s.a.s.) bunun sebebini çokça lanet etmek, eşe karşı nankörlük ve erkeklerin zaafını bilerek akıllarını çelmek suretiyle günaha sevk etmek olduğunu bildirmektedir. “*Kocalarınıza karşı nankörlükte bulunursunuz*” ifadesini iyi anlamak için bu sözlerin muhatabı olan toplumu iyi analiz etmek gerekir. Buna göre Cahiliye dönemi kadın algısına bakacak olursak; aile evinde huzursuzluk yaşayan bir kadın geleceğe dair tüm ümitlerini evlilik müessesesi üzerine kurmuştur. Ancak evlilik adına beslemiş olduğu ümitleri boşa çıkıp hayatın gerçekleriyle yüzleştiğinde rivayette geçen söylenme ve yakınma hali ortaya çıkmıştır (Çakır, 2019, s. 182). Burada herhangi bir aşağılama söz konusu değildir. Peygamberlerin görevi, ümmetlerini düştükleri yanlışlardan alıkoymak üzere uyarmaktır. Bu rivayetten çıkarılacak sonuç da iman edenleri kötülükten sakındırmaktır.

Farklı varyantlarıyla birlikte verilen, ortak bir anlam içeren bu hadîs-i şerif müttefekun aleyh olmakla birlikte diğer güvenilir hadis kaynaklarında da rivayet edilmiştir. Dolayısıyla hadisin, Kur’ân ve sünnete aykırı olduğu iddiasıyla uydurma olduğuna hükmetmek basit değildir. Sitede hadis için yapılan tahrîcte Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’leri ile Nesâî’nin *Sünen*’i ve *Muvatta* gibi temel kaynaklara ulaşılmıştır. Hadis hakkında herhangi bir sıhhat hükmüne yer verilmeyen sitede hadisin Ebû Sa‘id el-Hudrî’nin tarîki ele alınmıştır. Yapılan tahrîc, temel kaynaklara ulaşmak açısından yeterlidir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde sitede hadis hakkındaki genel kanaatin isabetli olduğu görülmüştür. Buna göre:

Hadiste, Efendimiz (s.a.s.) bir bayram veya küsuf hutbesi sonrasında kadınlara sadakayı tavsiye ederek şuursuzca yapmış oldukları günahları haber vermiş ve onlara uyarıda bulunmuştur. Hadiste kadınların cehennem ehlinden olmalarına sebebiyet veren birtakım özelliklere değinilmiştir. Bunlar; çokça lanet etme, eşlerine karşı nankörlükte bulunma, erkeklerin akıllarını çelme gibi durumlardır. Erkeklere kıyasla yaratılış itibarıyla daha duygusal olan kadınlar, üzgün ve sinirli olduklarında kötü söze

ve lanete başvurmaktadırlar. Oysaki bir Müslümana lanet etmek caiz değildir. Kadınlar yaptıkları bu hareket için Efendimiz tarafından uyarılmışlardır. Bildiğimiz üzere nimete nankörlük haramdır. Evin ihtiyaçlarını gücü ölçüsünde gidermeye çalışan erkeğe yapılan nankörlük de bu meyanda ele alınmıştır. Şahitlik meselesindeki durumu ile açıklanan kadının aklının eksik oluşu tamamen kadının yaratılış itibariyle gerçekleşen birtakım zaaflarına işarettir. Burada hiçbir surette kadını aşağılama söz konusu değildir. Dinen eksikliğine gelinecek olursa, belli zamanlarda gerçekleşen kadınlara ait özel hallerin namaz ve oruç gibi ibadetlerden alıkoymasını dinen nakıs oluşu olarak açıklanmıştır. Hal böyle olunca, bu ibadetleri kâmil ölçüde yerine getiren erkeklerle kıyaslanmıştır. Ancak kadının bu ibadetlerden uzak durması da Yaradan'ın emrini yerine getirmek olduğundan bir ibadet hükmündedir.

Bizim yapmış olduğumuz taramada yukarıda sayılan kaynaklar dahil olmakla birlikte; Tirmizî, Dârimî ve Beyhakî'nin *Sünenler'i*, Süyûtî'nin *Câmi'u'l-Ehâdis'i*, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî ve İshâk b. Râhûye'nin *Müsned*'lerine ulaşılmıştır. Hadisi farklı açılardan ele alan birçok çalışma söz konusudur. Çalışmalarda genel olarak hadisi sahih kabul edenler ve etmeyenlerin görüşleri karşılaştırılmıştır. Hadisi sahih kabul edenlerin görüşleri ile sitede yapılan yorumlar arasında uyum vardır. Hadisi sahih kabul etmeyenler ise hadisin uydurma olduğunu ve hadiste geçen sözlerin daha sonradan eklendiğini veya Abdullah b. Mes'ûd'un sözleri olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak aslen merfû bir rivayetin yanlışlıkla mevkûf olarak nakledilmiş olması onun aslen merfû olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Yine hadisi sahih kabul etmeyenler, hadisin kadınlar ile ilgili olduğu halde yalnız tek bir kadın tarafından rivayet edilmiş olmasını rivayetin uydurma olduğuna dair delil olarak getirmişlerdir. Oysa erkeklere nazaran kadınların hadis ilmi ile daha az iştigal etmesi bir hadisin uydurma olmasının ölçüsü değildir.

Sonuç olarak söz konusu hadisin tüm rivayetleri bir bütün olarak ele alındığında kadını hakîr görme gibi bir mana söz konusu değildir. Aksine onları kötülükten alıkoyarak, iyiliğe sevk etme gayesi vardır.

4.1.5. Allah'ın Sevdiği Kuluna Kız Çocuğu Verdiğine Dair Rivayet

İslam öncesi Arap toplumunda insan fitratına ve özellikle İslam'ın temel prensiplerine aykırı birçok adet ve uygulama söz konusudur. Bunlardan biri de kız çocuklarını değersiz ve hakîr görmedir. Bilindiği üzere yüce dinimiz İslam, bir

toplumdaki kötü davranışları ve yanlışları kaldıracakken tadrîc yöntemini kullanmaktadır. Dinimizin kaldırmak için mücadele ettiği kötü davranışlardan biri de kız çocuklarına karşı olumsuz bakış açısıdır. Efendimiz (s.a.s.) hiçbir zaman çocuklar arasında cinsiyet ayırımına gitmemiştir. Bununla birlikte konu başlığından da anlaşıldığı üzere iyi ve güzel yaklaşım hususunda kız çocuklarını öncelediği rivayetler de söz konusudur. Öyle ki Efendimiz (s.a.s.) kız çocuğu olup da güzel yetiştiren kimselerin cennette kendisine komşu olacağı müjdesini vermiştir (Ahmed b. Hanbel, 1999o, s. 47). Konumuz hakkında sitede iki yüz bin üzeri okunma olarak en çok merak edilen hadisler kategorisinde yer alan soru metni şu şekildedir:

Allah sevdiği kuluna kız çocuğu verir, anlamında bir hadis var mıdır? (Sorularla İslamiyet, 2022a)

Soruda geçtiği şekilde bir rivayete ulaşılammıştır; ancak kız çocuğuna verilen değer ve önemi vurgulayan birçok rivayet mevcuttur. Bunlardan sitede verilenler şöyledir:

“Kim ki üç tane kız çocuğu yetiştirir, güzel terbiye eder, evlendirir ve onlara iyilikte bulunursa, o kişi için cennet vardır.”(Ebû Dâvûd, Edeb, 120,121)

“Kimin üç kızı ve üç kız kardeşi veyahut da iki kızı veya iki kız kardeşi olup da geçimlerini güzel sağlar, onlar hakkında Allah'tan korkarsa, o kişi için cennet vardır.”(Tirmizî, Birr, 13)

“Her kim iki kız çocuğunu yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyütüp terbiye ederse, kıyamet günü o kimseyle ben şöyle yan yana bulunacağız.” (Müslim, Birr, 149; Tirmizî, Birr, 13)

“Her kim kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocuklar onu cehennem ateşinden koruyan bir siper olurlar.” (Buhârî, Zekât, 10, Edeb, 18; Müslim, Birr, 47; Tirmizî, Birr, 13)

Yine Hz. Âişe (r.anh) validemiz şöyle bir olay anlatır: Sırtına iki çocuğunu almış yoksul bir kadın çıkageldi. Ona üç hurma verdim. O da çocuklarına birer hurma verdi; öteki hurmayı yemek için ağzına götürmüştü ki, çocukları onu da istediler. Kadıncağz yemek istediği bu hurmayı çocuklarına bölüştürdü. Kadının bu tutumuna hayran kaldım ve yaptığını Resûlüllah'a (s.a.s) anlattım. Şöyle buyurdu:

“Bu şefkati sebebiyle Allah Teâlâ o kadına mutlaka cenneti vermiş (veya) bu sebeple onu cehennemden âzâd etmiştir.” (Müslim, Birr, 148)

Sitede bir Cahiliye adeti olan kız çocuklarına karşı olumsuz bakış açısının çağımızda da hissedildiğine vurgu yapılmıştır. İnsanlık dışı bu adet, risâlet döneminde

oldukça yaygındı. Kız çocuğu dünyaya getiren bir aile bunu felaket sayar ve toplumdan utanırlardı. Kur'ân'da onların bu hali çok güzel bir şekilde tasvir edilmiştir.⁷ Cahiliye dönemi Arap toplumu yalnız yaratıcının irade ve kudretinde olan dünyaya gelecek çocuğun cinsiyet tayinini insanlara nispet edercesine bir övünme ve kınanma haline getirmiştir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir.” (Şû'ra, 42: 49-50) Ayette inanç ve ahlak olmak üzere iki konu işlenmiştir. İnanç ile ilgili olan kısım; kâinattaki hiçbir oluş Allah'ın irade ve kudreti dışında değildir. Ahlaki açıdan verilen mesaja gelince çocuk, kız veya erkek olsun Allah'ın bir ikramıdır. Erkek veya kız çocuğuna sahip olmak yahut kısırlık hali Allah'ın iradesindedir. Kula düşen görev, verilen nimet ve imtihan karşısında şükür ve sabırla hareket etmektir.

Allah'ın nimeti ve emaneti olan çocuğu yetiştirip büyütmek ebeveynlerin görevidir. Yaratılış itibariyle daha hassas olan kız çocuğunu yetiştirmek ve muhafaza etmek dinimizce çok önemsenmiştir. Öyle ki kız çocuğunun maddi ve manevi açıdan ihtiyaçlarını gidermek, yuva kuruncaya ve ölünceye kadar koruyup kollamak yukarıda da zikrettiğimiz üzere Allah Resûlü'nün müminlere yüklediği bir görev ve sorumluluktur. Hatta yalnız kendi soyundan olmak şartı aranmayarak kız kardeş, kız çocuğu, cariyeler gibi ifadeler ile herhangi bir kız evladının yetiştirilmesinin fazileti ve mükâfâtı olarak cennette Hz. Peygamber'e komşu olma müjdesi verilmiştir. Kız çocuğu sebebiyle sıkıntıya uğrayıp da sabreden kimseye bu çocukların cehennem ateşine karşı bir siper olacağına dair manadaki rivayette kastedilen şudur: Bir ailede kız çocuğunun çok olması, yetiştirilmesi, himaye edilmesi, evlendirilmesi gibi konularda maddi ve manevi zorluklar yaşanabilir. Bir başka zorluk ise aslında cinsiyet fark etmeksizin çocukta maddi veya manevi bir rahatsızlığın bulunması halidir. İşte bu gibi sıkıntılara karşı merhamet ve şefkatle yaklaşan ebeveynlere bu çocuklar vesilesiyle cehennem ateşinden berî olacakları haber verilmiştir.

⁷ “Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek?” (Nahl, 16/58-59).

Hadisin tahrîci ile ilgili olarak yapmış olduğumuz taramada ise yukarıda zikredilen Müslim'deki rivayet dışında tespit ettiğimiz kaynaklardan; Buhârî (ö.256/870) (Buhârî, Edeb, 18) ve Müslim'in (ö.261/875) (Müslim, Birr ve Sıla, 148) *Sahîh*'i, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i (Ahmed b. Hanbel, 1999y, 4s. 202), Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) *Musannef*'inde (Abdurrezzak b. Hemmâm, 1403d, s. 457) geçen Hz. Âişe (ö. 58/678) rivayetinde “yanımda bir hurma dışında bir şey yoktu” ifadesi yer almaktadır.

“Her kim iki kız çocuğunu yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyütüp terbiye ederse...” manasındaki rivayetlerde Allah Resûlü (s.a.s.) iki parmağını göstererek bu güzel ameli işleyenlerle kıyamet günü bir arada olacağı müjdesini vermiştir. Tirmizî (ö. 279/892) hadis için “hasen garîb” hükmünü verirken (Tirmizî, Birr, 13), Elbânî (ö. 1914/1999) sahih olduğu görüşündedir (Elbânî, 1995a, s. 593). İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'in de Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) nakledilen üç (İbn Ebî Şeybe, 1989e, s. 93-96) ve iki kız çocuğu (İbn Ebî Şeybe, 1989e, s. 94-95) olmak üzere iki cariyenin (İbn Ebî Şeybe, 1989e, s. 97) de bir arada geçtiği rivayet verilmiştir (İbn Ebî Şeybe, 1989e, s. 98). el-*Mu'cemü'l-evsat da* geçen “Kim iki cariyeyi buluş çağına gelinceye kadar desteklerse, o ve ben cennete gireriz, o da başparmağıyla diğerini işaret etti.” rivayetini ise İbnü'l-Mübarek'ten (ö. 181/797) başka kimse rivayet etmemiştir (Taberânî, 1415, s. 176). İbn Mâce'de (ö. 273/887) yer alan bir rivayette “Üç yetime bakan kimse, bir gece kalkıp, bir gün oruç tutup, Allah rızası için kılıcını sallayarak giden kimse gibidir ve o ve ben, cennette bu ikisi gibi kardeş oluruz.” ifadeleri geçmektedir (Süyûtî, 1994e, s. 60). Hadisi İbn Mâce, İbn Abbâs'tan, o da Hz. Ali'den nakletmiştir. Bûsûrî (ö. 695/1296) bu rivayetin isnâdının zayıf olduğuna işaret etmiştir (Süyûtî, 1994e, s. 60).

Cahiliye toplumu özelliği olarak bildiğimiz kız çocuklarını diri diri toprağa gömme adeti, aslında topluma mal olmuş bir gelenek değildir. Toplumda var olan aşırı düzeyde namus duygusunun sebep olduğu bir durumdur. Öyle ki kız çocuğunun esir düşüp pazarda satılması ile fuhşa zorlanmaları gibi durumları engellemek adına bu yola başvuranlar olmuştur (Sever, 2019, s. 53). Kur'ân, Cahiliye döneminde kız çocuklarına verilen değer hakkındaki bilgileri en doğru ve net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Dehşet verici ifadelerle kız çocuğu olan müşrik bir adamın hali şöyle anlatılmıştır: “*Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi*

onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek?” (Nahl, 16:58, 59) “Onlardan biri, Rahmân’a örnek kıldığı (isnâd ettiği kız çocuğu) ile müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü simsiyah kesilir.” (Zuhruf, 43:47)

Cahiliye döneminde kız çocuklarına karşı yapılan en büyük kötülük de yukarıda belirttiğimiz üzere ve’dü’l-benât yani kız çocuklarının diri diri gömülmesidir. Ayet ve hadislerde şiddetle kınanan bu konuda Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “*Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman...*” (Tekvir, 81:8-9) Bu durumla ilgili en çarpıcı örnek Temim kabilesinden Kays b. Âsım’ın (ö. 47/667) Efendimiz’e (s.a.s.) gelerek sekiz kızını diri diri gömdüğünü haber vermesi ile Beyhakî tarafından bizlere ulaştırılmıştır. Efendimiz, bu adama ceza olarak her bir kızına karşılık bir köle azat etmesini emretmiştir (Beyhakî, 1994d, s. 202). Bu rivayet, her ne kadar temel hadis kaynaklarında yer almasa da cahiliye döneminde kız çocuklarına olan bakış açısını doğru bir biçimde ortaya koyması ve sahih rivayetlere muhalefet etmemesi sebebi ile delil olarak kullanılabilir durumdadır (Yılmaz, 2017, s. 179). İslam öncesi Arap toplumunda kız çocukları hor ve hakir görülmekteydi. İslam ile birlikte kız çocuklarına değer vermek, haklarını muhafaza ve güzel muamele etmek bizzat Hz. Peygamber’in uygulaması ile ashâba öğretilmiştir (Yılmaz, 2017, s. 187). O dönemdeki “soy erkekle devam eder” anlayışının aksine Hz. Peygamber’in (s.a.s.) soyu kızı Fâtıma ile devam etmiştir. Efendimiz (s.a.s.) cennet ile müjdelediği babaların özelliklerini; kız çocuklarına karşı sabırla/anlayışla/güzellikle muamele eden, bakımını üstlenen, haklarını muhafaza eden şeklinde sıralamıştır (Yılmaz, 2017, ss. 190-191).

Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada bu hadisi Süheyl b. Amr (ö. 18/639), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Ebû Hammâd el-Cühenî (ö. 58/678), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Avf b. Mâlik (ö. 73/692), Ebû Sa’îd el-Hudrî (ö. 74/693-94), Câbir (ö. 78/697), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) ve İbn el-Münkedir’in (ö. 131/748) rivayet ettikleri tespit edilmiştir (Çiftçi, 2021).

Hiz. Âişe rivayetinin yukarıda geçtiği üzere; Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn Hanbel gibi âlimler tarafından tahrîc edilmesi hadisin sıhhatine işaret etmektedir. Âlimler rivayetlerdeki lafız farklılıklarını, Hiz. Âişe’nin bu durumu birkaç kez yaşamış olduğuna veya önce bir hurma bulmuş daha sonra bir veya iki hurma bulunca onları da kadına vermiştir, şeklinde açıklamışlardır. Âlimler, rivayetlerdeki mükâfatların

toplumdaki yanlış tutumun ıslahı için kız çocuklarına güzel muamele ile teşvik etme amacı içerdiğini bildirmişlerdir (Çiftçi, 2021, s. 140).

Ebû Hüreyre'den Efendimiz'in (s.a.s.) kız çocuklarından dolayı sıkıntıya düşen kimsenin sabretmesinden dolayı cennete gireceği müjdesinin verildiği rivayet edilmiştir. Bunu duyanlardan biri, "Ya iki kız çocuğu olursa?" diye sormuş, Efendimiz ona da aynı müjdeyi vermiştir. Orada bulunan biri de aynı soruyu bir kız çocuğu için yöneltmiş ve Hz. Peygamber'den bir kız çocuğu da olsa ona iyi muamele etmesi sebebiyle mükafatlandırılacağını haber vermiştir (İbn Ebî Şeybe, 1989e, s. 98).

Ahmed b. Hanbel'in tahrîc ettiği Ebû Sa'îd el-Hudrî'den nakledilen rivayete göre, Efendimiz (s.a.s.) "Kimin üç kızını veya üç kız kardeşi yahut iki kızını veya iki kız kardeşi olup da geçimlerini sağlar, onlar hakkında Allah'tan korkarsa, o kişi için cennet vardır" buyurmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1999l, s. 476). Bu hadisin diğer hadislerden farkı kız kardeşlerin zikredilmesidir. Hadiste herhangi bir sayıya takılmadan kız çocuklarının bakımını sağlamak tavsiye edilmiştir. "Kızlar hakkında Allah'tan korkun!" ifadesi, haklarının korunması emrine işaret eder. Ahmed b. Hanbel'in farklı bir senedle tahrîc ettiği Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö. 74/693-94) rivayetinde diğer hadislerden farkı kız çocuklarına güzel muamele ve terbiye verme ifadelerinin yer almasıdır (Ahmed b. Hanbel, 1999m, s. 413). Tirmizî'nin tahrîc ettiği Ebû Sa'îd el-Hudrî rivayetinde ise kız çocuklarıyla iyi geçinmenin yanında hoş sohbet etmekte geçmektedir (Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 13). İbn Ebî Şeybe'nin, *Musannef*'inde tahrîc ettiği Ebû Sa'îd el-Hudrî rivayetinde "onlara iyi muamelede bulunursa" lafzı bulunmaktadır (İbn Ebî Şeybe, 1989e, s. 96). Bu rivayetlere göre kız çocuklarına iyi muamele cennete girme vesilesi kılınmıştır. Ebû Dâvud'da (ö. 275/889) geçen Ebû Sa'îd el-Hudrî rivayetinde ise kız çocuklarını evlendirilmesi ifadesi zikredilmiştir (Ebû Dâvud, *Nevm*, 29). Irakî (ö. 806/1404) hadisin râvilerinin sika olduğunu söylemiştir (Münâvî, 1994c, s. 177). Bu bilgiler ışığında Ebû Sa'îd el-Hudrî için kız çocuklarının sayısı önemli görülmemiştir. Aslolan kız çocuklarına güzel muamele ile bakımlarını sağlamak, terbiye etmek, ihtiyaçlarını gidermek ve onların haklarını korumaktır (Çiftçi, 2021, s. 142). Bunu yaparken cennet müjdesinin verilmesi insanları teşvik etmek için önemli bir motive unsuru olmuştur.

Konu ile ilgili Enes b. Mâlik rivayetlerini Ahmed b. Hanbel ve Buhârî tahrîc etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in tahrîc ettiği rivayete göre Efendimiz (s.a.s.), kız çocuğunu veya kız kardeşini ölünceye veya yuvalarını kuruncaya kadar bakımını

üstlenen kişi ile işaret parmağı ve orta parmağını göstererek “ben ve o şöyle olacağız” buyurmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1999n, s. 480). Bir başka rivayette ise dört parmağını göstererek çocuklar ile birlikte cennette olacağını müjdelemiştir (Ahmed b. Hanbel, 1999o, s. 47). Buhârî’nin tahrîc ettiği rivayette ise “üç kızı olan benimle birlikte cennette olur” ifadesi yer almaktadır. İki farklı rivayetdeki lafız farklılıkları Efendimiz’in (s.a.s.) kız çocuklarına iyilik yapanları cennetle müjdelediği sonucunu değiştirmemektedir. Bu rivayetleri diğerlerinden ayıran durum cennette Hz. Peygamber ile bir arada olmaktır (Çiftçi, 2021, s. 144).

Kız çocukları ile ilgili bir başka rivayette Avf b. Mâlik tarîkiyle gelmiştir. Ahmed b. Hanbel’in tahrîc ettiği bu rivayette ise üç kız veya kız kardeşin yuvalarını kuruncaya veya ölünceye kadar koruyup kollamaları sebebiyle “ateşle arasında bir perde olur” ifadeleri yer almaktadır (Ahmed b. Hanbel, 1999ü, s. 419). Bu müjdeyi işiten bir kadın “iki olsa da mı” diye sorunca Efendimiz (s.a.s.) “iki de olur” buyurmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1999ü, s. 432). Aynı manadaki rivayet Taberânî tarafından da tahrîc edilmiştir (Taberânî, 1994i, s. 56). Ukbe b. Âmir (ö. 58/678) tarîkinde yukarıdaki rivayetlerden farklı olarak yedirme, içirme ve giydirme lafızları da geçmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1999r, s. 622). Bakımını üstlenmek her ne kadar bunları kapsasa da hadis metninde zikredilmesi önemlidir.

Câbir b. Abdillâh’ın rivayetinde ise kız çocuklarına merhametle davranılması gerektiğine işaret edilmiştir (İbn Ebî Şeybe, 1989e, s. 93; Ahmed b. Hanbel, 1999p, s. 150). Elbânî, râvilerinin sika olduğunu bildirdiği bu rivayete hasen hükmünü vermiştir (Elbânî, 1995d, s. 649). İbn Abbâs’tan gelen rivayete göre, iki veya üç kız çocuğu fark etmeksizin yetimin bakımını üstlenen ve sıkıntılarına sabreden kimse için cennet müjdesi verilmiştir (Taberânî, 1994g, s. 216). Ulema söz konusu rivayetlerdeki lafız farklılıklarının sebebini Efendimiz’in kız çocuklarına dair, ümmete kazandırmaya çalıştığı yaklaşım tarzının farklılık içermesi ile açıklamışlardır.

Söz konusu rivayetlerden çıkan sonuca göre; kız çocuklarına karşı vazifelerin başında barınma, ahlak eğitimi, ihtiyaçlarını giderme, evlendirme ve şefkatle muamele etmek gelmektedir. Netice itibariyle “kim üç kız çocuğuna iyi muamelede ederse” manasındaki hadis birçok sahâbe tarafından rivayet edilmiştir. Efendimiz toplumda ikinci sınıf insan muamelesi gösterilen kız çocuklarının hak ettiği değeri, Müslümanlara bir görev olarak sunmuştur. Böylelikle süregelen bu yanlış algı ve tutum ıslah edilmeye çalışılmıştır (Çiftçi, 2021, s. 151).

Siteye “Allah sevdiği kuluna kız çocuğu verir” manasında bir rivayetin olup olmadığı hakkında bir soru da iletilmiştir. Sitede ve bizim yaptığımız taramada, hadis kaynaklarında böyle bir rivayete ulaşılamamıştır. Ancak kız çocuğuna verilen değer ve öneme dair birçok hadis metni söz konusudur. Sitede kız çocukları ile ilgili yapılan tahrîcin temel hadis kaynaklarından Buhârî ve Müslim *Sahih*’i, Tirmizî ile Ebû Dâvûd’un *Sünen*’ine ulaşılması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i, Abdurrezzâk b. Hemmâm ve İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’i, Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-evsat*’ı ve Süyûtî’nin *Câmi’u’l-ehâdis*’ine ulaşılmıştır.

Sitede yaratılış itibariyle hassas ve narin bir yapıda olan kız çocuklarının ebeveyn veya vasileri tarafında korunmalarının gerekliliği, konu ile ilgili hadisler ile delillendirilmiştir. Kız çocuklarına dair rivayetlerin bütününe baktığımızda Allah Resûlü toplumda değersiz görülerek ikinci sınıf muamelesi yapılan kız çocuğunun hak ettiği konuma erişmesi için Müslümanlara iyilik ve güzellikle uyarılarda bulunmuştur. Kız çocuklarına merhametle muamele eden, maddi-manevi ihtiyaçlarını gideren, iyilik eden kimsenin mevkiinin cennet olduğu müjdesini vermiştir. Böylelikle toplumda süregelen bu yanlış tutum, salih amel ile değiştirilerek ıslah edilmeye çalışılmıştır.

4.2. Hayvanlar ile İlgili Rivayetler

Bu başlık altında hayvanların Allah’ın sessiz kulları oldukları manasındaki ve kertenkele/yılan gibi hayvanların öldürülmesi ile ilgili rivayetler ele alınacaktır.

4.2.1. Hayvanların Allah’ın Sessiz Kulları Olduğu ve Hesap Gününde Konuşacaklarına Dair Rivayet

Alemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz (s.a.s.) tüm insanlığa olduğu gibi hayvanlar alemi için de bir rahmet vesilesi ve şefkat kaynağıdır. Efendimiz’in hayatını incelediğimizde O’nun (s.a.s.) şefkat ve merhametinin tüm varlık alemini kuşattığını görmekteyiz. Hayvanlara karşı muamelenin en güzel örnekleri, emir, tavsiye ve uyarıları O’nun (s.a.s.) sünnetinde açıkça belirtilmiştir. Yaratılan her canlı yaşama hakkına sahiptir. Boş ve lüzumsuz yere bir canlının canına kast etmek dinimizce yasaklanmıştır. Bu başlık altında sitede ele alınan Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hayvanlar alemine dair insanlara uyarı niteliğindeki hadislerinden birisi değerlendirilecektir. Sorularla İslamiyet sitesinde üç yüz bin üzeri okunma olarak en çok merak edilen hadisler kategorisinde yerini alan ve günlük

hayatta çok sık duyduğumuz “Hayvanlar Allah’ın sessiz kullarıdır” manasındaki rivayet ele alınmıştır. Sitedeki soru metni şu şekildedir:

“Rabbim der ki; hayvanlar benim sessiz kullarımdır, şimdi zulme susuyorlar ama hesap günü konuşacaklar.” anlamında bir rivayet var mıdır? (Sorularla İslamiyet, 2020d)

Temel hadis kaynaklarında soru metninde geçtiği şekliyle bir rivayet bulunamamıştır. Ancak bu manaya gelen başka hadislerle ulaşılmıştır. Sitede konu ile ilgili tahrîci yapılan rivayetler şöyledir:

“Kim bir canlıyı/hayvanı, bir kuşu haksız yere öldürürse, kıyamet günü ondan şikâyetçi olacaktır.” (Ali el-Müttakî, 1981d, s. 37)

“Kim haksız yere bir serçe kuşunu öldürürse, kıyamet günü Allah onu sorguya çekecektir.” (Ali el-Müttakî, 1981d, s. 37)

“Kim boş yere bir serçe kuşunu öldürürse, kuş kıyamet günü onu Allah’a şikâyet edecek ve şöyle diyecektir: Ya Rabbi! Şu adam beni (yemek gibi) bir menfaat için değil, (sırf eğlence olsun diye) boş yere öldürdü.” (Ali el-Müttakî, 1981d, s. 37; Nesâî, Dahâyâ, 42)

Sitede belirtildiğine göre Nesâî’den (ö. 303/915) nakledilen rivayet hakkında Elbânî (ö. 1914/1999), zayıf hükmünü vermiştir. Nesâî’de Abdullah b. Ömer’den (ö. 73/693) nakledilen bir başka rivayet yukarıda geçen tarîklerin devamı niteliğindedir. Hadiste Efendimiz’e (s.a.s.) orada bulunanlar, kıyamet günü onu sebepsiz yere öldüren adama hakkını soracak olan serçenin hakkının ne olduğunu sormuşlardır. Hz. Peygamber de (s.a.s.) onun hakkının kesilip yenmesi ancak başının çöpe atılmaması şeklinde olduğunu açıklamıştır (Nesâî, Sayd ve Zebâih, 34). Aynı rivayet kafasının koparılıp atılmaması ibaresi olmaksızın Dârimî’nin (ö. 255/869) (Dârimî, Mukaddime, 16) *Sünen*’in de geçmektedir. Eserin muhakkiklerinden Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (I-IV, Beyrut 1421/2000) senedin sahih olduğunu belirtmiştir (Dârimî, Kitabu'l Edahi, 16). Beyhakî ise (ö. 458/1066) Amr b. Âs (ö. 43/664) (r.anh) tarîkiyle nakledilen rivayette, İmam Şâfiî’den (ö. 204/820) naklen hadiste geçen kuşun kafasının yenmesinin, Allah Resûlü tarafından nehy edildiği bilgisini aktarmıştır (Beyhakî, 1994ç, s. 86, 279). Yukarıda geçen kaynaklar dışında kuşun kafasının yenmeyeceğinin bildirildiği rivayetin; Tayâlisî (ö. 204/819) (Tayâlisî, 1999c, s. 37), Şâfiî (Şâfiî, 1400, s. 315), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) (Ahmed b. Hanbel, 1999i, s. 110) (ö. 241/855) ve Bezzâr’ın (ö. 292/905) (Bezzâr el-Basrî, 2009a, s. 433) *Müsned’leri*, Tahâvî’nin (ö. 321/933) *Müşkilü’l-âsâr* (Tahâvî, 1415a, s. 329), Begavî’nin (ö. 516/1122) *Şerhu’s-*

sünne (el-Ferrâ' el-Begavî, 1983a, s. 225), İbnü'l-Mülakkin'in (ö. 804/1401) *el-Bedrü'l-münîr* (İbnü'l-Mülakkin, 2004c, s. 377) isimli eserinde tahrîc edilmiştir.

Yaptığımız taramada “Kim bir canlıyı/hayvanı, bir kuşu haksız yere öldürürse, kıyamet günü ondan şikâyetçi olacaktır.” metni ile yukarıda zikredilen kaynaklar dışında rivayetin; Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) *Muşannef* (Abdurrezzak b. Hemmâm, 1403c, s. 450), İbnü'l-Ca'd'ın (ö. 230/844-45) *Müsned* (el-Cevherî, 1990, s. 245), İbn Hibbân (ö. 354/965) *Sahîh* (İbn Hibbân, 1993f, s. 214), Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-kebîr* (Taberânî, 1994d, s. 317) adlı eserlerde yer aldığı görülmüştür. Hattâbî (ö. 388/998) İmam Şafiî'nin bu rivayeti, yemek dışında hayvan öldürmenin yasak olduğuna delil getirdiğini belirtmiştir (Hattâbî, 1932, s. 254).

Sitede “hayvanlar Allah'ın sessiz kullarıdır” anlamında bir hadisin olup olmadığı da sorulmuştur. Bizim yaptığımız tarama neticesinde de hadis kitaplarında bu şekliyle bir metine rastlanılmamış, bu anlamdaki farklı hadislerle ulaşılmıştır. Kanaatimize göre bu manadaki hadislerin sebab-i vürûdu olabilecek Süheyl b. Amr'dan (ö. 18/639) merfû olarak nakledilen bir başka hadiste Efendimiz (s.a.s.) açlıktan karnı sırtına yapışmış bir deveyi görünce “Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah'tan korkun. Onlara güzelce binin ve onlardan güzelce faydalanın.” buyurmuştur (Ebû Dâvûd, Cihad, 44).

Sitede yapılan tahrîcte söz konusu rivayetler hakkında herhangi bir yorum yapılmaksızın Ali el-Müttakî'nin (ö. 975/1567) *Kenzü'l-'ummâl'i ve Nesâî'nin Sünen'i* kaynak gösterilmiştir. Bu da yapılan tahrîcin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bizim yaptığımız taramada ise bu eserler dahil olmak üzere Dârimî'nin *Sünen'i*, Beyhakî'nin *Sünenü'l-kübrâ'sı*, Tayâlisî, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Bezzâr'ın *Müsned'leri*, Tahâvî'nin *Müşkilü'l âsâr*, Begavî'nin *Şerhu's-sünne*, İbnü'l-Mülakkin'in *el-Bedrü'l-münîr* gibi temel hadis kaynakları ve hadis şerhlerinin önemli bir kısmına ulaşılmıştır. Hadis hakkında âlimlerin bir kısmı senedin zayıf olduğu hükmüne varırken bir kısmı sahih olduğu görüşündedir.

Söz konusu rivayet hakkında yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Hayvanlar ile ilgili en çok merak edilen rivayetlerin ele alındığı bu başlık altında değerlendireceğimiz diğer rivayetler ile konu daha net bir şekilde açıklanacaktır. Bu hadisten de anlaşıldığı üzere yemek için kuş vb. hayvan öldürülebilir; ancak hiçbir

sebeup yokken yalnız avlanmak hevesi, boş bir heyecan elde etmek için bir hayvanın canına kast etmek Efendimiz (s.a.s.) tarafından yasaklanmıştır. Tüm mevcûdâtın insanın maslahatı için yaratılmış olması Allahu Teâlâ'nın yaratmış olduğu bir başka cana zarar verme özgürlüğü tanımaz. İslam'da her canlının hayatı kıymetlidir, saygıya layıktır.

4.2.2. Kertenkele Öldüren Kimsenin Sevap Kazandığı Hakkındaki Rivayet

Efendimiz'in (s.a.s.) “Yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekilerde size merhamet etsin.” (İbn Ebî Şeybe, 1989b, s. 214) hadisi bizlere gösteriyor ki hayat sahibi olan her varlık yaşam hakkına sahiptir ve bu hak onlara, Yaradan tarafından verilmiştir. Tüm varlıklar merhameti hak eder. Ancak bu duruma ek olarak da insanlara saldıracak zararlı hayvanların öldürülmesine izin verilmiştir. Kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili hadis de bu minvalde ele alınmıştır. Sorularla İslamiyet sitesinde “Kertenkeleyi öldürenin sevap kazanacağı” ile ilgili rivayet, üç yüz bin ve üzeri okunma olarak hayvanlar hakkında en çok merak edilen hadisler kategorisinde yerini almıştır. Sitedeki soru metni şu şekildedir:

“Kertenkele öldürmek sevap mı? Kertenkele insana zarar veren bir hayvan değildir, neden öldürülmesi sevaptır?” (Sorularla İslamiyet, 2016e)

Sitede verilen hadis metni şöyledir:

Ebû Hüreyre (r.anh.) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

“Kim keleri ilk darbeye öldürürse ona yüz sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 175; Müslim, Selam, 147; Tirmizî, Ahkâm, 1, Sayd, 13)

Sitede hadisin tahrîci Müslim'in (ö.261/875) *Sahîh*'i, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'lerinden yapılmıştır. Bizim yaptığımız taramada ise kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili farklı tarîklerin yer aldığı kaynaklardan; Mâlik b. Enes'in *Muvatta*'ı (ö. 179/795) (Mâlik b. Enes, Hac, 88,90), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i (Ahmed b. Hanbel, 1999a, s. 420), Buhârî'nin (ö.256/870) (Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 15) ve Müslîm'in (Müslim, Selam, 147) *Sahîh*'leri, Nesâî'nin (ö. 303/915) (Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 115), Ebû Dâvûd'un (Ebû Dâvûd, Edeb, 175), Tirmizî'nin (Tirmizî, Ahkâm, 1) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) (İbn Mâce, Sayd, 12) *Sünen* 'lerine ulaşılmıştır.

Sitede hadiste geçen “vezeğa” kelimesinin Ahterî’de (ö. 968/1560-61) keler olarak açıklandığı aktarılmıştır. Keler ise bir kertenkele çeşididir. Efendimiz (s.a.s.) bunu, fasıkcık manasında “füveysika” şeklinde tabir ederek insanlara rahatsızlık veren haşerattan saymıştır. Ulema da kelerin bu gruptan olduğu konusunda görüş birliğindedir. Hadiste keleri bir vuruşta öldürebilen kimsenin sevabının iki veya üç vuruşta öldüreninden daha çok olmasının sebebi, hayvanın yaralanarak acı çekmesinin istenmemesidir. Keleri insanlara eziyet vermesi sebebiyle fasıkcık olarak tanımlayan Peygamber’imiz (s.a.s.), her ne kadar zararlı bir hayvan olsa da öldürülmesi halinde dahi, acı çektirilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Dinimizde zarar vermeyen hiçbir canlının öldürülmesi caiz değildir. Ancak zararlı olup da ondan kurtulmanın tek çaresi öldürmek olanlar bunda istisna tutulmuştur.

Birçok çeşidi olan kertenkele her ortamda yaşayabilmektedir. Hadislerde öldürülebilecek hayvanlar arasında sayılan kertenkelenin, zehirli bir türü olduğu belirtilmektedir (Demirel, 2014, s. 98). Buhârî Hz. Aişe’den (ö. 58/678) (r.anha); Efendimiz’in (s.a.s.) keleri “فويسقا” (füveysık) olarak isimlendirip hakkında bir öldürme emrini işitmediğini ancak Sa’d b. Ebî Vakkas’ın bu hayvanın Efendimiz tarafından öldürülmesinin emredildiğini nakletmiştir (Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 15). Buhârî de geçen bir başka rivayette ise “Ümmü Şerik, Nebi’nin (s.a.s.) kendisine kelerleri öldürmeyi emrettiğini haber vermiştir.” (Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 15) Ahmed b. Hanbel’de nakledilen bir rivayette Resûlullah’ın (s.a.s.) keleri öldürmeyi emrettiği nakledilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1999a, s. 420). Sakallı tarafından yapılan çalışmada Buhârî’de geçen rivayetlerin usul açısından daha doğru olduğu sonucuna varılmıştır (Sakallı, 2001, s. 290). Hadislerde “fâsık” olarak nitelendirilen hayvanların ortak özelliklerini âlimler pis olmaları ve insanlara ezâ vermeleri şeklinde açıklamışlardır (Nevevî, 1392, 8/114).

Hadisin Müslim’de geçen tarîklerinde ise kelere vurma sayısına göre hasene sayısı nakledilmektedir. Ayrıca (füveysık) ismini kelere veren Hz. Peygamber olduğu belirtilmiştir (Müslim, Selam, 145). Muhaddislerin bu konudaki hadisleri “edeb” ve “selam” bahsinde ele almaları öldürme işinin yer ve zaman fark etmeksizin olabileceğini düşündürmektedir (Sakallı, 2001, s. 291). Bütün bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere aslında bir izinden ibaret olan durum, bağlamdan koparılarak yapılan yorum ve idraclar sebebiyle bir emir gibi anlaşılacak Resûlullah’ın sünneti ile çelişir bir hal almıştır (Sakallı, 2001, s. 293).

Keler hakkındaki rivayetlere baktığımızda metinlerde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Efendimiz kertenkeleye “fuveysık” demiş ve öldürülmesini emretmiş; kertenkele Hz. İbrahim’in ateşine üflediği için öldürülmesi istenmiş; kertenkele öldürmenin sevap olduğu söylenmiş, Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hakaret niyetiyle Mervan b. Hakem’e (ö. 65/685) “keler oğlu keler” demiştir. Akyüz’ün çalışmasında farklı varyantları bulunan bu rivayetler ele alınarak seneddeki râvilerin adalet ve zabt durumları incelenerek sened hakkında âlimlerin görüşlerine yer verilmiştir. Buna göre:

Kertenkelenin öldürülmesi ve “fuveysika” diye isimlendirildiği rivayet, sahâbeden Ümmü Şerîk (r.anh), Hz. Aişe ve Sa’d b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675) (r.anh) tarafından nakledilmiştir. Ümmü Şerîk’ten gelen rivayetlerin dokuz târiki, senedlerindeki râvilerin sika olması sebebiyle âlimlerin çoğu tarafından sahih kabul edilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1986, 490; İbn Hibbân, 1975, s. 307). Ümmü Şerîk’ten nakledilen, kertenkelenin Hz. İbrahim’in ateşine üflemesi sonucu öldürülmesinin emredildiği rivayetlerin ilaveler içerdiği sonucuna varılmıştır (Akyüz, 2013, s. 191). Bu varyantların ortak özellikleri hadis rivayetinde ihtilâta uğradığı bilinen Ubeydullah b. Musa tarafından nakledilmiş olmalarıdır. Kertenkelenin öldürülmesi konusundaki farklı lafızlar içeren hadisin varyantlarından; Ümmü Şerîk’in zehirli kertenkeleyi öldürmek için izin istediği ve Efendimiz’in de (s.a.s.) bu konuda izin verdiği şeklindeki rivayetler olayın ve hadisin konu bütünlüğü açısından daha uygundur (Akyüz, 2013, s. 191).

Hz. Aişe’den gelen dört rivayetten biri hasen olmak üzere diğerlerinin sahih kabul edildiği tespit edilmiştir (Akyüz, 2013, ss. 184-187). Hz. Aişe târikinin dikkat çeken yönü, kertenkelenin öldürülmesi hususunda bir şey duymadığını söylemesidir. Ancak daha sonraki rivayetlerinde Efendimiz’in (s.a.s.) bu hayvanın öldürme emrine dair nakilleri mevcuttur. Rivayetlerdeki bu durum Hz. Aişe târikinde bir idrâc şüphesi doğurmaktadır (Akyüz, 2013, s. 191). Sa’d b. Ebû Vakkas’tan gelen altı rivayetin ikisi için sahih, ikisi için hasen, diğerlerine ise zayıf (munkatı), hasen li-gayrihi hükümleri verilmiştir (Akyüz, 2013, ss. 187-189). Bunlardan Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27) varyantı diğerlerine göre sıhhat açısından daha kuvvetlidir (Ahmed b. Hanbel, 1999c, s. 108).

Kertenkelenin Hz. İbrahim’in ateşine üflediği şeklindeki rivayetler, yalnızca Hz. Aişe’den (r.anha) yedi varyant ile nakledilmiştir. Varyantlardaki bazı râviler ihtilâta uğramak, meçhul ve müdellis olmakla itham edilmişseler de hasen

derecesindeki başka rivayetlerle desteklendikleri için ulema tarafından hasen/sahih li-gayrihi şeklinde değerlendirilmiştir (Akyüz, 2013, ss. 192-193). Söz konusu varyantlarda Hz. Aişe'nin, Efendimiz'den (s.a.s.) “bize rivayet etti ki, bize haber verdi ki” şeklinde nakletmesi bir başka sahâbîden duyduğu halde mecazen bu şekilde ifade etmiş olabileceği ihtimaline işaret etmektedir (İbn Hacer el-Askalânî, 1379b, s. 395). Fakat bu konuda tespit edilen haberlerin doğrudan Kâ'b el-Ahbâr'dan (ö. 32/652-53) rivayet edilmesi İsrâiliyattan olma ihtimalini arttırmaktadır (Mâverdî, t.y, 3/453).

Kertenkele öldürmenin hasene olduğu belirtilen rivayetler İbn Mes'ûd'dan (ö. 32/652-53) bir; Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) beş farklı varyantla nakledilmiştir. İbn Mes'ûd'dan nakledilen rivayetin senedi munkatı olduğu için zayıf olarak değerlendirilmiştir (Akyüz, 2013, s. 203). Ebû Hüreyre'den (r.anh) nakledilen rivayetlere genel itibariyle hasen hükmü verilmiştir (Akyüz, 2013, ss. 199-202). Bir kimseye hakaret maksatlı “keler oğlu keler” dendiğinin nakledildiği rivayet Nuaym b. Hammâd'da (ö. 228/843) geçmektedir (Nuaym b. Hammâd, 1412a, s. 131). Hadisin râvilerinden olan Minâ b. Ebî Minâ ulema tarafından münker olarak kabul edilmiştir, dolayısıyla bu rivayete uydurma hükmü vermek mümkündür (İbn Hacer el-Askalânî, 1984, s. 354).

Sitede hadisin geçtiği kaynaklardan Müslim'in *Sahih*'i, Ebû Dâvûd'un ve Tirmizî'nin *Sünen*'leri verilmiştir. Erişim sağladığımız kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda sitedeki tahrîcin yetersiz olduğu görülmüştür. Nitekim yaptığımız tarama neticesinde kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili farklı tarîklerin yer aldığı kaynaklardan; Mâlik b. Enes'in *Muvatta*'ı (Mâlik b. Enes, Hac, 429), Buhârî'nin (Buhârî, el-İhsâr ve Cezâ-i's-Sayd, 18) ve Müslîm'in (Müslim, Selâm, 2240) *Sahih*'leri, Nesâî (Nesâî, Menâsikü'l Hac, 115), Ebû Dâvûd'un (Ebû Dâvûd, Edeb, 176), Tirmizî (Tirmizî, el-Ahkâm ve'l-Fevâid, 1) ve İbn Mâce'nin (İbn Mâce, Sayd, 12) *Sünen* 'leri ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine (Ahmed b. Hanbel, 1999g, s. 91) ulaşılmıştır.

Sonuç olarak akli ve idraki olmayan bir hayvanın öldürülmesi ile ilgili rivayetler idrâc ve mana ile rivayetin azizliğine uğramış ve aslından uzaklaşarak rivayetlerin aslında yer almayan Hz. İbrahim'in ateşiyle ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte sahâbeden bir hanımın kendisine eziyet veren bu hayvanın öldürülmesi hususunda Efendimiz'den (s.a.s.) izin istemesi bir emir gibi telakki edilmiştir. Konu hakkında yapılan çalışmalar göstermektedir ki; zehirli ve insanlara zarar veren

kertenkelenin, diğerk tüm hayvanlarda da uygulanan bir esas olan, öldürülmesi işi insan hayatının devamı için gereklidir. Ancak öldürmekten başka çare kalmadığı durumlarda bir emir değil; icazetin söz konusu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Rivayetlerde yer alan ilk vuruştu öldürmeye verilen sevap sayısı ise hayvana eziyet vermeme ile alakalıdır. Dinimiz tüm canlıların hayat hakkını önceleyen varlığa ve varoluşa şefkatle muameleyi esas kılmıştır. Hal böyleyken ekosistemde önemli bir yere sahip olan bir canlının keyfi olarak katledilmesinin emredilmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

4.2.3. Yılan Öldürmek ile İlgili Rivayet

Hayvanlar ile ilgili en çok merak edilen rivayetler arasında şüphesiz hakkında öldürmekten bahsedilen türler yer almaktadır. Yaptığımız tarama ve değerlendirmeler neticesinde görülmüştür ki; hadislerde zikredilen öldürme izni yalnızca insanlara zarar verme olasılığı olan bazı hayvanlar hakkındadır. Bu da bahsi geçen hayvanların musibetinden kurtulmak ve korunmak için öldürmekten başka çarenin kalmadığı anlar için geçerlidir. Sorularla İslamiyet sitesinde iki yüz bin üzeri okunma alarak hayvanlar hakkında en çok merak edilen hadisler kategorisine giren “Yılanın öldürülmesi ve yılan tarafından öldürülen kişinin durumu” hakkındaki rivayet yerini almıştır. Sitedeki soru metni şu şekildedir:

Yılanı öldürmekle ilgili hadis: “Yılanı biriniz görüp de öldürürse cehenneme gider, yılan kişiyi öldürürse o ölen kişi cennete gider.” Böyle bir hadis var mı? (Sorularla İslamiyet, 2016d)

Sitede soruda geçtiği şekilde bir mana içeren rivayetin bilinmediği bildirilmiştir. Ancak yılanlar ile ilgili bir başka rivayete yer verilmiştir. Söz konusu rivayet şöyledir:

“Yılanları öldürün. Küçük, büyük, beyaz veya siyah olsun. Kim yılan öldürürse cehenneme fidyeye olur. Ve yılan da kimi öldürürse o şehiddir.”

Sitede Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (ö. 1893) *Râmûzü'l-ehâdis*'i kaynak gösterilmiş; ancak bu rivayetin eserdeki cilt, sayfa veya hadis numarasına yer verilmemiştir.

Hadis hakkında sitede yapılan yoruma göre, yılanların insanlara zarar verme durumu söz konusu olduğunda öldürülmelerinde bir sakınca görülmemiştir. Ayrıca şehitlik mertebelerinden biri de vahşi bir hayvan saldırısı sebebiyle ölmektir. Bu meyandaki hadisler, insanların yaşadığı yerlere girerek zarar verme ihtimali olan

hayvanlar için geçerlidir. Ancak doğada, kendi yaşam alanında olan bir canlıyı öldürmek doğru değildir.

Bizim yaptığımız tarama neticesinde de soruda geçtiği üzere; yılanı öldüren kimsenin cehenneme gideceği manasında bir rivayete ulaşılamamıştır. Konu hakkında sitede “Yılanları öldürün. Küçük, büyük, beyaz veya siyah olsun. Kim yılan öldürürse cehenneme fidye olur. Ve yılan da kimi öldürürse o şehiddir.” şeklinde metni verilen rivayetin râvisi Serrâ bint. Benham (r.anha)’dır. Süyûtî (ö. 911/1505) bu rivayetin, Hâkim (ö. 405/1014) ve Taberânî’nin (ö. 360/971) eserlerinde de geçtiğini haber vermiştir (Süyûtî, 1994a, s. 286). Bir başka rivayette Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur “Tüm yılanları öldürün, öcünden korkarak öldürmeyen bizden değildir.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 161-162; Taberânî, 1994b, s. 335; 1994e, s. 351; 1994f, s. 170). Münzirî (ö. 656/1258) rivayetin Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Nesâî (ö. 303/915) ve Taberânî tarafından güvenilir senedlerle nakledildiğini (Ebû Dâvûd, Edeb, 161-162; Nesâî, Cihad, 48; Taberânî, 1994b, s. 335; 1994e, s. 351; 1994f, s. 170); ancak rivayetin senedindeki râvilerden Abdurrahman b. Mes ‘ûd’un tedlis yaptığını bildirirken, Heysemî (ö. 807/1405) hadisin Taberânî’ de nakledilen senedinin râvilerinin sika olması sebebiyle güvenilir olduğunu söylemiştir (Süyûtî, 1994a, s. 287). Hadiste yılanın oç alabilecek bir hayvan olduğu iddiası gibi cahiliye dönemi insanların batıl inancı reddedilmiştir (Demirel, 2014, s. 92).

Hadisin sitede kaynak olarak gösterildiği eser *Râmûzü’l-ehâdis*’tir. Hadisin numarası, eserin cilt ve sayfa numaralarının verilmemesi araştırma açısından yetersiz görülmüştür. Söz konusu hadis hakkında sitede yılanların insanlara zarar vermesi riski bulunduğu öldürülmesinde bir sakınca olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca yılan tarafından saldırıya uğrayan mümin bir kimsenin öldüğünde şehit sayılacağı bildirildiği rivayetler, şehitlik mertebelerinden olan vahşi hayvan tarafından öldürülen kimse şeklinde değerlendirilmiştir (Sorularla İslamiyet, 2022c). Yılanların öldürülmesinin emredildiği hadis hakkında yaptığımız araştırma neticesinde spesifik bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Yapmış olduğumuz tarama neticesinde hadisin, Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin *Sünen*’leri, Taberânî’nin *Mu‘cemü’l-Kebîr*’i, Süyûtî’in *Câmi’u’l-Ehâdis*’inde aktarılan metinlerine ulaşılmıştır. Muhaddisler söz konusu hadislerin sahih olduğuna hükmetmişlerdir. Hadisler bütün olarak değerlendirildiğinde, yılan gibi vahşi ve zehirli bir hayvanın, insanların yaşam alanına girdiği takdirde zararından sakınmak için öldürülmesine hadislerde müsaade edildiği görülmüştür. Bununla

birlikte aslen vahşi ve zehirli bir hayvan olsa da kendi doğasında varlığını sürdüren bir hayvanın öldürülmesi kesinlikle doğru değildir.

4.3. Dua ile İlgili Rivayetler

Bu başlık altında “Lâ İlâhe İllallâhül Melikül Hakkul Mübîn” ve Hasbunallah duası ile ilgili rivayetler ele alınacaktır.

4.3.1. “Lâ İlâhe İllallâhül Melikül Hakkul Mübîn” Duası ile İlgili Rivayet

Sözlükte çağırma, seslenmek, istemek ve yardım talep etmek gibi anlamlara gelen dua; kulun tüm benliğiyle Rabbin’e maddi ve manevi isteklerini arz etmesidir. Kulun kulluğunu, aciziyetini kabullenişidir (Cilacı, 1994). Bu manasıyla “Dua ibadetin özüdür.” manasındaki hadise râcidir (Tirmizî, Da' avât, 1). Efendimiz (s.a.s.) maddi ve manevi birçok konuda dua etmiş ve müminlere de bazı duaları yapmalarını tavsiye etmiştir. Biz bu başlık altında dua ile ilgili en çok merak edilen hadislerden sitede en çok tıklanan sorulara konu olan birkaçını değerlendireceğiz. Sorularla İslamiyet sitesinde dört yüz bin ve üzeri okunma alarak dua hakkında en çok merak edilenler arasında yerini alan soru metinlerinden biri şu şekildedir:

“Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn Muhammedün resûlüllâhi sâdikul va'dil emîn, ifadesi birçok yerde geçiyor. Bunun orijinali ve anlamı nasıldır, bununla ilgili bir hadis var mı?” (Sorularla İslamiyet, 2023c)

Hadisin sitede verilen anlamı şöyledir:

“Mülk sahibi Melik, hak ve varlığı birliği apaçık Mübin olan Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. Vadinde sadık ve emin olan Muhammed (s.a.s.) Allah’ın Resûlüdür.”

Sitede yapılan tahrîce göre hadis kaynaklarında bu haliyle geçen bir hadis metni bulunamamıştır; ancak yukarıda zikredilen metnin “لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ” şeklindeki ilk cümlesi hakkında Efendimiz’in (s.a.s.) Cebrail’den (a.s.) naklen şöyle dediği rivayet olunur:

“Ey Muhammed, senin ümmetinden kim her gün yüz defa لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ derse, bu onun için fakirlikten kurtulmaya vesile olur, kabir yalnızlığında kendisine yoldaş olur ve bununla zenginliği celb etmiş yani kendisine çekmiş ve cennetin de kapısını çalmış olur.” Sitede *Kenzü'l-ummâl*’den aktarılan rivayetin senedinde yer alan Fadl b. Ğanim’in zayıf olduğu âlimler tarafından bildirilmiştir (Ali el-Müttakî, 1981, s. 681).

Sitede senedindeki zayıflığa rağmen; rivayette geçen bu ifadeyi sırf Allah ve Resûlünü tesbîh etmek, dua etmek, bela ve musibetten korunmak maksadıyla okumanın

güzel olacağı yorumu yapılmıştır. Mutasavvıflardan Muhyiddin İbn'ül-Arabî (ö. 638/1240) gibi zatların da sıkıntılardan kurtulmak ve korunmak için bu duayı okuduğu bildirilmiştir.

Bizim yaptığımız taramada da soru metninde yer aldığı şekliyle bir rivayete ulaşamadık. Ancak söz konusu rivayetin “لا إله إلا الله الملك الحق المبين” şeklinde geçen ilk kısmı hakkında Cebrail'in (a.s.) Efendimiz'e (s.a.s.) gelerek “*Ey Muhammed, senin ümmetinden kim her gün yüz defa لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ* derse, bu onun için fakirlikten kurtulmaya vesile olur, kabir yalnızlığında kendisine yoldaş olur ve bununla zenginliği celb etmiş yani kendisine çekmiş ve cennetin de kapısını çalmış olur.” buyurduğu nakledilmiştir. Yaptığımız araştırma neticesinde rivayetin muteber hadis kaynaklarında yer almadığı; ancak Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *el-İlelü'l-vâride* (Dârekutnî, 1985, s. 106), Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ* (İsfahânî, 1974, s. 280) ve *Şifatü'l-cenne* (İsfahânî, t.y., s. 32), İbn Receb'in (ö. 795/1393) *Kelimetü'l-ihlâş* (İbn Receb, 1/64), Irâkî'nin (ö. 806/1404) *el-Muğnî* (Irâkî, 1995, s. 313), Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Câmi'u'l-Ehâdis* (Süyûtî, 1994e, s. 167; 1994g, s. 441), Ali el-Müttakî'nin (ö. 975/1567) *Kenzü'l-'ummâl* (Ali el-Müttakî, 1981a, s. 233-681; 1981b, s. 686), Münâvî'nin (ö. 1031/1622) *Feyzü'l-kâdir* (Münâvî, 1994a, s. 488-624) isimli eserlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Zikredilen kaynaklarda da geçtiği üzere, söz konusu rivayetin senedindeki Fadl b. Ğanîm'in zayıf bir râvi olduğu konusunda âlimler ittifak etmiştir.

Sitede de belirtildiği üzere “*Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn Muhammedün resûlüllâhi sâdikul va'dil emîn*” şeklinde yer alan bir hadis metnine ulaşamadık. Bununla birlikte bahsi geçen metnin ilk kısmı ise farklı bir rivayet olarak kaynaklarda yer almaktadır. Ancak rivayetin senedinde yer alan Fadl b. Ğanîm, muhaddisler tarafından cerh edilmiş ve zayıf olduğuna hükmedilmiştir. Yalnızca Ali el-Müttakî'nin *Kenzü'l-'ummâl* adlı eserinden yapılan tahrîc eksik olsa da rivayet hakkında sitede varılan kanaatin isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bir müminin rivayet edilmemiş olsa dahi Rabbine herhangi bir dua ile dua etmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü dua, kulun halini Allah'a arz etmesi ve niyazda bulunmasıdır. Ancak Efendimiz'e (s.a.s.) ait olmayan bir sözü veya bir duayı O'na (s.a.s.) isnâd ederek bunun sevabının umulması caiz değildir.

4.3.2. Hasbunallah Duası ile İlgili Rivayet

Kulluğun özü olan dua, kişinin her an ve her yerde Yaratıcısı ile iletişimini sağlayarak terk edilmişlik veya yalnızlık gibi insanı çaresizliğe sevk eden duygulardan korumaktadır. Böylelikle kişide güven duygusu temin etmektedir. Bu teslimiyet imanının bir gereğidir. Tevekkül ve teslimiyet ile ilgili dua içerikli birçok ayet bulunmaktadır. Bunlardan konumuz ile de bağlantılı olan “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.” (Âl-i İmrân 3:173) manasındaki Hasbunallah duası olarak da bilinen ayet hakkında Efendimiz’den gelen bazı rivayetler mevcuttur. Bu dua ile ilgili bir soru, Sorularla İslamiyet sitesinde iki yüz bin ve üzeri okunma alarak dua konusunda en çok merak edilenler kategorisinde yerini almıştır. Siteye yöneltilen soru şöyledir:

“Hasbunallah duasını yüz defa okumakla ilgili hadis var mı?” (Sorularla İslamiyet, 2020a)

“Hasbunallahu ve ni’mel vekil nimel Mevla ve ni’men’ nasîr.”

-Bu dua ile ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle demiş:

“Sizden herhangi biriniz, büyük bir hadise (olay) ile (elem-keder, dert-bela, düşman ile karşılaşma gibi) “Hasbünallâhü ve nîmel vekil” duasını okuyunuz. Cenâb-ı Allah, düşmüş olduğunuz belâyı sizden uzaklaştırır.” yüzüncüde, ‘Ni’men’Mevlâ ve ni’men’nasîr’ diye ilave ediniz.”

- Bu rivayetin kaynağı ve sıhhat durumu nedir?” (Sorularla İslamiyet, 2020a)

Sitede yapılan araştırma sonucunda kaynaklarda bu şekilde bir rivayete rastlanmadığı bildirilmiştir. Bu konu hakkındaki Âl-i İmrân Suresinin 173. ayetinin meali verilmiştir: “Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” dediler” (Âl-i İmrân, 3/173). Konu ile ilgili ayrıca Buhârî’de (ö.256/870) yer alan Abdullah b. Abbâs’ın rivayet ettiği hadise yer verilmiştir: Hz. İbrahim’in (a.s.) ateşe atılacakken söylediği son sözü “حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ” olmuştur (Buhârî, Tefsîrû, Âl-i İmrân, 13). Ebû Hüreyre’den (ö. 58/678) (r.anh) aktarılan bir başka hadiste Efendimiz (s.a.s): “Büyük bir işe, musibete uğradığımız zaman “حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ” deyiniz.” buyurmuştur. Hadisin, İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) *Tefsîrû’l-‘Kur’âni’l-‘azîm*’indeki Âl-i İmrân Suresi 173. ayetin tefsirinde söz konusu rivayetin bu şekliyle garîb hadis hükmünde olduğu aktarılmıştır (İbn Kesîr, 1999, Âl-i İmrân, 173).

Konu hakkında sitede varılan sonuç şöyledir:

Hadiste zikredilen olaylar Kur'ân'da geçmektedir. Bunlardan ilki Hz. İbrahim'in ateşe atılmasıdır (Enbiyâ, 21: 51, 57). Bir diğer olay da Bedr-i suğra olarak bilinen Uhud savaşından sonra müşriklerin, Müslümanlara güçleri ve kalabalık orduya sahip olduklarına dair göz dağı vererek bir sene sonunda savaşmak üzere meydan okumalarıdır. Bu vâkıâların neticeleri de göstermiştir ki tam bir teslimiyet ile yegâne güç ve kuvvet sahibi Rabb'e dayanan kimseye Allah'ın yardımı kesindir. Sonuç olarak en kritik zamanlarda Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed (s.a.s.) tevekkülün en net ifadesi olan "Allah bana yeter, O ne güzel vekildir." ile Yaratıcısından niyazda bulunduğu açıktır. Böylesi insanın aciz kaldığı ve içinden çıkamadığı durumlarda Efendimiz de (s.a.s.) bizleri duaya ve tevekküle çağırılmaktadır. (Sorularla İslamiyet, 2020a).

Bizim yapmış olduğumuz taramada da kaynaklarda "Sizden herhangi biriniz, büyük bir hadise (olay) ile (elem-keder, dert-bela, düşman ile karşılaşma gibi) karşılaşırca "Hasbünallâhü ve nîmel vekil" duasını okuyunuz. Cenâb-ı Allah, düşmüş olduğunuz belâyı sizden uzaklaştırır." yüzüncüde, 'Ni'me'l-Mevlâ ve ni'men-nasîr' diye ilave ediniz." şeklinde bir metine ulaşılammıştır. Ancak "حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ" ifadesinin geçtiği farklı rivayetler hadis kaynaklarında yer almaktadır. Sitede de değinilen Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı esnada yaptığı dua ile ilgili rivayeti; İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'i (İbn Ebî Şeybe, 1989f, s. 300), Buhârî'nin *Sahîh*'i (Buhârî, Tefsîrû sûre 3:13) ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Şu'âbü'l-Îmân*'ı (Beyhakî, 2003c, s. 353; 2003d, s. 522) isimli eserlerinde yer almaktadır. Bedr-i suğra olayında ise müşriklerin göz dağına ve blöflerine karşın Efendimiz (s.a.s.), Hz. İbrahim'in ateşe atılacağı andaki teslimiyetine örnek teşkil eden "حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ" duasını söylemeleri konusunda ashabını teşvik ederek yüreklendirmiştir (Buhârî, Tefsîrû (Âl-i İmrân), 13; Müslim, 4/1779).

Bir diğer rivayette ise kıyametin kopmasının habercisi olan Sûr'a üfürüldüğünde o çetin günün zorluğu ve sıkıntısından bahseden ayetten haberdâr olan ashabın durumu ile ilgilidir (Müddessir, 74:8). Bu çetin günün azabından korkarak hüznlenen ashâb Efendimiz'e (s.a.s.) gelerek böylesi dehşet verici bir günde ne söyleyerek veya ne yaparak korunacakları yönünde bir soru yöneltmişlerdir. O (s.a.s.) da: "حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ" deyin." buyurmuştur. Söz konusu rivayetin geçtiği kaynaklardan İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'i (İbn Ebî Şeybe, 1989f, s. 300), İshak b. Râhûye'nin *Müsned*'i (İbn Râhûye, 1991a, s. 463), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) (Ahmed b. Hanbel, 1999a, s. 326; 1999c, s. 7) *Müsned*'i Tirmizî'nin *Sünen*'i (ö.

279/892) (Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 39), Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) (Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, 1984a, s. 339) *Müsned*'i, Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Müşkilü'l-âşâr*'ı (Tahâvî, 1415c, s. 378), İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahîh*'i (İbn Hibbân, 1993c, s. 125), Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-kebîr*'i (Taberânî, 1994c, s. 195-122-128), Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*'i (Hâkim en-Nîsâbü'rî, 1990c, s. 603), Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Şu'abü'l-îmân*'ı (Beyhakî, 2003c, s. 352), Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Câmi'u'l-Ehâdis*'inde (Süyûtî, 1994h, s. 300) tahrîc edilmiştir. Bir çok hadis kaynağında yer aldığı görülen bu rivayet için Tirmizî hasen (ö. 279/892) (Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 40), Elbânî ise sahih hükmünü vermiştir (Elbânî, 1995c, s. 67).

Sonuç itibariyle siteye yöneltildiği şekilde “Hasbunallah duasının yüz kere okunması” ile ilgili bir rivayete ulaşılamamıştır. Sitede yapılan tahrîce baktığımızda temel hadis kaynaklarından yalnızca Buhârî'nin *Sahîh*'ine ulaşılması yapılan tahrîcin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere, İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'i, İshak b. Râhûye'nin, Ahmed b. Hanbel'in ve Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'leri, Tirmizî'nin *Sünen*'i, Tahâvî'nin *Müşkilü'l-âşâr*'ı, İbn Hibbân'ın *Sahîh*'i, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'i, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin *Müstedrek*'i, Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân*'ı, Süyûtî'nin *Câmi'u'l-Ehâdis*'ine ulaşılmıştır. Konu hakkında yapılmış spesifik bir çalışma ise bulunmamaktadır. Bununla birlikte hadislerde geçen dua ve ibadetlere verilen mükâfatların, nasıl anlaşılması gerektiği hakkında sitede genel bir yorum söz konusudur (Sorularla İslamiyet, 2021b). Konumuzla ilgili olduğu ve varılan neticeye bizzat katıldığımız için burada zikretmekte fayda vardır. Buna göre;

Duanın bir ibadet olduğu, ibadetlerinde yalnız Allah'ın emrini yerine getirmek ve rızasına kazanmak için yapıldığı unutulmamalıdır. Yapıldığı takdirde büyük mükâfatlardan bahsedilen veya belirli bir sayı ile ifade edilen dua ve ibadetlerin geçtiği hadisler hakkında ilk husus burada kastedilenin en iyi sonuç olduğudur. Böylesi müjdelere barındıran rivayetler mümin bir kul için ilaç hükmündedir. İslam'ın şartlarından olan namaz, oruç, zekât gibi ibadetler bir Müslümanın hayatta kalmasını sağlayacak su, oksijen gibi temel gıdasıdır. Bu temel ibadetler yapıp zina, kumar, içki gibi Allah'ın haramlarından sakınıldığı takdirde dua ve nafil ibadetler etki gösterecektir. Sonuç olarak her Müslüman İslam'ı yaşama konusundaki hassasiyetine göre farklı derecelerde fayda elde edecektir.

4.4. Mehdî ile İlgili Rivayetler

Sözlükte “doğru yolu bulmak, rehberlik etmek” gibi manalara gelen Mehdî; kendisine doğru yol gösterilen kimse demektir (Sarıkçıoğlu, 2003). Kur’ân da hidayet kökünden türeyen bir çok kelime geçmekle birlikte “mehdî” kalıbında yer almamaktadır (Yavuz, 2003). Birçok büyük dinde ileride gelecek olan bir kurtarıcı inancı vardır. Zamanın değişmesi ve toplum düzeninin bozulması ile beraber ortaya çıkan maddi ve manevi bozukluk insanları bu bekleyişe sürüklemektedir. Mehdî kelimesi hadislerde farklı manada ve amaçlarda kullanılmıştır (İbn Ebî Şeybe, 1989, s. 293; Yöner, 1998, s. 13). Bu başlık altında Mehdî ile ilgili en çok merak edilen ve Sorularla İslamiyet sitesinin konusu olan hadislerin tespit, tahlil ve tahrîcini yapacağız. Sitede hadisler hakkında en çok merak edilenler kategorisinde yer alan “mehdî” rivayetlerine dair açıklamanın yapıldığı başlık üç yüz bin ve üzeri okunma almıştır. Soru metni şöyledir:

Hz. Mehdî ile ilgili hadisleri açıklar mısınız? (Sorularla İslamiyet, 2018b)

Mehdî’nin sitede terim olarak yapılan tanımı “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kıyamete yakın bir zamanda geleceğini haber verdiği salih kuldur.” şeklindedir. Sitede verilen bilgiye göre burada kastedilen Şiîlerin beklediği on iki imamın sonuncusu olan Mehdî-i Muntazar değildir. Sitede Mehdî hakkında kısa bir bilgilendirme de yapılmıştır. Buna göre Mehdî’nin Hz. Fatıma’nın soyundan olduğuna dair hadisler vardır; ancak Hz. Hasan’ın mı Hz. Hüseyin’in mi soyundan olacağı meselesi ihtilaflıdır. Mehdî’nin çıkması kıyamet alametlerindedir. Kıyametin kopmasından önce dünyaya gelerek adaleti sağlayacak, dini sağlamlaştıracak ve Müslümanlar da ona uyacaklardır. Mehdî’nin zuhurundan sonra Hz. İsa (a.s.) inecek ve Deccal’i öldürecektir. Hz. İsa imam olarak Mehdî’yi kabul edip namazında ona uyacaktır.

Mehdî’nin geleceğinden haber veren hadisi, İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Davûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Bezzâr (ö. 292/905), Taberânî (ö. 360/971) ve Hâkim (ö. 405/1014) gibi muhaddisler kalabalık bir sahâbe grubundan aktarmışlardır. Mehdî hadisini rivayet eden sahâbe şunlardır: Abdullah b. Mes’ûd (ö. 32/652-53), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Hz. Ali (ö. 40/661), Ümmü Habîbe (ö. 44/664), Sevbân (ö. 54/674), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Ümmü Seleme (ö. 62/681), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), İbn Ömer (ö. 73/693), Ebû Sa’îd el-Hudrî (ö. 74/693-94) Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), İyâs b. Muâviye (ö. 122/740) ’dir. Bu zatlardan gelen rivayet metinlerinden sahih, hasen ve zayıf olanlar mevcuttur. Ayrıca Mehdî konusunda uydurma rivayetler de söz konusudur. Buna bir örnek verilmesi gerekiyorsa; *Avnû’l-*

Ma'bûd'da Muhammed b. Münkedîr'den (ö. 131/748) onun da Câbir'den (ö. 78/697) merfûan rivayet ettiği söylenen "Mehdî'yi yalanlayan kafir olur." anlamındaki sözün uydurma olduğu belirtilmiştir.

Mehdî'nin varlığını kabul etmeyenler Efendimiz'den (s.a.s.) merfû olarak gelen "Meryem'in oğlu İsa'dan başka Mehdî yoktur." manasındaki hadisi delil olarak sunmuşlardır. Ne var ki Beyhakî ve Hâkim bu hadisi, senesinde yer alan Ebân b. Salih'in metrûk olması sebebiyle zayıf kabul etmiştir (Ebû Dâvûd, s. 393-394).

Sitede konu hakkında verilen hadis metinlerinden üçü aynı olmasına rağmen bazı metin ve sened farklılıkları sebebiyle birlikte ele alınmıştır:

Câbir b. Semüre (r.anh) şöyle demiştir: Resulullah'ı (s.a.s.), şöyle buyururken işittim:

"Size etrafında (tüm) ümmetin toplanacağı on iki halife gelinceye kadar, bu din ayakta kalmaya devam edecektir." (Bu arada) Resulullah'dan (s.a.s.) bir söz duydum ama anlamadım, babama: "*Resûlullah ne diyor?*" dedim. "Hepsi Kureyş'den" (buyurdu) dedi (Tirmizî, Fiten, 46; Ebû Dâvûd, s. 394). Diğer bir tarikte ise şu ziyade yer almaktadır:

Resûlullah evine dönünce, Kureyşliler ona gelip "*Sonra ne olacak?*" dediler. "Fitne ve iç savaş" buyurdu (Ebû Dâvûd, s. 395).

Sitede yukarıda zikredilen hadisler, temel hadis kaynaklarından Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i, Müslim'in (ö.261/875) *Sahîh*'i, İbn Mâce'nin (ö. 273/887), Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'lerinden tespit edilmiştir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin kaynak gösterimi hususunda ise bir hata görülmektedir. Nitekim rivayet Ebû Dâvûd'da yer aldığı halde asıl eser değil; onun tercüme ve şerhi kaynak olarak gösterilmiştir. Hadisler hakkında yapılan yorum şöyledir:

İlk iki rivayette geçen "dinin ayakta kalması veya aziz olması" dinin esaslarının tahrife uğramaması anlamındadır. Müslim'de geçen bir başka rivayette ise "İnsanların işi, kendilerine on iki zat hükmettiği müddetçe yürümeye devam edecektir." şeklindedir (Müslim, İmare, 6). Bu konuda Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) görüşüne yer verilse de herhangi bir kaynak belirtilmemiştir.

"On iki halife gelinceye kadar" ibaresinden maksat *Sahîh-i Müslim*'de de geçtiği üzere hükmettikleri süre boyunca demektir. On iki halifenin kimler olacağı hakkında ulema arasında ihtilaflar vardır. Bazı âlimler ilk dördünün Hulefâ-i Raşidîn olduğunu devamının ise kıyamete kadar geleceğini söylerken bir kısım âlim bu halifelerin hepsinin aynı anda geleceğini ifade etmiştir. Bu hadis hakkında *Avnü'l*

Ma'bûd müellifi, İmam Nevevî (ö. 676/1277), Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî (ö. 1176/1762) ve Hafûziddîn b. Kesîr'in görüşlerine iki soru ve cevap şeklinde yer verilmiştir. Efendimiz (s.a.s.) başka bir hadisinde kendisinden sonra halifeliğin otuz üç yıl olacağı sonrasının ise saltanata döneceği haberini vermiştir. Ancak İslam tarihine baktığımızda Râşit halifeler ile Hz. Hasan'ın hilafeti otuz üç seneyi kapsamaktadır. Çelişki gibi duran bu duruma âlimler, Efendimiz'in otuz üç seneden muradının Nübüvvet halifeliği olduğu şeklinde açıklamışlardır. Bir başka itiraz durumu da Müslümanların başına on iki sayısından daha fazla halifenin gelmiş olmasıdır. Bunun batıl bir çıkarım olduğunu, çünkü hadiste "on iki gelecek" yerine "on iki halife gelmedikçe" ibaresinin kullanıldığına işaret etmişlerdir. Hadis hakkında görüşü verilen bir diğer âlim Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî'dir. Ona göre rivayet, metninde geçen "on iki" ibaresi "on iki imam" anlayışını benimseyen İsnâ Aşeriyye mezhebinin görüşünü desteklediği gerekçesiyle müşkildir. Ancak böyle bir şey imkân dahilinde değildir. Hadiste "on iki imam" değil "on iki halife" ifadesi geçmektedir. Şîilerin kabul ettiği on iki imamdan çoğu halife olmamıştır. Ayrıca hadiste bu halifelerin Kureyş'e nisbet edilmesi de hepsinin Benî Hâşim soyundan olmadığına işaret etmektedir. Çünkü Benî Hâşim, Kureyş'in bir aile topluluğudur. On iki imam inancının esası gizliliğe dayanmaktadır. Hadiste ise dinin, on iki halife ile güç kazanacağı ifade edilmiştir.

Üçüncü rivayette ise Kureyşliler'in Efendimiz'e (s.a.s.) gelerek bundan sonra ne olacağını sormaları üzerine Efendimiz onlara kavga ve karmaşanın çıkacağını bildirmiştir (Ebû Dâvûd, s. 395-399). Sitede konuyla ilgili bir başka hadis daha zikredilmiştir:

"Dünyada sadece bir gün kalsa, -Zaîde, hadisinde şöyle dedi- Allah o günü uzatır da- sonra bütün râvîler ittifak ettiler. O günde Benden veya Ehl-i beytimden, adı adıma, babasının adı da babamın adına uyan bir adam gönderir."

Fitir hadisinde şu ilâve vardır: *O şahıs dünyayı, zulümle dolduğu gibi, adaletle dolduracaktır.*" Süfyân hadisinde şöyle dedi:

"Araplara, adı adıma uyan Ehl-i beytimden biri hâkim olmadıkça dünya son bulmayacak veya gitmeyecektir."

Ebû Dâvûd der ki, Ömer ve Ebû Bekir'in (rivayetleri) Süfyân'ın (rivayetinin) aynıdır, (yani son ilâve, bunların rivayetinde de vardır (Tirmizî, Fiten, 52; Ebû Dâvûd, s. 399-400).

Sitedeki açıklamaya göre Tirmizî hadis için "hasen sahih" hükmü vermiştir. Mana itibariyle ortak olmakla birlikte bazı lafız farklılıkları bulunan bu hadiste

anlatılmak istenen şudur; dünyanın ömründen bir gün dahi kalsa Allah bunu uzatacak ve Ehl-i beytten Abdullah oğlu Muhammed isimli bir zat gönderecektir. Bu zat Araplara hükmedecek ve dünyayı zulümden adalete taşıyacaktır. Ulemaya göre Hz. Peygamber'in kastettiği kişi Mehdî'dir. Mehdî'nin Hz. Peygamber soyundan geleceği hadisler ile sabitken Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin'in mi soyundan geleceği konusunda herhangi bir nass olmadığından ulema ihtilaf etmiştir. Ali el-Kârî'ye göre iki nesebin bir arada olması bir sakınca teşkil etmemektedir. Ancak zâhiren Mehdî'nin baba tarafından Hz. Hasan; anne tarafından Hz. Hüseyin'in soyuna mensup olacağını söylemektedir. Bu sonuca ise Hz. İsmail ve İshak'ın kıyasıyla varmıştır. Hadiste Mehdî'nin tüm Araplara kâim olacağı ifadesi geçmektedir. Âlimler burada Araplar özelinde aslında tüm kavimlere hâkim olacağını kastedildiğini söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in Arapları anmasının sebebi ilk Müslümanların Araplar oluşu ve diğer kavimlerin de Müslüman olduklarında Araplarla tek millet gibi olduklarıdır. Sitede bu bilgilerin kaynağı olarak *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi* (Ebû Dâvûd, t.y.) kullanılmıştır.

Aynı hadisin Hz. Ali rivayeti de zikredilmiş ve senedinin sağlam olduğu belirtilmiştir. Sitede bu hadis hakkında yapılan tespite göre metindeki "Mehdî benim ailemden" ifadesi İbn Mâce'de geçmemektedir. Bu ifadeden kast edilen mana ile ilgili Hattâbî'nin açıklamalarına yer verilmiştir. Ona göre burada kastedilen; kendi oğlu, akrabaları veya amcaoğullarıdır. İbn Esîr (ö. 606/1210) *Nihâye* adlı eserinde "benim ailemden" cümlesiyle en yakın akrabayı yani Abdü'l-Muttalib oğullarından olduğunu ifade etmiştir. Ancak daha meşhur olan görüş soyun Haşimoğullarından olduğudur. Bu hadisler Mehdî'nin Hz. Fatıma'nın oğulları arasından çıkacağını açıkça göstermektedir.

Sitede yukarıda verilen rivayetlerden farklı olarak Mehdî'nin fizikî özelliklerinin belirtildiği Ebû Sa'îd el-Hudrî'den nakledilen rivayete de yer verilmiştir. Buna göre, Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Mehdî ben (im neslim) dendir. O açık alınlı ve ince burunludur. Dünyayı zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracak ve yedi sene hüküm sürecektir." (Ahmed b. Hanbel, 1999b, s. 291; Ebû Dâvûd, Mehdî,1).

Hadiste Mehdî'nin dünyada kalacağı süre yedi sene olarak geçmektedir. Münâvî başka rivayetlerde yedi sayısının yerine dokuz ilavesinin yapıldığına ve başka bir rivayette ise "Allah ona üç yüz bin meleklerle yardım edecektir." şeklinde ilavelerin olduğunu söylemektedir.

Görüldüğü üzere Mehdî hakkında sitede yapılan tüm bu açıklamalar Mehdî'nin zuhûruna dair rivayetlerin sahih kabul edildiğini göstermektedir. Konu hakkında bazı âlimlerin görüşlerine yer verilerek hadislerin sıhhat durumu desteklenmiştir. Ancak yine de Mehdî ile ilgili uydurma rivayetlerin olduğu vurgusu yapılmış ve bu konuda bir örneğe de yer verilmiştir.

Bizim yaptığımız taramada ise Abdurrezzak b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) (Abdurrezzak b. Hemmâm, 1403e, s. 371) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'i (İbn Ebî Şeybe, 1989g, s. 286-290-293), Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i (Ahmed b. Hanbel, 1999b, s.74; 1999l, s. 254-310), İbn Mâce'nin (İbn Mâce, Fiten, 34 2/1367-1368), Ebû Dâvûd'un (Ebû Dâvûd, Mehdî, 1, 4/174) ve Tirmizî'nin (Tirmizî, Fiten 52, 53) *Sünenler*'i, Hâkim en-Nisâbüri'nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*'inde (Hâkim en-Nisâbüri, 1990b, s. 233; 1990c, s. 547-600) yer alan Mehdî ile ilgili farklı rivayetlere de ulaşılmıştır.

Konu hakkında yaptığımız araştırma neticesinde Mehdî hadislerinin farklı açılardan değerlendirildiği birçok çalışma bulunmaktadır (Agitoğlu, 2017; Barlas, 2022; Atay, 2003; Oktan, 2021; Yöner, 1998; Yücel, 2017). Oldukça yoğun olan Mehdî hadislerin değerlendirmesini, hedefimizden şaşmamak adına yalnızca sitede verilen rivayetler üzerinden yapacağız.

Mehdî ile ilgili rivayetlerin muhtevasına baktığımızda Mehdî'nin kimliği ve soyu, alametleri, hükmedeceği süre ve görevleri gibi bir bilgi çerçevesinde olduğu görülmektedir. Mehdî hadislerinde ismi, Muhammed b. Abdullah (Tirmizî, Fiten, 52, 53, 79) ve İsa b. Meryem (İbn Mâce, Fiten, 24) olarak geçmektedir. Soyu hakkında ise Hz. Muhammed'dendir (Ebû Dâvûd, Mehdî, 1, Hadis no: 4282, 4285; İbn Mâce, Fiten, 34, Hadis no: 4085); Fatıma evladındandır (Ebû Dâvûd, Mehdî, 1, Hadis no: 4284; İbn Mâce, Fiten, 34, Hadis no: 4086); Ehl-i Beyt'tendir (Ahmed b. Hanbel, 1999a, s. 84; Ebû Dâvûd, Mehdî, 1, Hadis no: 4282, 4283; İbn Mâce, Fiten, 34, Hadis no: 4082, 4083; Tirmizî, Fiten, 52, Hadis no: 2230, 2231); Hz. Muhammed'in ümmetindedir (Ahmed b. Hanbel, 1999c, s. 21-22-27-37; İbn Mâce, Fiten, 34, Hadis no: 4083; Tirmizî, Fiten, 52, Hadis no: 2232) gibi farklı bilgiler yer almaktadır.

Mehdî'nin alametleri hakkında sitede bilgi verilmediği için bu konudaki rivayetlere değinmeyeceğiz. Mehdî'nin hüküm süreceği zaman dilimi ise yedi yıl (Ebû Dâvûd, Mehdî, 1, Hadis no: 4286); yedi veya dokuz yıl (İbn Mâce, Fiten, 34, Hadis

no: 4083); beş, yedi veya dokuz yıl (Ahmed b. Hanbel, 1999l, s. 427, 18/62 ; Tirmizî, Fiten, 52, Hadis no: 2232); yedi, sekiz veya dokuz yıl (Ahmed b. Hanbel, 1999l, s. 427; 1999m, s. 62) olarak nakledilmiştir. Hadislerde Mehdî'nin görevleri arasında adaleti sağlamak (Ahmed b. Hanbel, 1999l, s. 427; Ebû Davûd, Mehdî, 1, Hadis no: 4282, 4283, 4290; İbn Mâce, Fiten, 34 Hadis no: 4082, 4086, 4087) ve halkı daha öncesinde görülmemiş bir maddi refaha kavuşturmak (Ahmed b. Hanbel, 1999l, s. 476-427; 1999m, s. 62; İbn Mâce, Fiten, 34, Hadis no: 4083) yer almaktadır.

Mehdî ile ilgili rivayetlerin genel çerçevesi şöyledir: Dünyanın yok olmasına bir gün dahi kalsa Allah, o bir günü mutlak surette uzatacak ve Mehdî'yi gönderecektir. Mehdî Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin'in soyundan gelecek, ismi ise Muhammed b. Abdullah olacaktır. Zulümle kuşatılmış dünyada adaleti tesis edecek ve beş, yedi veya dokuz yıl boyunca hüküm sürdükten sonra kıyamet kopacaktır.

Mehdî ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir ayet bulunmadığı için bu konu hakkındaki tartışmalar genel itibariyle hadisler üzerinden gerçekleşmektedir. İlk dönem İslam âlimlerinin, Mehdî hadislerini genel itibariyle sahih kabul ettiği tespit edilmiştir (Yücel, 2017, s. 145). Hadisleri mütevâtir kabul edenler birçok isnâd ve hadis kaynağında yer almasını esas alırken kesin bilgi ifade etmesi gerektiğini atlamışlardır (Yücel, 2017, s. 156). Sahih kabul edenler ise isnâd incelemesi neticesinde, senedi zayıf olan rivayetlerin başka rivayetlerle desteklendikleri gerekçesiyle mütesâhil bir yaklaşım ile değerlendirmişlerdir (Yücel, 2017, s. 156). Rivayetleri zayıf kabul edenler rivayetlerin çok olması ve birbirlerini desteklemeleri sebebiyle Mehdî'nin ineneğini düşünmektedirler. Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (ö. 751/1350) göre hadislerin isnâdlarında zayıflık olsa dahi birbirlerini destekliyor oluşları onları güçlü kılmaktadır. Ehl-i Sünnet'in bu konudaki görüşü de budur (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1390, s. 152). Mehdî hadisleri hakkında yapılan araştırmalarda sahih kabul edilen rivayetlerde dahi, bazı râvilerin zabt yönünün zayıf olması nedeniyle bu râviler âlimler tarafından cerh edilmiştir. Dolayısıyla isnâd açısından zayıf konumundadırlar (Yücel, 2017, s. 158-165).

Mehdî hadislerine bir bütün olarak bakıldığında içerik/metin açısından da birçok problem barındırdığı görülmektedir. Bunlardan en dikkat çeken ise Mehdî'nin beraberinde çok büyük müjde ve mucizelerle geleceği ifadeleridir. Nitekim kısa sürede zulmü ortadan kaldırıp adaleti tahsis ederek toplumu ıslah edeceği, toplumu hiç görülmemiş bir maddi refaha kavuşturacağı; hatta dünyanın ömründen bir gün dahi

kalsa Allah'ın bugünü uzatarak bir Mehdî göndereceği bildirilmiştir. Yücel, bu bilgilerin Kur'ân ve Hz. Peygamber'in hayatı ile çeliştiğini belirterek hiçbir peygamberin gönderildikleri toplumu bir gece gibi kısa bir sürede ıslah edemediğine dikkat çekmiştir (Yücel, 2017, s. 167). Mehdî'nin kısa sürede tüm dünyayı ıslah edeceğine dair ifade ise, hem Kur'ân'a hem de peygamberlik müessesesine ve Efendimiz'in yaşantısına aykırıdır (Yücel, 2017, s. 168).

İlk dönem İslam âlimleri Mehdî hadislerini genel itibariyle sahih kabul etmiştir. Bu konuya eleştirel yaklaşan ilk kişi İslam sosyoloğu İbn Haldûn (ö. 808/1406) olmuştur (Atay, 2003, s. 26). İbn Haldûn, Mehdî hadislerindeki râvilerin durumuna dikkat çekerek kiminin Şiî görüşe sahip olduğunu, kiminin zabtının zayıf, bazılarınınınsa meçhul oldukları gerekçesiyle rivayetlerinin hüccet olamayacağını belirtmiştir (İbn Haldun, 1982a, s. 322; 1982b, s. 769). Ayrıca bu rivayetlerin Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) şartlarına uyduğu iddia edilse bile rivayetleri eserlerine almamalarının da rivayetlerin güvenilir olmadıkları kanaatini doğrulamaktadır. İbn Haldûn Mehdî'nin Kureyş kabilesine mensup olacağını (Ahmed b. Hanbel, 1999e, s. 90-93; Ebû Dâvûd, s. 395; Müslim, İmare, 7) dayatılarak toplumda bazı huzursuzluk ve isyanların çıkmasına sebep olduğunu da belirtmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1999, Mehdî,1).

Hadisleri sahih kabul edenler ise senedlerin güvenilir olmasından çok, farklı kaynaklarda geçmesi ve birçok râvi tarafından rivayet edilmesini esas almıştır. Yapılan çalışmalarda bu hadisleri sahih kabul eden âlimlerin mütesâhil olduğu belirtilmiştir (Yücel, 2017). Ancak bu hadisleri titizlikle ele alan âlimler, rivayetlerin senedlerinde yer alan bazı râvilerin zabt açısından zayıf olduklarını tespit ederek hadislere zayıf hükmü vermişlerdir.

Sonuç olarak sitede Mehdî hadisleri hakkında yapılan tahrîc, temel hadis kaynaklarına ulaşmak bakımından yeterli olmakla birlikte Mehdî ile ilgili tüm rivayetlerin ele alınmadığı tespit edilmiştir. Sitede yapılan tahrîcde Müslim'in *Sahîh*'i, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, İbn Mâce'nin, Ebû Dâvûd'un ve Tirmizî'nin *Sünen*'lerindeki rivayetlere ulaşılmıştır. Mehdî hakkındaki rivayetler sahih kabul edilerek bu hadisler hakkında sıhhat hükmü veren âlimlerin görüşleri zikredilmiştir. Bununla birlikte Mehdî hakkında uydurma olduğu bilinen "Mehdî'yi reddeden kafir olur" manasındaki rivayet zikredilerek konu hakkında zayıf ve uydurma rivayetlerin

varlığına da dikkat çekilmiştir. Ancak Mehdî ile ilgili rivayetleri zayıf kabul edenlerin varlığına değinilmemiştir.

Mehdî hadisleri hakkında yaptığımız tahrîc çalışmasında ilgili rivayetlerin nakledildiği kaynaklardan, Abdurrezzak b. Hemmâm'ın ve İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'i, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, İbn Mâce'nin, Ebû Dâvûd'un ve Tirmizî'nin *Sünenler*'i ile Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *Müstedrek*'ine ulaşılmıştır. Yapılan tarama neticesinde Mehdî rivayetleri hakkında birçok müstakil çalışmanın kaleme alındığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmalar göstermiştir ki Mehdî hakkında Kur'ân'da sarîh bir ayet yer almamaktadır. Hal böyle olunca bu konu etrafındaki tartışmalar, hadisler üzerinden gerçekleşmiştir. Mehdî'nin kimliği ve soyu, alametleri, görevleri ve hüküm süreceği zaman diliminin belirtildiği hadislerin birçoğu için âlimlerin bir kısmı sahih veya hasen hükmü verirken bir kısmı ise senedlerinde yer alan bazı râvilerin zabt açısından zayıf olmaları ve rivayet metinlerinin içerdiği bazı problemler gerekçesiyle zayıf hükmü vermiştir. Rivayetlerde Mehdî'nin oldukça kısa bir süre içerisinde toplumu ıslah ederek maddi ve manevi anlamda sıkıntılarını gidereceği zikredilmektedir. Rivayetlerde geçen bu durum, Kur'ân-ı Kerîm ve özelde Hz. Peygamber'in (s.a.s.), genelde ise tüm peygamberlerin yaşantı ve toplumu ıslah mücadelesine aykırı olduğu gerekçesiyle yalnız sened açısından değil muhteva açısından da merdûd olduğunu göstermektedir.

4.5. Türkler ile İlgili Rivayetler

Türklerin İslam dinine girmeleri başta Türkler, İslam ve dünya için önemli bir milat olmuştur (Koca, 1996). Bu tarihi olaydan kısa bir süre sonra devletlerini İslam ülkelerinin ortasına kurmuşlar ve İslam dininin sancağını taşıyan en büyük temsilcilerinden biri haline gelmişlerdir (Koca, 1996). İslam'a bunca katkısı olan bir milletin dindeki konumu merak edilmiş ve insanların ilgisini çekmiştir. Sitede Vatan-Devlet-Millet konularında en çok merak edilenler kategorisine giren Türkler ile ilgili hadisler üç yüz bin ve üzeri okunma almıştır. Konunun daha çok ırk ve ırkçılık yönü ile ilgili bilgilendirilme yapılan sitede Türkler ile ilgili bir hadisin de değerlendirmesi yapılmıştır. Siteye yöneltilen soru şöyledir:

Peygamber Efendimiz'in Türklerle ilgili hadis-i şerifi var mıdır? (Sorularla İslamiyet, 2021c).

Sitede Türklerin yiğitlik ve savaşıma ruhunun İslam ile birleştikten sonra İslam-cihâd ruhu ile mukaddes bir gayeye dönüştüğü belirtilmiştir. Türkler Müslüman

olmazdan evvel İslam fetihleri belli bir yol kat etmiş ve kuzeyde Hazar'a; batıda Mısır'a; güneyde Yemen'e; doğuda ise Hindistan sınırlarına kadar dayanmıştır. Ancak tüm bu milletler ile savaşan İslam ordusunun Türkler ile savaşmadıkları dikkat çekmektedir. Türklerden bahseden bir hadisin bu meseleyi açıklığa kavuşturduğu ima edilerek Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'inde geçen bir rivayet verilmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.s.) "Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın." buyurmuştur (Ebû Dâvûd, Melâhîm, 8).

Sitede bu hadisi işiten Müslümanların, Türklerle savaş ettiklerinde onların İslam'a girmelerine engel olacağını bildikleri için hadise riayet ettikleri yorumu yapılmıştır. Bir husus da vardır ki; her millet kendi milletinin faziletlerinden bahsetmeyi sevebilir ve din de bunu reddetmemiştir. Bu konuda sahâbe Efendimiz'e (s.a.s.) gelerek bir kimsenin kavmini sevmesinin ırkçılık olup olmadığını sormuş, Efendimiz de "Hayır; ancak kişi kavminin zulmüne yardımcı olursa, ırkçılık olur." buyurmuştur (İbn Mâce, Fiten, 8). Bu mesele hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de "*Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık; sonra da birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız ve aranızdaki münasebetleri bilesiniz diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en şerefliiniz, Ondan en çok korkunuzdur.*" (Hucurât, 49/13). Ayetten de anlaşıldığı üzere Allah katında üstünlük ancak takvadır.

Sitede ırkçılık içeren rivayetlerin mevzû olduğuna işaret edilmiştir. Buna örnek olarak Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde kudsî hadis olarak nakledilen bir söz aktarılmıştır:

"Ulu Allah buyuruyor: Benim Türk adını verdiğim ve maşrıktaki iskân ettiğim birtakım askerlerim vardır ki, herhangi bir kavme karşı gazaba gelecek olursam, o Türk askerlerimi o kavmin üzerine saldırırım."

Kudsî hadis olduğu söylenen bu hadisi, herhangi bir hadis kaynağında bulmak mümkün değildir. Ayrıca burada Türk'ü ve Türk ordusunu methetmekten ziyade sanki Türk askeri Allah'ın, azgın milletleri kendileri ile azaplandığı bir gazap aleti gibi gösterilmiştir.

Sitede Peygamberimiz'in (s.a.s.) Türk olduğuna dair iddialara da cevap verilmiştir. Buna göre İslam dini ırkçılık ve kabile mefhumunu reddetmekle birlikte nesillerin muhafaza edilmesi maksadıyla toplumda var olan "ensâb" ilmine karşı çıkmamıştır. Nitekim bu ilimde önde gelenlerden biri de Hz. Ebû Bekir'dir (ö. 13/634) (r.anh). Efendimiz'in kabile ve şeceresine ait bilgiler çok dikkatli bir şekilde

korunabilmiştir. Örneğin Kureyş ismi cumhura göre, Efendimiz'in on üçüncü dedesi Nadr'ın ismi olup kabile ismini buradan almıştır (Miras, 1984a, s. 217). Konu hakkında Münâvî'nin (ö. 1031/1622) *Feyzü'l-Kadîr* adlı eserinden nakledilen bir rivayete göre Efendimiz (s.a.s.) “Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im” diyerek, dedesi Abdülmuttalib'ten itibaren Adnan'a kadar yirmi atasını saymış ve “Ben neseb ve ata itibariyle içinizde en hayırlınızım.” buyurmuştur (Münâvî, 1994b, s. 36).

Müslim'de (ö.261/875) geçen bir rivayette Efendimiz (s.a.s.) “*Cenâb-ı Hak İbrahim'in (peygamber) evlatlarından İsmail'i, İsmail'in evlatlarından Benî Kinâne'yi, Benî Kinâne'nin evlatlarından Kureyş'i, Kureyş'ten Benî Hâşim'i, Beni Hâşim'den de beni seçti.*” (Müslim, Fedâil, 1) buyurarak soyunu, hayatını Mekke'de hayatını geçirmiş ve risâlet görevini yerine getirmiş olan Hz. İsmail'e dayandırmıştır.

Sitede Hz. Peygamber'in kendi nesebini tarif ettiği rivayetlerden birkaçı da zikredilmiştir:

“Ben peygamberim, bunda asla yalan yok. Ben Abdülmuttalib'in oğluyum, ben Arapların en fasih konuşanıyım ve Kureyş evlatlarındamım.” (Münâvî, 1994b, s. 38).

“Ben Arapların, Suheyb Rumların, Selman Parsların, Bilal de Habeşlilerin ilk olarak cennete girenleriyiz.” (Münâvî, 1994b, s. 43).

“Ben tam bir Arabım. Ben Kureyş kabilesindenim. Benim lisanım (Arapçayı en fasih konuşan) Benî Sa'd lisanıdır.” (Münâvî, 1994b, s. 44).

Hadislerden çıkan sonuç çok net bir şekilde Efendimiz'in (s.a.s.) Arap kökenli olduğunu göstermektedir. Allah Kur'ân-ı Kerîm'de “*Kendilerine apaçık anlatılabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik.*” (İbrahim, 4:52) buyurmuştur. Efendimiz de bir peygamber olarak kavminin içinden çıkmış ve onlara Allah'ın kendisine vahyettiği Kur'ân-ı Kerîm'i Arapça olarak okumuştur. Allah'ın her peygamberi kavminin dili üzere gönderdiğine işaret eden hadisler de mevcuttur (İbn Kesîr, 1999a, s. 522).

Sitede “Türklerle ilgili hadis” başlığında değinilmeyen; ancak “Kıyamet alametlerinden “Türklerle Savaş” hakkındaki hadisi açıklar mısınız?” şeklindeki başlık yüz bin ve üzeri okunma almıştır (Sorularla İslamiyet, 2017c). Sitede verilen rivayet şu şekildedir:

“Ayakkabıları kıldan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Siz, yüzleri kılıflı kalkanlar gibi, gözleri küçük, burunları yassı olan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz.” (Buhârî, Cihad, 95,

96, Menâkıb, 25; Ebû Dâvûd, Melâhim, 9, Hadis no: 4303, 4304; Müslim, Fiten, 62, Hadis no: 2912; Nesâî, Cihâd, 42, 6/45; Tirmizî, Fiten, 40, Hadis no: 2216).

Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678) rivayet ettiği bu metinde “Türk” ibaresi bizzat geçmese de muhaddisler fizyolojik özellikleri verilen bu kavmin Türkler olduğu konusunda ittifak etmiştir. Buhârî'nin (ö.256/870) hadisi verdiği bâblardan birinin adı “Türklerle Savaş Bâbı” şeklindedir. Bununla birlikte Buhârî'nin aynı bâb da naklettiği bir rivayette “Türk” ibaresi geçmektedir (Buhârî, Cihad, 95, 96). Ayrıca hadiste zikredilen fizyolojik özelliklere de bir açıklama getirilmiştir. Sitede İbn Hacer'in (ö. 852/1449) bu hadisin şerhi olabilecek aşağıdaki açıklaması da aktarılmıştır:

“Türkler size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayınız.” Bu meşhur hadisi Taberânî (ö. 360/971), Muâviye (ö. 60/680) rivayeti olarak kaydetmiştir. Ebû Ya'lâ'dan (ö. 307/919) bu hadisi Muâviye'den İbn Hudeyc'in (ö. 52/672) rivayeti nakledilmiş ancak herhangi bir kaynak belirtilmemiştir. Buna göre İbn Hudeyc'den: “Ben Hz. Muâviye'nin yanında idim. Ona amilinden Türklerle karşılaştıklarına ve onları hezimete uğrattıklarına dair bir mektup gelmişti. Hz. Muâviye bu habere öfkelenildi. Sonra amiline: “Benden emir gelmedikçe onlarla savaşmayın, çünkü ben Resûlullah'ın (s.a.s.) *“إِنَّ التُّرْكَ تُجَلِّي الْعَرَبَ حَتَّى تُلْحَقَهَا بِمَنَابِتِ الشَّيْخِ”* “*Türkler, Arapları sürececek ve yavşan otunun bittiği yerlerde onlara yetişecek.*” dediğini işittim. Bu sebeple onlarla savaşmaktan hoşlanmıyorum.” dediği nakledilmiştir.

Sitede Türkler'in Araplarla olan savaşları ve iktidar mücadeleleri ile ilgili kısa bir bilgilendirme de yapılmıştır. Şöyle ki: Emevîler zamanında Müslümanlar ile savaşan Türklerin gücü ve şiddetine tanık olan melikler onları ordularına katmışlardır. Ancak zaman ilerledikçe Türkler hükümdarı ve veliahtlarını öldürerek bölgedeki hâkimiyetlerini ilan etmişlerdir. Türkler ile ilgili bir başka rivayette Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Ümmetimin hâkimiyetini ilk defa ortadan kaldıracak olan Benû Kantûra'dır.”* (Taberânî, 1994f, s. 181; 1994j, s. 375-376). Sitede yapılan açıklamaya göre bu hadis tarihte et-Tâmmetü'l-Kübrâ olarak bilinen hicrî altıncı yüzyılda gerçekleşen Moğol isyanıdır. Birçok medeniyetin yıkılmasına sebep olan bu istila Timur'a kadar devam etmiştir. Bundan sonra Timur Şam beldesine geçerek burayı yakıp yıkarak harabeye çevirmiştir. Hadiste geçen Benû Kantûra'dan kastedilen Türklerdir. Resûlullah'ın bu sözleri böylece vukû bulmuştur.

Türkler ile ilgili hadisler hakkında yapmış olduğumuz taramada “Türkler size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayınız” manasındaki hadise; İbn Ebî Şeybe'nin (ö.

235/849) *Musannef*'i (İbn Ebî Şeybe, 1989g, s. 351), Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'i (Ebû Dâvûd, Melâhim, 8), İbn Ebî Âsım'ın (ö. 287/900) *el-Âhâd ve'l-mesânî*'si (İbn Ebî Âsım, 1991b, s. 594), Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'i (Nesâî, Cihâd, 42), Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'i (Taberânî, 1994j, s. 375-376), Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Sünenü'l-Kübrâ*'sı (Beyhakî, 1994e, s. 295), Heysemî'nin (ö. 807/1405) *Mecma'u'z-Zevâid*'i, (Heysemî, 1412b, s. 551-552; 1412c, s. 607), Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Câmi'u'l-Ehâdis*'i (Süyûtî, 1994c, s. 200) gibi kaynaklarda ulaşılmıştır. Hadis için Elbânî (ö. 1914/1999) hasen hükmü vermiştir (Elbânî, 1995c, s. 403). Taberânî *el-Mu'cemü'l-Kebîr* adlı eserinde bu hadisin Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö. 32/652-53) nakledilen bir rivayette ilk kısmı aynı olmak üzere hadisin devamında Efendimiz'in (s.a.s.) "*Ümmetimin hâkimiyetini ilk defa ortadan kaldıracak olan Benû Kantûra'dır.*" sözlerini nakletmiştir. Taberânî senedde yer alan İbn Lâhiyâ'nin zayıf bir râvi olduğunu; ancak hadisin hasen mertebesinde olduğunu zikretmiştir (Taberânî, 1994f, s. 181, 1994j, s. 375-376).

Türklerin fizyolojik özelliklerinin sayıldığı "Türklerle savaşmadıkça kıyamet kopmaz" manasındaki hadis hakkında yapmış olduğumuz taramada ise Buhârî (Buhârî, Cihad, 95, Menâkıb, 25) ve Müslim'in *Sahîh*'leri (Müslim, Kitâbü'l-Fiten ve Eşrâti's-sâ'a, 62, 63, 64, 65, 66), İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) (İbn Râhûye, 1991a, s. 266) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) (Ahmed b. Hanbel, 1999ı, s. 204; 1999k, s. 135-500) *Müsned*'leri, İbn Mâce (ö. 273/887) (İbn Mâce, Fiten, 36), Ebû Dâvûd (Ebû Dâvûd, Melâhim, 9), ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'leri (Tirmizî, 1992, Fiten,40), Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'i (Nesâî, Cihâd, 42), İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahîh*'i (İbn Hibbân, 1993g, s. 144-146-147), Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ı (Taberânî, 1415, s. 19-45), Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*'i (Hâkim en-Nisâbü'rî, 1990c, s. 522-523) gibi temel hadis kaynaklarındaki rivayetlere ulaşılmıştır.

Türkler ile ilgili hadisler hakkında yaptığımız araştırma neticesinde konu hakkında yapılmış birçok çalışmaya ulaşılmıştır (Ağırakça, 1999; Aykan, 1998; Dadan, 2006; Kitapçı, 1984; Sakallı, 2007; Şeşen, 1969). Konunun oldukça yoğun olması sebebiyle yalnızca sitede verilen rivayetler üzerinden hareket edilecektir.

"Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayınız" hadisinin orijinal metni Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde geçmektedir (Ebû Dâvûd, Melâhim, 8). Hadiste Habeşliler ve Türklerin birlikte zikredilmesi hakkında ise farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bilindiği üzere Mekkelilerin zulmünden kaçan Müslümanlar Habeşistan'a

sığınmış ve burada huzur ve güven içinde ikamet edebilmişlerdir. Allah Resûlü de onların bu iyiliğine karşın kılıçla bir müdahale edilmemesini dilemiştir. Türklerin de ilk Müslümanlar için bu denli önem arz eden bir toplulukla birlikte anılması, Resûlüllah'ın Türklere karşı bir saygı beslediğinin göstergesi olduğu ifade edilmiştir (Kitapçı, 1984, s. 439). Konu hakkında yapılan bir çalışmada ise söz konusu hadisten kast edilenin Türkleri methetmek değil, Araplara onlardan gelecek zararlara karşı bir tembih ve tavsiyedir (Şeşen, 1969, s. 19). Bununla ilgili Arap şiirleri ve uydurma rivayetlerden anlaşıldığı üzere Araplar, Türkleri kahraman; ancak acımasız ve İslam dininin geleceği için tehlikeli, iktidarlarını ele geçirecek bir rakip olarak görmüşlerdir (Dadan, 2006, ss. 20-21).

Türklerin fizyolojik özelliklerinin verildiği hadis metni birbirine yakın ibarelerle farklı şekillerde neredeyse temel hadis eserlerinin tamamında nakledilmiştir:

“Sizler kıldan ayakkabı giyen bir toplulukla savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler yüzleri derilerle kaplı kılıflı kalkanlar gibi olan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”

“Küçük gözlü, yassı basık burunlu, yüzleri derilerle kaplı kalkanlar gibi olan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”

“Müslümanlar, yüzleri derilerle kaplı kalkanlar gibi olan ve kıldan elbise giyen bir topluluk olan Türklerle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”

(Buhârî, Cihad, 95, 96, Menâkıb, 25; Ebû Dâvûd, Melâhim, 9, Hadis no: 4303, 4304; Müslim, Fiten, 62, Hadis no: 2912; Nesâî, Cihâd, 42, 6/45; Tirmizî, Fiten, 40, Hadis no: 2216).

Küçük nüanslarla birbirinden farklı gibi gözükse de bu metinlere bakıldığında aslında aynı hadis olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu sözleri bir kez buyurmuştur. Rivayetlerdeki farklı ibareler mana ile rivayet usulünden kaynaklanmaktadır (Ağırakça, 1999, s. 529). İbn Hibbân (ö. 354/965) hadisin Şeyhayn'ın şartlarına uyduğunu belirttiikten sonra hadisin sahih olduğunu söylemiştir (İbn Hibbân, 1993g, s. 145). Tirmizî ise hadisin Ebû Bekir (ö. 13/634), Büreyde (ö. 63/682-63), Ebû Sa'îd (ö. 74/693-94), Amr b. Tağlib ve Muâviye'den gelen tarîklerin “hasen sahih” hükmünde olduğunu bildirmiştir (Tirmizî, Fiten, 40).

Türklerle ilgili asıl meşhur olan hadis “Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın.” hadisidir. Türklerin fizyolojik özelliklerinin verildiği kıyamet ile ilgili hadis, asıl metnin şerhi mahiyetindedir (Ağırakça, 1999, s. 534). Yapılan

araştırmalarda, bu iki hadisin kaynaklarda birbiri ile birleştirilerek nakledildiği görülmüştür (Nuaym b. Hammad, 1412b, 680-681).

Çalışmamız iki hadis çerçevesinde şekillenmiştir. Bunlardan ilki Türklerle ilgili en meşhur hadis olan “Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın.” hadisidir. Hadisin sitedeki tahririnde Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i kaynak gösterilmiş ve sened itibariyle bir değerlendirilmesi yapılmamıştır. Bu hadisin, Türklerin savaşçı özelliklerinin övüldüğünün bir göstergesi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu konu hakkında ırkçılık üzerinden birçok mevzû rivayetin varlığına dikkat çekilerek Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânu Lugâti’t-Türk* adlı eserinde kudsî hadis olarak nakledilen bir söz de buna örnek olarak verilmiştir.

İkinci olarak ele aldığımız hadis “*Ayakkabıları kıldan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Siz, yüzleri kılıflı kalkanlar gibi, gözleri küçük, burunları yassı olan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz.*” manasındaki rivayettir. Temel hadis kaynaklarından Buhârî, Müslim’in *Sahih*’leri, Ebû Davûd’un, Tirmizî ve İbn Mâce’nin *Sünen*’lerinde yer alan hadiste, özellikleri verilen kavmin Türkler olduğu konusunda muhaddislerin ittifak ettiklerine dikkat çekilmiştir. Hadisin Buhârî de aynı bâbda nakledilen başka bir rivayette “Türk” ibaresi de geçmektedir. Ayrıca bu hadisin farklı varyantlarında geçen “Benû Kantûra” ziyadesi ile kastedilenin “Türkler” olduğu konusunda ittifak vardır. Sitede her iki hadisin de sıhhat değerlendirmesi yapılmamıştır. İstismara çok müsait bir konu olduğuna dikkat çekilerek konunun doğru ve isabetli anlaşılması için Said Nursi’nin Türkler hakkındaki hadislerin durumuna dair görüşüne yer verilmiştir.

Birinci hadis hakkında yaptığımız tahrir çalışmasında görülmüştür ki “Türlere dokunmayın” hadisi temel hadis kaynaklarının birçoğunda geçmekte ve muhaddisler tarafından “hasen sahih” kabul edilmektedir. Hadisin farklı varyantlarında “Habeşliler” ve “Benû Kantûra” ibareleri geçmektedir. “Habeşliler” ile “Türklerin” bir arada zikredilmesinin sebebi Hz. Peygamber’in her iki millete de duyduğu sevgi ve saygı sebebiyle olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Hadisin muhtevasından Türklerle karşı bir övgü olduğunun yanı sıra insanların onlardan korkup uzak durmasına sebep olduğuna da işaret edilmiştir. Rivayetlerde geçen “Benû Kantûra” olarak tabir edilen kavmin Türkler olduğu konusunda muhaddisler ittifak halindedir. İkinci rivayette ise “Şu, şu özelliklere sahip kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz” manasındaki hadis metni küçük metin farklılıkları ile temel hadis kaynaklarında yerini almıştır. Hadiste

özellikleri verilen kavmin Türkler olduğu konusunda muhaddisler ittifak etmişlerdir. Ayrıca hadisin Buhârî’de geçen bir tarîkinin “Türklerle Savaş” bâbında yer alması ve bazı varyantlarda “Türk” ibaresinin geçmesi bu durumu destekler mahiyettedir. Nitekim hadisteki “*Kıyametin kopmasının şartlarından biri de sizin kıldan ayakkabı (çarık) giyen bir topluluk ile savaşmanızdır. Yine kıyametin kopmasının şartlarından biri de sizin geniş yuvarlak yüzlü, yüzleri örs üzerinde dövülmüş kılıflı kalkan gibi olan bir kavimle savaşmanızdır*” şeklindeki tanımlama Orta Asya insanının tipolojisini de yansıtmaktadır. Kıyamet alameti olarak görülen bu ikinci hadiste yer alan bazı metin farklılıklarının sebebi ise mana ile rivayetten söylenebilir. Muhaddislerin geneline göre hadis “hasen sahih” hükmündedir. Her iki hadisin de Buhârî ve Müslim’de geçmesi hadisin, bilgi değeri açısından önemli olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Türklerle ilgili asıl meşhur rivayet olarak nakledilen “Türlere dokunmayın” rivayeti ile birlikte zikredilmesi bu hadisin şerhi mahiyetinde olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Sitede hadis hakkında yapılan yorumlarda Türklerin savaşçı bir ruha sahip olduklarına vurgu yapılarak hadis bu çerçevede değerlendirilmiştir. Bununla birlikte ırkçılık ve bir ırkı yüceltmenin ne ayetlerde ne de hadislerde yer aldığına işaret edilmiştir. Bizim hadis hakkında yaptığımız araştırmalarda varılan netice de genel itibariyle bu meyanıdır. Hadisin kaynak taramasında birçok temel hadis kaynağında yer aldığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında sitede ulaşılan kaynaklar yalnızca temel eserlerin bir kısmını kapsamaması açısından tahrîc itibariyle yetersiz görülmüştür.

4.6. Diğer Konular Hakkındaki Rivayetler

Bu başlık altında kulak çınlaması ile ilgili rivayet, “Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır”, “Kişi sevdiği ile beraberdir” manasındaki rivayetler ile tavla oynamanın kerih görüldüğü, Arap Yarımadasının yeşillenmesi, Azrâil’in mahiyeti, uykunun abdesti bozması ve “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya yarın ölecekmiş gibi ahirete çalış” manasındaki rivayetler ele alınacaktır.

4.6.1. Kulak Çınlaması ile İlgili Rivayet

Anlık bir rahatsızlık olan kulak çınlaması halk arasında farklı nedenlere yorulmuştur. Bunlardan en yaygın olanı birisinin kulağı çınladığında başka kişilerce anıldığı ve hakkında konuşulduğu şeklindedir. Efendimiz’in (s.a.s.) “Kulağı çınlayan bana salavat getirsin” anlamındaki hadisi sitede dört yüz bin üzeri okunma olarak en

çok merak edilen rivayetler kategorisinde yerini almıştır. İlgili rivayetle ilgili sitedeki soru metni şu şekildedir:

“Birinizin kulağı çınladığı zaman bana salavât getirsin. Beni hayırla ananı Allah da hayırla ansın.” hadisini nasıl anlamalıyız? (Sorularla İslamiyet, 2022d)

Sitede rivayetin geçtiği kaynaklardan Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü's-Sağir*'i ve *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'i zikredilmiştir (Taberânî, 1994a, s. 321). Rivayetin sıhhat durumu ile ilgili olarak İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 751/1350) uydurma (İbnü'l-Cevzî, t.y, 76); İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) garîb (İbn Kesîr, 1999b, s. 447); Süyûti'nin (ö. 911/1505) zayıf; olduğu hükmü olmak üzere âlimlerin görüşlerine yer verilmiştir (Heysemî, 1412e, s. 100). Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere Bezzâr'ın (ö. 292/905) (Bezzâr el-Basrî, 2009, s. 328) *Müsned*'i, Harâitî'nin (ö. 327/939) *Mekârimi'l-ahlâk*'ı (Harâitî, 1999, s. 322), Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*'i (Ukaylî, 1984, s. 261), Hakîm et-Tirmizî'nin (ö. 320/932) *Nevâdirü'l-uşûl*'ü (Hakîm et-Tirmizî, 1992, s. 175), Rûyânî'nin (ö. 502/1108) (Rûyânî, 1416, s. 473) *Müsned*'i, Ebû Mûsâ el-Medînî'nin (ö. 581/1185) *el-Letâif min Dekâik*'ine (Ebû Mûsâ el-Medînî, 1999, s. 466), Irâkî'nin (ö. 806/1404) *el-Muğni*'si (Irâkî, 1995, s. 296), Askalânî'nin (ö. 852/1449) *el-Meţâlibü'l-âliye*'si (İbn Hacer el-Askalânî, 1419, s. 895), Mağribî'nin (ö. 1119/1707) *Bulûği'l-merâm*'ı (Mağribî, 2007, 407) ulaşılmıştır.

Taberânî rivayet hakkında herhangi bir hüküm bildirmemiş; ancak *el-Mu'cemü's-Sağir*'de bu rivayetin yalnızca Ebû Râfi'den (ö. 40/660) Ma'mer b. Muhammed kanalıyla geldiğini haber vermiştir (Taberânî, 1405, s. 245). İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 751/1350) *Mevzûât*'ında kulak çınlaması ile ilgili rivayet hakkında bazı âlimlerin görüşlerine yer verilmiştir; Ukaylî (ö. 322/934) hadisin mevzû olduğunu belirtirken hadisin râvilerinden Ma'mer b. Muhammed b. Ubeydullah için Yahya b. Mâîn (ö. 233/848) “ليس بشئ”;⁸ Buhârî (ö.256/870), Ma'mer ve babasını “münker”;⁹ olmakla ithâm etmiş; İbn Kayserânî (ö. 507/1113) ise “metrûk'ul-hadîs”;¹⁰ hükmünü vermiştir (İbnü'l-Cevzî, t.y., s. 76). Ukaylî (ö. 322/934) *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr* adlı eserinde hadis için “aslî yoktur” hükmünü vermiştir (Ukaylî, 1984, s. 104). Yine

⁸ “Falanın hadis ilminde bir değeri yoktur.” anlamında kullanılan bir cerh lafzıdır. Yücel, (2020, s. 482).

⁹ Münker: “Zayıf Râvi'nin güvenilir Râvi'ye muhalefeti sebebiyle zayıf olan hadis” Efendioğlu, (2006).

¹⁰ “Rivayetleri terk edilmiş” anlamında kullanılan bir cerh lafzıdır. Yücel, (2020, s. 484).

Irâkî (ö. 806/1404), Ebû Râfi‘ senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Genel olarak âlimlerin görüşü Hacer’ül-Esved selamlandığında, kulak çınladığında, telbiye getirildiğinde, abdest aldıktan sonra, hayvan kesilirken ve hapşırarak gibi durumlarda “salavât getirmenin müstehâb olduğu nakledilen rivayetlerin” zayıf hadisler kategorisinde olduğu yönündedir (Vellevi, 1996, s. 210; Hatîb et-Tebrizî, t.y., s. 505; İbn Hâcer el-Askalanî, 1379, s.169; Lâşîn, 1423, s.536; Münâvî, 1994, s.203).

Sitede verilen rivayet şöyledir:

“Sizden birinizin kulağı çınladığı zaman beni hatırlasın, bana salavât getirsin ve şöyle desin:

“ذکر الله بخير من ذكرني به” Beni ananı Allah da hayırla ansın.” (Taberânî, 1994a, s. 321)

Hadis hakkında yapılan taramalar sonucunda her ne kadar rivayet hakkındaki genel kanaatin zayıf olduğu bildirilmişse de ibadete teşvik etmek açısından kulak çınlaması gibi durumlarda salavat getirmenin bir sakınca içermediği sonucuna varılmıştır (İbn Kesîr, 1999, s. 477).

Bunlarla beraber meselenin manevi yönü haricinde maddi boyutuna değinerek daha sağlam temeller üzerine oturtulmak istenmiş olsa gerek ki kulak çınlamasının tıbben teşhisine yer verilmiştir. Literatürde “Tinnitus” olarak ifade edilen bu rahatsızlık, herhangi bir ses faktörü olmayan ortamda hastanın ses işitmesidir. Bu rahatsızlığın tıbbi gerekçelerine değinilmiş ve yaşlanma ile birlikte daha çok rastlandığı ifade edilmiştir. İşitme sinir uçlarındaki zedelenme ile meydana gelen kulak çınlamasından kurtulmanın ise sinir ve stresi en aza indirmekle mümkün olduğu belirtilmiştir. Salavat getirmenin de bu hususta kişiyi manen rahatlatarak faydalı olacağı ileri sürülmüştür.

Salât ve salavât kavramı hakkında birçok araştırma yapılmıştır (Banaz, 2006; Başaran, 2019, ss. 747-778; Serinsu, 2001, ss. 121-139; Tuzcu, 2020, ss. 367-390). Çalışmaların çoğunda salât ve salavât kavramlarının anlam farklılıklarına ve keyfiyetlerine değinildiği görülmektedir. Bu konuda gerçekleşen araştırmalar ekseriyetle Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yapılan salavâtların sayıları, müjdeleri, belirli gün ve gecelerdeki fazileti, Efendimiz’e bedenen mi ruhen mi ulaştığı gibi farklı muhtevaları içeren rivayetlerin sened ve metin tenkitleri çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Salavât sözlükte dua ve tazim anlamına geliyorken şer‘î olarak ise namaz ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) adı anıldığında saygı ifadeleri kullanarak dua etmek,

mukaddes davasını tasdik ederek itaati yinelemek ve rahmet dilemek gibi anlamlara gelmektedir (Mertoğlu, 2009).

Efendimiz’i (s.a.s.) özel cümlelerle yüceltme manasında salât lafzı ilk olarak Ahzâb Suresinin 56. ayetinde, Allah’ın ve meleklerin Peygamber’e (s.a.s) salât ettiğini, müminlerin de ona salât ve selam getirmelerini emretmesi ile kullanılmıştır (Ahzâb, 33:56). Ayetlerin ilk muhatabı olan sahâbe bu emrin keyfiyetini bizzat Efendimiz’e sormuşlardır. Hz. Peygamber bu soru karşısında bir müddet bekledikten sonra “sallâllâhu alâ Muhammed” buyurmuş ve hem ashâba hem de gelecek nesillerdeki Müslümanlara salâtın keyfiyetini açıklamıştır (Müslim, Salât,17; Tirmizî, Tefsîr’ul-Kur’ân, 34). Resûlüllah’ın bu bekleyişi salavât lafzını bizzat Allah-u Teâlâ’dan aldığına işarettir (Başaran, 2019, s. 763).

Ayetteki “Siz de O’na salât ve selam okuyunuz” emri bağlayıcıdır. İslam uleması ömürde bir defa salavât getirmek konusunda ittifak halindedir; ancak nerde ne zaman yapılacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir (Karaman vd., 2007a, s. 397-399). Bu bağlamda yapılan bazı çalışmalarda kulak çınlaması ile ilgili rivayet “Salât ve Selâmın Müstehâb Olduğu Yerler” başlığı altında zikredilmiştir (Işık, 1989, s. 98).

İlahi vahyin ilk muhatabı olan ashâb, Efendimiz (s.a.s.) ile birlikte vahiy ikliminde yaşamış ve mükellefiyetlerini bizzat Resûlüllah’tan (s.a.s.) görüp işiterek yerine getirmişlerdir. Bu birliktelik hiç şüphesiz ibadetlerini iman aşkı ile yerine getirmelerine vesile olmuştur. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) beraberinde olmaları büyük bir motivasyon kaynağıdır. Günümüz Müslümanı bu birliktelikten yoksundur. Salavâtın işlevi burada devreye girmektedir. Nitekim bir kimseyi hatırd tutmak, onu her daim anmak ve gündem etmekle mümkündür. Salavât ile birlikte Müslümanın Hz. Peygamber’e (s.a.s.) olan bağlılığı ve sevgisi artar, sağlıklı bir zihin yapısına sahip olmasına yardımcı olur. İnanan bir bireyin dua rutini ona din ve dünya bütünlüğünü elde etme imkânı verir (Serinsu, 2001, s. 138). Ancak bu yalnız dille değil, kalbin de hissetmesi ile mümkündür. İnsan, zihnini boşaltma gibi bir güce sahip değildir; hal böyleyken zikir, Allah’ı anarak ve Peygamber’e (s.a.s.) salavat getirerek durmaksızın işleyen zihni temiz tutmanın yoludur (Başaran, 2019, s. 773).

Araştırmamızın konusu olan “Birinizin kulağı çınladığında bana salavât getirsin, Beni hayırla ansın ki Allah da onu hayırla ansın” anlamındaki bu rivayet için Sorularla İslamiyet sitesinde, rivayetin tahrîcine ve senedin sıhhat durumuna yer

verilmiştir. Söz konusu rivayet hakkında yapılan tahrîc kısmen yeterlidir. Bununla birlikte rivayetin zayıf olduğu hükmüne varılmıştır. Bilimsel açıdan ele alınan bu rahatsızlığın çoğu zaman yaşlılıkla ve stresle ilişkilendirildiğine işaret edilerek bu durumda salavât getirmenin dinen bir sakınca içermediğine; aksine Müslümanı rahatlatıcı bir etkisinin olabileceğine imkân verilmiştir. Bizim yaptığımız taramada ise sened tenkidinin sebeplerine yer verilerek râvilerin sıhhat durumuna ve âlimlerin râviler hakkındaki cerh lafızlarına ulaşılmıştır. Buna göre bu rivayetin yalnızca Ebû Râfi‘den Ma‘mer b. Muhammed kanalıyla geldiği tespit edilmiştir. Yukarıda görüşlerini zikrettiğimiz âlimler tarafından cerh edilen Ma‘mer b. Muhammed için zayıf hükmü verilmiştir. Rivayetin senedi için “zayıf, aslı yok, mevzû” gibi hükümler söz konusudur. Tüm bu değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak Müslümanın hayatının her an ve aşamasında Allah’ı (c.c) ve Resûlüllah’ı (s.a.s.) anması kendisini yalnız hissetmemesine, güvende olduğunun farkına varmasına yardımcı olur. Konumuz olan rivayeti de bu kapsamda değerlendirecek olursak, rivayet merdûd olsa da içerdiği anlam bakımından Kur’ân ve sünnete aykırı bir durum söz konusu değildir. Aksine din ve dünya bütünlüğünü elde etmiş sağlıklı bir zihni yapıya sahip Müslüman profili elde etmeye katkı sağlamaktadır.

4.6.2. “Haksızlık Karşısında Susan Dilsiz Şeytandır.” Sözü

Hiç şüphe yoktur ki insan haksızlıktan ve haksızlığa uğramaktan rahatsız olur. Müslüman bir birey haksızlık yapmaktan ve haksızlık yapılmasından rahatsız olmalıdır. Nitekim yüce dinimiz İslam, kendimize yahut bir başkasına karşı yapılan haksızlığı giderme yöntemlerini bize Resûlüllah’ın (s.a.s.) yaşantısı ve hadisleri ile öğretmiştir. Bu konuda Allah Resûlü, bir kötülük gördüğümüzde onu el ile, olmazsa dil ile düzeltmemizi, bu da mümkün değilse kalben buğz etmemizi emretmektedir (Müslim, İman, 78; Tirmizî, Fiten, 11). Sitede hadisler hakkında çok merak edilen sorular kategorisinde dört yüz bin ve üzeri gibi ciddi bir okunma alan “Haksızlık Karşısında Susan Dilsiz Şeytandır” sözü, halk arasında oldukça yaygın olmakla birlikte bir hadis olduğu şeklinde lanse edilmektedir. Hatta siyasiler sözlerini doğrulamak için kullandıkları bu sözü, Hz. Peygamber’e izafe etmişlerdir (Şen, 2023). Sitede bu söz hakkındaki soru metni şöyledir:

“Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır” sözü hadis midir? Hadis ise kaynağını verebilir misiniz? (Sorularla İslamiyet, 2023b)

Bu söz hakkında sitede yapılan açıklama şöyledir:

İnsanlar arasında hadis olarak meşhur olan bu söz aslında Nişâburlu meşhur sûfilerden Ebû Ali ed-Dekkâk'a (ö. 405/1015) aittir. Abdulkerîm el-Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) hem hocası hem de kayın babasıdır. Hakkında en çok bahseden kişi damadı Kuşeyrî, *er-Risâle*'sinde ondan birçok söz aktarmıştır (Uslu, 1994). Konu hakkında sitede Kuşeyrî *Risâle*'sinde "Yeri geldiğinde konuşmak, en güzel bir haslet olduğu gibi, zamanında susmasını bilmek de erdemli insanların özelliğidir." sözü aktarıldıktan sonra Ebû Ali ed-Dekkâk'ın "Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır." (Kuşeyrî, 1431a, s. 240) sözlerine yer verilmiştir.

"شیطان احرص" -Dilsiz şeytan- kelimesi ile yapmış olduğumuz taramada *Kütüb-i Sitte* ve diğer hadis kaynaklarında herhangi bir rivayete ulaşamamıştır. Ancak haksızlık ve zulüm karşısında sessiz kalınmaması yönünde Efendimiz'den şu rivayetler aktarılmaktadır: "*En büyük cihat, zalim bir idareci karşısında hiç çekinmeden hakkı söylemektir.*" (Ebû Dâvûd, Melâhim, 17) ve "*İnsanlar zalimi görürler de duyarsız kalır, onun zulmüne mâni olmazlarsa, hiç şüphe yok ki Allah'ın azabı herkesi kuşatır.*" (Tirmizî, Tefsir, 5). Nitekim Yüce Rabbimiz "*Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan azaptan sakının ve bilin ki Allah, azabı çetin olandır.*" (Enfal, 8:25) buyurmuştur. Bu ayet ve hadis-i şeriflerden de anlaşıldığı üzere sonucu ne olursa olsun zulüm ve zalime karşı Müslüman bir kişinin duruşu net olmalıdır.

Halk arasında hadis olarak bilinen "Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır" sözü hakkında sitedeki tespitler ve bizim yaptığımız araştırma neticesinde, sözün Hz. Peygamber'e ait olmadığı, hadis kaynaklarında yer almadığı ve Ebû Ali ed-Dekkâk'a ait bir kelâm-ı kibâr olduğu tespit edilmiştir.

4.6.3. "Kişi Sevdiği ile Beraberdır" Rivayeti

Şüphe yoktur ki sevgi, Allah için olduğunda bir anlam kazanır. Bu sevginin üstünde hiçbir sevgi yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.) kulun ibadet ederek Allah'ın sevgisini kazanacağı haberini vermiş ve Allah'ın sevdiği kullarını nimetlerin en güzeli ile mükafatlandıracağını müjdelemiştir (Buhârî, Rikâk, 38). Kulun Rabbine olan bu sevgisi imanındandır (Özafşar vd., 2013c, s. 104). Hz. Peygamber (s.a.s.) Allah ve Resûlü'ne olan sevginin cennete girme vesilesi olduğunu müjdelemiştir. Bu başlık altında sitede bir soruya konu olan Allah için, Allah'ın sevdiklerini seven bir müminin durumu hakkındaki cevaplar incelenecektir. Sitede iki yüz bin üzeri okunma olarak en çok merak edilenler kategorisine giren hadisler hakkında sorular sorulardan konumuzla ilgili olan şöyledir:

“Kişi sevdiği ile beraberdir.” hadisini açıklar mısınız? (Sorularla İslamiyet, 2022b)

- Biri cennete biri cehenneme giden, fakat birbirini seven kimselerin durumu nedir?

Sitede verilen hadis metni şu şekildedir:

Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Kişi sevdiği ile beraberdir.” (Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165)

Sitede hadisin kaynağı olarak sadece Buhârî (ö.256/870) ve Müslim'in (ö.261/875) *Sahîh*'lerinin zikredilmesiyle yetinilmiştir. Hadis hakkında sitede yapılan yorum şöyledir: Efendimiz (s.a.s.) bu sözlerle insanları, Allah'ın sevdiği kulları sevmeye teşvik ederek cennette beraber olmalarını arzu etmiştir. Mümin bir kimse hatalarından ötürü cehenneme gitse dahi bu kötü diyardan çıkacak ve cennette sevdikleriyle bir arada olacaktır. Kafir bir kimseye duyulan sevgi batıl olduğu için hadisin kapsamına girmemektedir. Allah için seven bir kimse Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşamayı gaye edinir. Böylelikle iki dünyada da sevdikleriyle birlikte olur. Gerçek sevgi samimi olandır. Öyleyse ahiret yurdunda nebîlerle, siddîklerle, şehidlerle bir arada olmak isteyen imtihan dünyasında onları sevmeli ve itaat etmelidir.

Bu duruma şöyle bir örnek verilmiştir; sahâbeden Nuayman adlı biri bazen içki içiyor ve Resûlullah da ona had cezasını uyguluyordu. Yaptığı bu günahtan ötürü sahâbeden biri onu kınayınca Efendimiz kaşlarını çatarak “Kardeşinize karşı şeytana yardımcı olmayın. Allah'a yemin ederim o, Allah ve Resûlü'nü sever.” (Buhârî, Hudûd, 4, 5) buyurdu.

Hadisten de anlaşıldığı üzere kişi her ne kadar günahkâr olsa da Allah ve Resûlü'nü seviyorsa, bu sevgide onlarla beraber olmak ile sonuçlanacağından kötü sözleri işitmeye müstehak değildir.

Siteye bu hadisin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda “Sevdiğimiz kişinin mertebesi bizden yüksek ise cennette nasıl beraber oluruz?” (Sorularla İslamiyet, 2020b) şeklinde diğer bir soru yöneltilmiştir. Buna cevaben kişinin sevdiği biriyle, bir yere ayrı veya aynı makamda gitmesi halinde ayrı yerlerde bulunması gerektiği sonucunu doğurmadığı belirtilerek bu durum örneklerle şöyle izah edilmeye çalışılmıştır: Bir Kur'ân meclisinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve bir talebenin Kur'ân dinlemekten duyduğu zevk ve lezzetin aynı olduğu söylenemez. Ancak aynı yeri paylaşıyorlardır. Cennet nimeti de böyledir ki iki dost buraya varsalar dahi buradan alacakları lezzet ve keyif farklı olacaktır.

“Kişi sevdiği ile beraberdir” hadisi hakkında yaptığımız taramada sitede de gösterildiği üzere Buhârî (Buhârî, Edeb, 96) ve Müslim’in (Müslim, Birr ve Sıla, 165) *Sahîh*’leri ile birlikte Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *Müsned*’i (Ahmed b. Hanbel, 1999f, s. 259), Dârimî’nin (ö. 255/869) *Sünen*’i (Dârimî, Rikâk, 71), Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) *Sünen*’i (Ebû Dâvûd, Edeb, 123), Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Sünen*’i (Tirmizî, Zühd, 50, Daavât, 98) ve İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *Sahîh*’inde (İbn Hibbân, 1993b, s. 316) rivayetin yer aldığı tespit edilmiştir.

Abdullah b. Mes’ûd’dan (ö. 32/652-53) (r.anh) rivayet edilen bu hadiste bir adam Efendimize (s.a.s.) gelerek “Birilerini sevmekle beraber onların derecesinde ameli olmayan bir kişi hakkında ne buyuruyorsunuz? diye sormuştur. O’da “Kişi sevdiği ile beraberdir” buyurmuştur (Buhârî, Edeb, 96; Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Müslim, Birr ve Sıla, 165; Tirmizî, Zühd, 50). Hadis-i şerifte amel itibariyle biri diğerine denk olmayan iki kişinin birbirlerine olan sevgilerinden dolayı bir arada olacağı belirtilmiştir. Kalbinde Resûl sevgisi olan bir kimsenin fikir dünyası farklı olsa dahi zamanla bu sevginin gücü ile kendi düşünce yapısı Resûlüllah’ın (s.a.s.) görüşleriyle uyum sağlar (Arslan, 2015, s. 87). Hadisten murat edilen bir başka husus ise Allah dostlarını sevmenin, azaptan korunmaya vesile olacağını haber vermektir (Arslan, 2015, s. 88).

Enes b. Mâlik’ten (ö. 93/711-12) (r.anh) nakledilen bir rivayette, bir adam Efendimiz’e (s.a.s.) gelerek; kıyametin ne zaman kopacağını sorunca, Efendimiz ona “Kıyamet için ne hazırladın” diye sordu. Adam “Fazla bir şey yok. Ancak Allah ve Resul’ünü seviyorum” dedi. Bunun üzerine Efendimiz “Öyleyse sen, sevdiğinle berabersin” buyurdu. Aynı hadisin farklı varyantlarında soruyu soran adamın Allah ve Resûlü’nü sevmekle beraber “Namaz ve oruç” ibadetlerini de yerine getirdiğini söylediği nakledilmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1999n, s. 71; İbn Hibbân, 1993a, s. 308-105). Tirmizî hadisi sahih kabul etmiştir (Tirmizî, Zühd, 36). Bu hadisten çıkan temel mesajın “Kişi sevdiği ile beraberdir” hadisi ile ortak olduğu söylenebilir. Hadisin devamında Enes b. Mâlik’in söylediği “İslam’dan sonra artık Resûlüllah’ın “O halde sen sevdiklerinle berabersin!” sözünden daha çok hiçbir şeye sevinmedik” şeklindeki sözleri, sahâbenin faziletini ortaya koymaktadır (Ahmed b. Hanbel, 1999n, s. 71; Ebû Dâvûd, Edeb 113; İbn Hibbân, 1993a, s. 308, 105; Tirmizî, Zühd, 36).

“Kişi sevdiği ile beraberdir” hadisinin sitede yapılan tahrîci, yalnızca Abdullah b. Mes’ûd’dan nakledilen Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’lerinde geçen rivayetlere yer

verilmesi sebebiyle eksiktir. Sıhhat durumu hakkında herhangi bir bilgilendirme yapılmamıştır. Bizim söz konusu hadis hakkında yaptığımız araştırma neticesinde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, Dârimî'nin *Sünen*'i, Buhârî'nin *Sahih*'i, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i, Müslim'in *Sahih*'i, Tirmizî'nin *Sünen*'i ve İbn Hibbân'ın *Sahih*'indeki rivayetlere ulaşılmıştır. “Kişi sevdiği ile beraberdir” hadisinin temel hadis kaynaklarında yer aldığı ve senedi itibarıyla muhaddisler tarafından sahih kabul edildiği görülmektedir. Hadis hakkında yapılan yorumun tutarlı ve açıklayıcı olduğu görülmüştür. Şöyle ki:

Hadiste Allah Resûlü (s.a.s.) müminleri, Allah dostlarını sevmek konusunda teşvik etmiştir. Böylelikle aradaki sevgi bağlarının temelinde iman olur. Bu da Müslümanı haramlardan alıkoyarak azaptan korur. Aynı zamanda hadiste bir kimsenin maneviyat olarak aynı seviyede olmasa dahi iman eden biri olması hasebiyle bir arada bulunmalarında bir engel olmadığı ifade edilmektedir. Ancak nasıl ki bir Kur'ân meclisinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve bir talebenin Kur'ân dinlemekten aldığı lezzetin eş değer olduğu söylenemez. Bunun gibi cennet nimetlerinden de alınan lezzet kişilerin durumlarına göre değişiklik arz edecektir. Konunun anlaşılması için bir başka rivayette geçen, sahâbeden Nuayman adlı içki içmesi sebebiyle had cezasına çarptırılan kişi örnek verilmiştir. Bu kimse günah işledikten sonra bunun cezasını çekmesine rağmen sahâbeden bir kimse adamı kınamaya kalkışınca Allah Resûlü öfkelenerek “Kardeşinize karşı şeytana yardımcı olmayın. Allah'a yemin ederim o, Allah ve Resul'ünü sever.” buyurmuştur. Buradan da anlaşıldığı üzere bir kimse her ne kadar günah işlemiş olsa da Allah ve Resul'üne olan sevgisinde samimi ise hadiste de müjdelendiği üzere varacağı yer sevdiklerinin yanındır.

Allah Resûlü bu hadiste, diri veya ölü fark etmeksizin salih kimseleri sevmenin faziletine dikkat çekmiştir (Arslan, 2015, s. 94). Öyle ki kalbinde Resûl sevgisi olan bir müminin fikir dünyası her ne kadar farklı olsa da beslediği muhabbet sebebiyle Allah Resul'ünün (s.a.s.) yaşantı ve görüşlerine uyum sağlayacaktır. Efendimiz bu hadisiyle bizleri her Müslümanın ortak paydası olan “İman sevgisi” ile azaptan korunmaya davet etmiştir.

4.6.4. Tavla Oynamanın Kerih Olduğuna Dair Rivayet

Günümüzde hoş vakit geçirmek için oynanan tavlanın dini açıdan durumunun ne olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Sitede de bu konu hakkında geçen bir

rivayet üzerinden dinimizde tavla oynamak ve oynayan kimsenin durumu ile ilgili sorulan soruya verilen cevap, iki yüz bin üzeri okunma almıştır. Siteye yöneltilen soru metni şu şekildedir:

“Tavla oynamak haram mıdır? “Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur.” sözü hadis midir?” (Sorularla İslamiyet, 2018a)

“Hz. Büreyde (r.anh) anlatıyor: “Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: “Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 64; Müslim, Şi'r, 10). Bu hadis Hz. Peygamber'e (s.a.s.) mi aittir?”

Soruda verilen hadis hakkında sitede yapılan yorum şöyledir: Dinimizde kumar gibi şans oyunları yasaklanmıştır. Yasak kılınma ölçülerinden biri de bulaşmak ve bulaşma ihtimalinin yüksek oluşudur. Bu çerçeveden bakıldığında aslen mübah olan oyunlarda tehlikeli hale gelebilmektedir. Konunun ehemmiyetini vurgulamak üzere sitede Efendimiz'in (s.a.s.) “*Allah'ın her yasakladığı şey, büyük günahdır, hatta çocuğun kumar oynaması bile.*” hadisi de aktarılmıştır. (*Kütüb-i Sitte, Çocukların Oyunu*, t.y. C.8)

Sitede tavla oynamanın hükmü hakkında verilen hadis şöyledir:

“*Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir.*” (Ebû Dâvûd, Edeb, 56; İbn Mâce, Edeb, 43; Mâlik b. Enes, Rüya, 6). Ayrıca soruda da geçtiği üzere Müslim'deki bir rivayette tavla oynayan kimsenin elini “domuz kanına bulamış gibi” olduğu benzetmesi yapıldığına dikkat çekilmiştir. Konu hakkında herhangi bir kaynak belirtilmeksizin sahâbeden bir örnek de verilmiştir. Buna göre: Nâfi'den şöyle rivayet edilmiştir “*İbn Ömer aile efradından tavla oynayanı yakalarsa oynayanı döver, oyun aletini de kırardı.*” (Mâlik b. Enes, Rüya, 2, 6).

Sitede müstakil bir başlıkta satranç ve tavla oynamanın hükmü ele alınmıştır. Bu başlık üç yüz bin üzeri okunma almıştır (Sorularla İslamiyet, 2023d). Genel bir başlık olduğu için ayrıca ele almamış olsak da konumuz hakkında sitenin görüşünü ortaya koyması açısından incelemekte fayda vardır. İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) *Zevâcir*'indeki görüşlerine yer verilen bu başlıkta: “Tavla da zarın olması oyunun tahmin ve şansa dayandığının göstergesi olduğundan haram oluşu sabittir.” hükmüne varılmıştır (Heytemî, 3/44).

“Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir.” hadisi hakkında yapmış olduğumuz taramada Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'ı (Mâlik b. Enes, Rü'yâ,

2), Abdurrezzak b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) *Musannef*'i (Abdurrezzak b. Hemmâm, 1403d, s. 468), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i (Ahmed b. Hanbel, 1999ş, s. 287-323-350), Buhârî'nin (ö.256/870) *Sahîh*'i (Buhârî, Edebü'l-Müfred, 615), İbn Mâce'nin (ö. 273/887) (İbn Mâce, Edeb, 43) ve Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) (Ebû Dâvûd, Edeb, 56) *Sünen*'leri, Ebû Ya'la'nın (ö. 307/919) *Müsned*'i (Ebû Ya'la el-Mevsilî, 1984f, s. 219) ve Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*'inde (Hâkim en-Nisâbûrî, 1990a, 115) yer alan metinlerine ulaşılmıştır.

“Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur.” manasındaki hadis hakkında yapmış olduğumuz taramada ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i (Ahmed b. Hanbel, 1999u, s. 81-131-159), Buhârî'nin *Sahîh*'i (Buhârî, Edebü'l-Müfred, 615), Müslim'in (ö.261/875) *Sahîh*'i (Müslim, Şi'r, 10, 2260) Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i (Ebû Dâvûd, Edeb, 64), İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) (İbn Hibbân, 1993f, s. 181) *Sahîh*'i, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Sünenü'l-Kübrâ*'sı (Beyhakî, 1994f, s. 214) Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Câmi'u'l Ehâdis*'inde (Süyûtî, 1994e, s. 389) ve nakledilen rivayetlere ulaşılmıştır.

Tavla kelimesi İmam Mâlik'in (179/795) *Muvatta*'ında “النرد” şeklinde gelirken Abdurrezzak'ın (211/827) *Musannef*'inde “الكعاب”, Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *Müsned*'inde “النرد” ve “الكعاب”, Müslim'de (261/874) “النردشير”, İbn Mâce ve Ebû Dâvûd'da “النرد” ve “النردشير” şeklinde gelmiştir. Rivayetlerdeki lafız farklılıkları râvilerin bu hadis metinlerini, lafzen değil de mânen rivayet usulüne göre naklettiklerini göstermektedir (Demirel, 2007, s. 128). Tavla oynamak ile ilgili rivayetlerin sened ve metin değerlendirmesinin yapıldığı bir çalışmada, rivayetlerin senedlerindeki kopukluk sebebiyle mürsel olduğu belirtilmiştir (Demirel, 2007, ss. 111-121).

Sahabenin uygulamasına baktığımızda tavla konusundaki tutumlarını ortaya koyan bir rivayet sitede verilmiş ancak kaynağı belirtilmemiştir. İmam Mâlik'ten rivayet edildiğine göre: İbn Ömer (ö. 73/693), ev halkından birini tavla oynarken görse hem oynayanı döver hem de tavlayı kırardı (Mâlik b. Enes, Rüya, 2, 6). Buradan da anlaşıldığı üzere sahâbe tavlayı kumar aracı olarak görmektedir. Yakınlarının tavla oynadığını görmelerine rağmen onlara hadisi zikretmeden gösterdiği sert tavırla bunu haram olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak İbn Ömer (r.anh) gibi takvası ile ön planda olan bir sahâbinin ev halkının tavla oynaması bu oyunu, mekrûh olarak kabul ettiklerini göstermektedir (Demirel, 2007, s. 129). Demirel'e göre tavla oynamanın

haramlığı konusunda kesin bir hadis/delil olsaydı bu oyun yöneticiler tarafından yasaklanır, ciddi yaptırımlar yürürlüğe konulurdu. Oysa Hz. Osman'ın (r.anh) devlet başkanı olarak minberde insanlara şöyle hitap ettiği nakledilmiştir: “Sizlerle daha önce tavla hakkında konuşmuştum. Halâ onu evlerinizden çıkartmadığınızı görüyorum. Aklımdan, tavla bulundurulan evlere bir odun yığını gönderip de başlarında yakmayı geçiriyorum.” (Beyhakî, 1994f, s. 215). Buradan da anlaşıldığı üzere Medine’de yaygınlaşan tavla oyunu hakkında insanlar üzerinde bir caydırma etkisi uyandırılmak istenmiş; ancak tüm bu uyarılara rağmen bu oyunu oynamaya devam edenler de olmuştur (Demirel, 2007, s. 130).

Sonuç olarak tavla oynayan kimsenin Allah ve Resûlü’ne (s.a.s.) isyan ettiği ve elinin de domuz kanına bulanmış gibi olduğu yönündeki rivayetlerin sahih olduğu kabul edilse dahi bu, oyunun haramlığına değil; kerahetine delalet etmektedir (Demirel, 2007, s. 130). Nitekim sahâbe uygulamaları bunu göstermektedir.

Sitede tavla oynayan kimsenin Allah ve Resûlü’ne isyan ettiği şeklindeki hadisin tahrîcinde İmam Mâlik, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce’nin eserlerine ulaşılmıştır. Tavla oynayan kimsenin elini domuz kanına bulamış olduğu benzetmesi yapılan hadis için soruda verilen kaynaklar yeterli görülerek ayrıca bir tahrîc yapılmamıştır. Sahâbeden İbn Ömer’in (r.anh) rivayeti ise kaynak gösterilmeden verilmiştir. Böylelikle hadisler hakkında yapılan tahrîcin yetersiz ve eksik olduğu görülmüştür. Nitekim rivayetin kaynağı olarak gösterilen “*Kütüb-i Sitte*, Cilt: 8, Çocukların Oyunu” şeklindeki bir gösterim hadis ilmi açısından doğru değildir. Konuyla ilgili sitede ele alınan bir başlıkta tavlanın şans temelli bir oyun olması sebebiyle haram olduğuna vurgu yapılmıştır.

Bizim yapmış olduğumuz taramada ise “Tavla oynayan kimsenin Allah ve Resûlü’ne isyan ettiği” şeklindeki hadisin tahrîcinde: Mâlik’in *Muvatta*’ı, Abdurrezzak b. Hemmâm’ın *Musannef*’i, Buhârî’nin *Sahîh*’i Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i, İbn Mâce’nin ve Ebû Dâvûd’un *Sünen*’leri, Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’i ve Nisâbü’rî’nin *Müstedrek*’i gibi temel hadis kaynaklarındaki metinlerine ulaşılmıştır. “Tavla oynayan kimsenin elini domuz kanına bulamış olduğu” benzetmesi yapılan hadis metinlerine ise Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i, Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i, Müslim’in *Sahîh*’i, Beyhakî’nin *Sünenü’l-Kübrâ*’sı, İbn Hibbân’ın *Sahîh*’i ve Süyûtî’nin *Câmi’u’l-Ehâdis*’ine ulaşılmıştır.

Tavla hakkında sitede yapılan değerlendirmeler sonucunda oyunun şans temelli olduğu tespit edilmiş ve bu sebeple haram olduğuna hükmedilmiştir. Ele aldığımız hadisin anlamı üzerine Demirel tarafından yapılan çalışmada metin ve sened değerlendirmeleri neticesinde bu rivayetlerin sahâbe râvisi atlanarak mürsel hadis mertebesinde olduğu tespit edilmiştir. Hadislerdeki lafız farklılıkları mana ile rivayetin bir sonucudur. Tavla oyununun kesin olarak haram olduğu konusunda bir hadis söz konusu değildir. Bu hadislerden ve sahâbe uygulamalarından çıkan sonuca göre tavla oynamak mekrûh olarak kabul edilmiştir.

4.6.5. “Arap Yarımadası yeşillenmedikçe kıyamet kopmaz” Anlamındaki Rivayet

Hiz. Peygamber'den (s.a.s.) kıyamet ile ilgili birçok haber gelmiştir. Bu rivayetlerde “Şunlar, şunlar olmadıkça kıyamet kopmaz/kopmayacaktır” hitabına çokça rastlanılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de sitede iki yüz bin üzeri okunma alan “Arap Yarımadası yeşillenmedikçe, kıyamet kopmaz” manasındaki hadistir. Siteye yöneltilen soru şöyledir:

Arap Yarımadası yeşillenmedikçe, kıyamet kopmaz, anlamında bir hadis var mıdır?
(Sorularla İslamiyet, 2023a)

Sitede verilen hadis metni şöyledir:

Ebü Hüreyre anlatıyor: Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Mal çoğalıp, kapıdan taşmadıkça kıyamet kopmayacaktır. O derecede ki: Bir adam malının zekâtını çıkaracak, fakat onu kabul edecek hiçbir kimse bulamayacak. Hatta Arap toprağı / Arap yarımadası (ziraat, mera, bağ-bahçe ile) ırmakların aktığı yemyeşil bir hale dönmedikçe kıyamet kopmaz.” (Ahmed b. Hanbel, 1999j, s. 231; Heysemî, 1412c, s. 639; Müslim, Zekât, 60).

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i, Müslim'in (ö.261/875) *Sahih*'i ve Heysemî'nin (ö. 807/1405) *Mecma'u'z-Zevaid*'inden tahrîci yapılan hadisin sitedeki yorumuna göre;

Hadis metninde kastedilen durum Arapların zenginleşerek çölü imar etmelerinin kıyamete doğru gerçekleşeceğidir. Bu durumu günümüzde yaşıyor oluşumuz, Efendimiz'in gaybî bir mucizesidir.

Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere “*Mal çoğalıp, kapıdan taşmadıkça kıyamet kopmayacaktır. O derecede ki: Bir adam malının*

zekâtını çıkaracak, fakat onu kabul edecek hiçbir kimse bulamayacak. Hatta Arap toprağı / Arap yarımadası (ziraat, mera, bağ-bahçe ile) ırmakların aktığı yemyeşil bir hale dönmedikçe kıyamet kopmaz.” hadisinin Bezzâr’ın (ö. 292/905) *Müsned*’i (Bezzâr el-Basrî, 2009b, s. 37), Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*’i (Hâkim en-Nîsâbü’rî, 1990c, s. 524), Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *Câmi’u’l-Ehâdis*’i (Süyûtî, 1994d, s. 284-308) gibi eserlerdeki metinlerine ulaşılmıştır. Bu hadisin zikredildiğı farklı tarîklerde “*Irak ve Mekke arasında güvenli bir şekilde yolculuk yapmadıkça, kargaşa artmadıkça (cinayet) kıyamet kopmayacaktır*” şeklinde nakledilen hadisin; Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *Müsned*’i (Ahmed b. Hanbel, 1999, s. 427), İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *Sahîh*’i (İbn Hibbân, 1993g, s. 93), Heysemî’nin (ö. 807/1405) *Mecma’u’z-Zevâid*’i (Heysemî, 1412c, s. 639), Süyûtî’nin *Câmi’u’l-Ehâdis*’i (Süyûtî, 1994d, s. 285) gibi eserlerdeki metinlerine ulaşılmıştır.

Konu hakkında yaptığımız tarama neticesinde spesifik bir çalışmaya ulaşamamıştır. Sitede hadis hakkında yapılan tahrîcte, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i, Müslim’in *Sahîh*’i ve Heysemî’nin *Mecma’u’z-Zevâid*’i gibi eserlere ulaşılmıştır. Bizim yaptığımız tahrîcte ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere Bezzâr’ın *Müsned*’i, Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin *Müstedrek*’i, Süyûtî’nin *Câmi’u’l-Ehâdis*’ine ulaşılmıştır. Ayrıca Arap yarımadasının yeşillenmesinden bahseden rivayetlerin bazı tarîklerinde “*Irak ve Mekke arasında güvenli bir şekilde yolculuk yapmadıkça, kargaşa artmadıkça (cinayet) kıyamet kopmayacaktır*” manasındaki farklı rivayetlere de ulaşılmıştır (Ahmed b. Hanbel, 1999, s. 427; Heysemî, 1412c, s. 639; İbn Hibbân, 1993g, s. 93; Süyûtî, 1994d, s. 285).

Sitede hadis hakkında yapılan tahrîc ve yorum yeterli görülmüştür. Buna göre hadiste geçen Arap yarımadasının yeşillenmesi, bereketlenmesi, bolluk ve refaha kavuşmasından maksadın kıyamete doğru Arapların çölü imar ederek zenginleşeceğine işaretidir. Bu hadis günümüze ışık tutmaktadır. Öyleyse hadisin, Efendimiz’in (s.a.s.) gaybî bir mucizesi olduğu söylenebilir.

4.6.6. Azrâil’in Mahiyeti Hakkındaki Rivayetler

Azrâil kelimesi İbrânice asıllı olup Kur’ân-ı Kerîm’de ve muteber hadis kaynaklarında geçmemektedir (Kılavuz, 1991). Kur’ân’da (Secde, 32:11) ve sahih hadis kaynaklarında insanların canlarını almakla görevli olan melekten “melekü’l-mevt” şeklinde bahsedilir (Buhârî, Cenâ’iz, 69, Enbiyâ, 31; İbn Mâce, Cihâd, 10; Müslim,

Fezâ'il, 157, 158; Tirmizî, Tefsîr, 7). Azrâil'in mahiyeti hakkında Kur'ân ve hadislerde detaylı bilgi yer almamaktadır (Kılavuz, 1991). Bu konu hakkında detaylı bilgi içeren kitapların İsrâiliyât kaynaklı olduğu, aktarılan bilgilerin içerdiği efsanevi tasvirler ile bariz bir şekilde bellidir (Çolak, 2012, s. 50). Sitede de Azrâil'in fitratını anlatan bir hadisin olup olmadığı sorusu sorulmuş ve iki yüz bin üzeri okunma ile melekler hakkında en çok merak edilen konular arasında yerini almıştır. Siteye yöneltilen soru şu şekildedir:

Hz. Azrâil fitrat olarak nasıl bir yapıdadır, ölüm esnasında nasıl görünür? Buna dair bir hadisi şerif var mıdır? (Sorularla İslamiyet, 2017d)

Sitede tüm meleklerde olduğu gibi büyük meleklerden olan Azrâil'in de müminlere karşı şefkat ve merhametle kafirlere karşı ise şiddetle muamele edeceği şeklinde açıklama yapıldıktan sonra konu ile alakalı Ka'bu'l-Ahbâr'ın (ö. 32/652-53) (r.anh) sözü herhangi bir kaynak bildirilmeden nakledilmiştir: *"Ruhun çekilmesi olayında, sanki her tarafı dikenli bir çubuk hastanın ağzından içine sokulur ve dikenli dallar onun damarlarına yayılırlar. Daha sonra da kuvvetli bir adam bu çubuğu çekip çıkarır."*

Sitede Azrâil'in, ruhunu almakla görevlendirildiği kişinin durumuna göre belireceği ifade edilmiştir. Eğer bu kişi Müslümanca bir ömür yaşadıysa Azrâil (a.s.) ona bir ışık gibi, günahkâr ve küfür üzere bir ömür yaşamışsa bunun derecesine göre ateş veya buz gibi o kişinin ruhunu alır. Sitede bu durumu izah etmek üzere Hz. İbrahim'in (a.s.) bir kıssası verilmiştir. Sitede nakledilen kıssa şöyledir:

"Hz. İbrahim ölüm meleğine; "Bana kötü insanların ruhunu aldığın surette görün." dedi. Melek: *"Sen bu sureti görmeye dayanamazsın."* dedi ise de İbrahim (a.s.) ısrar ederek: *"Dayanıırım."* dedi. Azrâil (a.s.); *"Yönünü dön."* buyurdu. İbrahim (a.s.) döndü ve Azrâil'i (a.s.) görünce, onu kapkara, saçı sakalı karışmış, pis pis kokar, siyah elbiseli, ağız ve burun deliklerinden ateş ve dumanlar fişkirir vaziyette gördü. Buna dayanamayarak düşüp bayıldı. Ayılınca Azrâil'i (a.s.) eski suretinde gördü ve ona: *"Bir günahkara, senin suratını görmek yeter. Başka bir azap ile karşılaşmasa da senin o suratın azap bakımından onun için yeterlidir."* dedi. İbrahim (a.s.) bu sefer: *"Bana iyilerin ruhlarını aldığın surette görün."* dedi ve meleği güzel bir surette görünce de: *"İyiler için mükafat olarak seni bu surette görmeleri yeterlidir."* demiştir."

Sitede kıssanın geçtiği kaynak zikredilmemiş ancak bizim yaptığımız taramada bu kıssanın Haris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *Riâye* adlı eserinde geçtiği tespit edilmiştir (Muhâsibî, 2005, s. 147).

Konu hakkında İbn Ebü'd-Dünyâ'dan (ö. 281/894) aktarılan Efendimiz'in (s.a.s.) bir sözü nakledilmiş ancak müellifin hangi eserinde yer aldığı belirtilmemiştir. Şöyle ki:

Resûlullah (s.a.s.) "Biriniz nimet ve azap göreceğini öğrenmedikçe ve cennet ya da cehennemdeki yerini seyretmedikçe ölmez." buyurmuştur.

Mümin kişinin ölüm anındaki rahatlığı hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de "O kimseler ki, melekler onların ruhunu rahat ve hoş bir şekilde alırlar." buyrulmuştur (Nahl, 16:32).

Görüldüğü üzere sitede özel olarak Azrâil ile ilgili bir hadise yer verilmemiştir. Bunun yerine kendisine ölüm hali gelen bir kimsenin yaşantısına göre ruhunun kabzedileceği belirtilmiştir. Azrâil'in ruhun mahiyetine göre belireceği bildirilmiştir. Ömrünü İslam ve iman üzere idame ettiren bir kula karşı ışık ve nur olarak gözükecek; kafir ve günahkâr kimseye ise buz veya ateş azabı ile belirecektir. Efendimiz'in (s.a.s.) "Biriniz nimet ve azap göreceğini öğrenmedikçe ve cennet ya da cehennemdeki yerini seyretmedikçe ölmez." buyruğu İbn Ebü'd-Dünyâ'dan nakledilmiş; ancak hangi eserinde geçtiği belirtilmemiştir. Sitede konu hakkında yapılan çalışmanın kaynak göstermek açısından eksik olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bununla birlikte konu hakkında yapılan yorumların isabetli olduğu görülmüştür.

Bizim konu hakkında yapmış olduğumuz taramada ise: "Azrâil, Mümin bir kulun ruhunu almaya nurlu bir çehre ile gelerek onun, Allah'ın mağfireti ve rızasına çıkmasını söylediğinde o güzel ruh kolaylıkla çıkar gider. Kafir bir kulun ruhunu almaya ise yüzü kara, çullar giymiş bir şekilde gelir ve ona Allah'ın gazabına çık dediğinde o kötü ruh adeta tepe taklak bir vaziyette çıkar gider" manasındaki rivayetin İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'i (İbn Ebî Şeybe, 1989c, s. 469), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i (Ahmed b. Hanbel, 1999s, s. 499) ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Şu'abü'l-İmân*'ında (Beyhakî, 2003b, s. 380) yer aldığı tespit edilmiştir.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde de geçtiği üzere ölüm melekleri müminlerin canlarını selam vererek şefkat ve merhametle alır, kafir ve zalimlerin canlarını ise sert ifadeler kullanarak yüzlerine ve arkalarına vurarak alırlar (Enfâl, 8:50; Muhammed, 47:27; Nisâ, 4:97; A'râf, 7:37).

Sitede İbn Ebü'd-Dünyâ'dan nakledilen "Biriniz nimet ve azap göreceğini öğrenmedikçe ve cennet ya da cehennemdeki yerini seyretmedikçe ölmez." hadisine

anlam itibariyle yakın olan: “Sizden biriniz öldüğünde Cennet veya Cehennemdeki makamı ona gösterilir. Bu mümin için bir müjde, kafir için bir azap ve korkudur.” rivayeti ise neredeyse temel hadis kaynaklarının tamamında nakledilmiştir. Hadisin tahrîcinde İmam Mâlik’in (ö. 179/795) *Muvatta*’ı (Mâlik b. Enes, Cenâiz, 16), Tayâlisî’nin (ö. 204/819) *Müsned*’i (Tayâlisî, 1999b, s. 370) Abdurrezzak b. Hemmam (ö. 211/826-27) (Abdurrezzak b. Hemmâm, 1403b, s. 586) ve İbn Ebî Şeybe’nin (ö. 235/849) (İbn Ebî Şeybe, 1989c, s. 83) *Musannef*’leri, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i (Ahmed b. Hanbel, 1999h, s. 241), Buhârî (ö. 256/870) (Buhârî, Cenaiz, 89) ve Müslim’in (ö.261/875) *Sahih*’leri (Müslim, Cennet ve Sıfât’u Naîmihâ ve Ehlihâ, 65), İbn Mâce’nin (ö. 273/887) *Sünen*’i (İbn Mâce, Zühd, 32), Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Sahih*’i (Tirmizî, Cenâiz, 71), Nesâî’nin (ö. 303/915) *Sünen*’i (Nesâî, Cenâiz, 116), Ebû Ya’lâ’nın (ö. 307/919) *Müsned*’i (Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, 1984e, s. 198), İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *Sahih*’i (İbn Hibbân, 1993d, s. 400), Taberânî’nin (ö. 360/971) *Sağîr*’i (Taberânî, 1405, s. 142), Beyhakî’nin (ö. 458/1066) *Şu’abü’l-İmân*’ı (Beyhakî, 2003a, s. 591) Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *Câmi’u’l-Ehâdis*’inde (Süyûtî, 1994b, s. 154) nakledilen rivayetlerine ulaşılmıştır.

Sitede ilgili hadise ulaşma noktasında yeterli kaynak tespiti yapılmamış; ayrıca hadisi destekleyecek ayetlere de olması gerektiği gibi değinilmemiştir. Yaptığımız araştırma neticesinde, ayet ve hadislerde Azrâil’in fitrat ve mahiyeti hakkında detaylı bir bilginin yer almadığı görülmüştür. Bu konu hakkında yapılan tasvir ve nitelermelerin İsrâilîyât kökenli olduğuna dikkat çekilmiştir. Konu hakkında geçen ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere Azrâil’in mahiyeti, canını alacağı kişinin, ruhunun durumuna göre belirlemektedir.

4.6.7. Uykunun Abdesti Bozduğuna Dair Rivayetler

Uykunun abdesti bozan veya bozmayan bir durum olduğu konusunda birçok hadis vardır. Aslen uyku; abdesti bozan hallerden olmasa da uyku halinden kaynaklanan bilinç kaybı, abdestli bir kişinin abdestini bozan bir durum olup olmadığını bilememesine sebebiyet verebilmektedir (Hatice, 2019, s. 93). Bu da uykunun abdesti bozup bozmaması konusunda ihtilafa sebep olmuştur. Sitede üç yüz bin üzeri okunma alan bu konu hakkında sorulan soru şöyledir:

Bir yere dayanmadan uyumak abdesti bozar mı? Bu konuda hadis var mıdır? (Sorularla İslamiyet, 2017b)

Sitede uykunun abdesti bozduğuna dair delil olarak getirilen hadisler şöyledir:

Hiz. Ali'den (r.anh) (ö. 40/661) rivayet edildiğine göre Efendimiz (s.a.s.): “Göz makatın bağıdır. Bu bakımdan uyuyan bir kimse abdest alsın.” buyurmuştur.

Hiz. Muâviye'den (r.anh) (ö. 60/680) rivayet edildiğine göre Efendimiz (s.a.s.): “Göz makatın bağıdır. Gözler uyuduğu vakit bu bağ çözülmüş olur.” buyurmuştur.

Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *Neylû'l-evtâr* adlı eserinden aktarılan rivayetlerin Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) eserlerinde geçtiği zikredilmiştir. Hadislerin kaynaklarda geçen bâb ve hadis numaralarına yer verilmeyip yalnız *Neylû'l-evtâr*'ın cilt ve sayfa numarası zikredilmiştir (Şevkânî, 1993, s. 243).

Konu hakkında fakihlerin görüş ayrılıkları mezhebî olarak ele alınmıştır:

Hanefî ve Şafîî'lere göre abdesti bozan uyku, kalçanın tam olarak bir yere oturmadığı veya yaslanmış olup bir şey üzerine kapanarak uyumaktır. Bu ve benzeri haller mafsalların gevşemesine sebep olur. Ancak tam zıddı olarak tam bir oturuş ile gerçekleşen uykuda kontrol olduğundan abdest bozulmaz. Mesela namaz dışında kıyamda rükûda veya secde olduğu hal üzere uyusa abdest bozulmaz. Çünkü bu durum bittiğinde düşme gerçekleşeceğinden tam bir gevşeme olmaz. Hanefî ve Şafîîler'in görüşlerine delil olacak hadisler zikredilmiştir:

İbn Abbâs'tan (r.anh) (ö. 68/687-68) rivayet edildiğine göre Efendimiz (s.a.s.) “Secde hâlinde iken uyuyan bir kimseye, yanı üzere yatmadığı sürece abdest almak gerekmez. Yanı üzere yattığı takdirde ise mafsalları gevşemiş olur.”

“Oturarak uyuyan kimsenin abdest almasına gerek yoktur. Çünkü abdest alma gereği yanı üzere yatarak uyuyan kimse içindir. Zira yanı üzere yatarak uyuyan kimsenin mafsalları gevşer.”

Beyhakî'de yer alan bir rivayete göre Allah Resûlü (s.a.s.): “Oturarak, ayakta veya secde ederek uyuyan bir kimse yanını yere koymadığı sürece abdest almak vacip olmaz.” buyurmuştur.

Enes b. Mâlik'ten (r.anh) rivayet edilen “Resûlüllah'ın (s.a.s) ashâbı yatsı namazını beklerlerken oturarak uyurlar, sonra da abdest almaksızın namaz kılarlardı.” nakli, az bir uykunun abdesti bozmadığına işaret eder. Bir başka delil ise Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivayet ettiği şu hadistir:

“Oturarak uyuyan kimsenin abdest almasına gerek yoktur. Ancak yanını yere koyarak uyuyan kimsenin abdest alması gerekir.”

Sitede Kemâlettin b. el-Humâm'ın (ö. 861/1457) bu hadisler hakkında hasen hükmünü verdiği bildirilmiştir.

Mâlikî ve Hanbelî mezhebinde ise hafif uyku, uzun bir süre dahi sürse abdesti bozmazken kısa da olsa ağır uyku, abdesti bozmaktadır. Ağır uyku; kişinin sesleri duymadığı veya elindeki cismi düşürdüğünde fark etmeyeceği türden bir uykudur. Ola ki bunlar fark edilirse bu hafif uykudur. Yukarıda Hz. Enes'ten (ö. 93/711-12) (r.anh) nakledilen “*Resûlüllah'ın (s.a.s) ashabı yatsı namazını beklerlerken oturarak uyurlar, sonra da abdest almaksızın namaz kılarlardı.*” anlamındaki rivayet bunun delilidir. Buna delil olan başka bir rivayet de İbn Abbâs'tan (ö. 68/687-88) nakledilmektedir: “*Teyzem Meymûne'nin yanında uyudum. Resûlüllah (a.s.) namaz kılmak üzere kalktı. Ben de onun sol tarafına durdum. Elimden tutup beni sağ tarafına durdurdu. Uykuya dalacak gibi olduğumda benim kulak yumuşağımı yakalardı. Böylece on bir rekât namaz kıldı.*”

Görüldüğü üzere sitede hafif uykunun abdesti bozmayacağına dair delil hükmündeki hadisler zikredilerek ağır ve hafif uykunun mezheplere göre yapılan tanımları verilmiş ancak kaynak belirtilmemiştir. Sitede söz konusu hadisler hakkında yapılan yorumlardan da anlaşıldığı üzere uyku öz itibarıyla abdeste engel değildir. Uyku halinin kişide getirmiş olduğu bilinçsizlik, abdesti bozan durumlara sebep olmaktadır.

Konu hakkında yapmış olduğumuz tarama neticesinde Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Muâviye'den (ö. 60/680) nakledilen “*Göz makatın bağıdır. Bu bakımdan uyuyan bir kimse abdest alsın*” manasındaki hadisin Dârimî'nin (ö. 255/869) (Dârimî, Mukaddime, 48), İbn Mâce'nin (İbn Mâce, Taharet, 79), Ebû Dâvûd'un (Ebû Dâvûd, Taharet, 79), ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) (Beyhakî, 1994a, s. 118) *Sünen*'lerinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Yanı üzere uyuyan kimsenin mafsallarının gevşemesi sebebiyle abdest almasının gerektiği hükmünü içeren rivayet ise Ahmed b. Hanbel'in (Ahmed b. Hanbel, 1999d, s. 160) ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin (ö. 307/919) (Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, 1984b, s. 369) *Müsned*'leri, Zeylaî'nin (ö. 762/1360) *Nasbü'r-Râye*'si (ez-Zeylaî, 1997, s. 41), İbn Mülakkin'in (ö. 804/1401) *Bedrü'l-münîr*'i (İbnü'l-Mülakkın, 2004b, s. 434) ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *ed-Dirâye*'sinde (İbn Hâcer el-Askalanî, t.y., s. 33) bulunmaktadır.

“*Oturarak, ayakta veya secde ederek uyuyan bir kimse yanını yere koymadığı sürece abdest almak vacip olmaz.*” anlamındaki rivayetin: Ahmed b. Hanbel'in

Müsned'i (Ahmed b. Hanbel, 1999a, s. 256), Ebû Dâvûd'un (Ebû Dâvûd, Taharet, 52), Tirmizî'nin (ö. 279/892) (Tirmizî, Taharet, 111/1) ve Dârekutnî'nin (Dârekutnî, 2004, Taharet, 1/159) *Sünen*'lerinde geçen metinlerine ulaşılmıştır.

Enes b. Mâlik'ten (r.anh) rivayet edilen “*Resûlüllah'ın (s.a.s.) ashâbı yatsı namazını beklerlerken oturarak uyurlar, sonra da abdest almaksızın namaz kılarlardı.*” rivayetinin ise İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *Müsned*'i (Şâfiî, 1400, s. 11), Abdurrezzak b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) (Abdurrezzak b. Hemmâm, 1403a, s. 130) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) (İbn Ebî Şeybe, 1989a, s. 123) *Musannef*leri, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i (Ahmed b. Hanbel, 1999ö, s. 377), Ebû Dâvûd'un (Ebû Dâvûd, Taharet, 79), Tirmizî'nin (Tirmizî, Taharet, 57), *Sünen*'leri, Tahâvî'nin *Müşkilü'l-âsâr*'ı (Tahâvî, 1415b, s. 67), Dârekutnî'nin (Dârekutnî, 2004, 1/238) ve Beyhakî'nin (Beyhakî, 1994a, s. 120) *Sünen*'leri, ve İbn Mülakkin'in *Bedrü'l-münîr*'inde (İbnü'l-Mülakkın, 2004a, s. 121 bulunduğu tespit edilmiştir.

Hadislerin muhtevasından da anlaşıldığı üzere uyumak aslen necis bir durum değildir. Sitede uykunun abdesti bozduğuna delil olarak “Göz makatın bağıdır” hadisi verilmiştir. “Gözler” ibaresinden maksat uyanıklık halidir (Hatice, 2019, s. 94). Uyuyan insan uyuduğunda etrafında olup bitenleri bilemezse bilinci gitmiş demektir. Eğer kişi uyuduğunda abdestinin bozulup bozulmadığını fark edemiyorsa, bu uyku abdesti bozmaktadır. Ancak bu hadise zahiren bakıldığında mutlak olarak uykunun abdesti bozduğuna işaret etmektedir. Âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. İhtilafın sebebi yukarıda da zikrettiğimiz üzere bazı rivayetlerin uykudan sonra abdestin bozulmadığına işaret etmesidir. Nitekim uykunun abdesti bozmadığına delil olan bir başka hadis de şöyledir:

İbn Abbâs (r.anh), Efendimiz'i (s.a.s.) secedede neredeyse horlayacak şekilde uyuyorken kalkıp namaza durduğunu görmüş:

“Ya Resûlüllah siz uyumuştunuz” deyince, Efendimiz (s.a.s.):

“Şüphesiz abdest, ancak yatana vacip olur, çünkü kişi yatınca mafsalları gevşer.” (Ebû Dâvûd, Taharet, 79; Tirmizî, Taharet, 57) buyurmuştur.

Efendimiz zamanında bir fiil yapıldı ise ve O da (s.a.s.) bunu inkâr etmediyse bu, ikrar ettiği anlamına gelmektedir. İkrar ise söz, fiil ve takrirden oluşur. Enes b. Mâlik'ten şöyle rivayet edilmiştir: “*Sahâbe, yatsı namazını Hz. Peygamber'in kıldırması için o kadar çok beklerdi ki başları uykudan dolayı önlerine düşer, sonra abdest almaksızın namaz kılarlardı.*” (Ebû Dâvûd, Taharet, 79; Tirmizî, Taharet, 57).

Bu rivayetten anlaşıldığı üzere hafif uyku abdesti bozmamaktadır. Efendimiz, ashâbın bu davranışını onaylamamış olsaydı onları mutlaka uyarırdı.

Sitede kaynak olarak Şevkânî'nin *Neylü 'l-evtâr'* ı zikredilse de ilgili rivayetin Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Dârekutnî'nin eserlerinde de geçtiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte hadisin eserdeki kitap ismi ile bâb ve hadis numaralarına yer verilmeyip yalnız *Neylü 'l-evtâr'*ın cilt ve sayfa numarası zikredilmiştir. Bu da yapılan tahrîci eksik kılmaktadır. Bununla birlikte konu hakkında fakihlerin görüş ayrılıkları mezhebî düzlemde ele alınmıştır. Bu açıdan sitenin yorum ve açıklamalarının isabetli olduğunu söylemek gerekmektedir.

Bizim yaptığımız taramalar neticesinde söz konusu hadislerin: İmam Şâfiî'nin *Müsned'*i, Abdurrezzak b. Hemmâm'ın ve İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'leri, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*i, Ebû Dâvûd'un ve Tirmizî'nin *Sünen*'leri, Ebû Ya'la el-Mevsîlî'nin *Müsned'*i, Dârekutnî'nin ve Beyhakî'nin *Sünen*'leri, Tahâvî'nin *Müşkilü 'l-âsâr'*ı, Zeylaî'nin *Nasbü 'r-Râye*'si, İbn Mülakkin'in *Bedrü 'l-münîr'*i, İbn Hacer el-Askalânî'nin *ed-Dirâye*'sinde geçen metinlerine ulaşılmıştır.

Hadisler hakkında yapılan açıklamalar göstermiştir ki uykunun; abdesti bozduğu ve bozmadığı haller, uykunun ağırlığı ve hafifliği ile ilgilidir. Bilincin tamamen kapandığı, kendisinde var olan abdestin bozulup bozulmadığı konusundaki farkındalığın kaybolduğu uyku, abdeste engeldir.

4.6.8. “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış” Anlamındaki Rivayet

Yüce kitabımız Kur'ân her daim bizlere dünyanın geçici bir yurt olduğunu asıl ebedi yurt olan ahiret için hazırlık yapmamız gerektiğini söylemektedir. Hiç şüphesiz dünya ve ahiret dengesini kurabilmek için yaşanmış bir örneğe, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) rehberliğine ihtiyacımız vardır. Bu hususta halk arasında oldukça meşhur olan (Aclûnî, 2019, s. 525) ve hadis olduğu bilinen “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış” manasındaki rivayet oldukça dikkat çekicidir. Sitede üç yüz bin üzeri okunma olarak hadisler hakkında en çok merak edilenler arasında zikredilen soru şu şekildedir:

“Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış.” sözü hadis midir, hadis ise nasıl anlamak gerekir? (Sorularla İslamiyet, 2016a)

Sitede konu hakkında zikredilen rivayetler şöyledir:

“Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol.” (Süyûtî, 1982a, s. 12).

“Kendini hiç ölmeyecek zanneden kişinin çalışması gibi (dünya için) çalış, yarın öleceğini zanneden kişinin korkması gibi (günahlardan) kork.” (Münâvî, 1994a, s. 16).

“Sizin hayırlınız dünyası için ahiretini, ahireti için dünyasını terk etmeyendir.” (Ali el-Müttakî, 1981c, s. 733).

Söz konusu rivayetin arîci temel hadis kaynakları dışında yer alan Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Câmiu's-Sağîr*'i, Ali el-Müttakî'nin (ö. 975/1567) *Kenzü'l-Ummâl*'ı ve Münâvî'nin (ö. 1031/1622) *Feyzü'l-Kadîr* adlı eserlerinden yapılmıştır. Sitede rivayet hakkında yapılan yorumlardan hadis olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu rivayette kastedilen dünyaya değil, ahirete teşviktir. Aynı zamanda yapılacak işin dünya veya ahiret fark etmeksizin ciddiye alınması gerektiğine de dikkat çekilmektedir. “Hiç ölmeyecek gibi dünya için” çalışmanın gerekliliğini söyleyerek dünyaya dalıp ahireti unutanlara, ikinci kısımda “yarın ölecekmiş gibi ahirete çalışın” ibaresi ile böylesi bir gafletten uyandırma amaçlanmıştır. Bu manadaki hadisler bize İslam'ın dünya ve ahiret dengesini göstermektedir. Nitekim İslam, Hristiyanların anlayışındaki gibi dünyayı yok sayarak ruhbanlığı emretmediği gibi, Yahudilerin de adeta tapacak derecede dünyaya hırsla sarılmalarını reddetmiştir.

Sitede konu ile ilgili şu ayetler zikredilerek hadisin manası teyit edilmeye çalışılmıştır:

“İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, “*Rabbimiz! Bize (nasibimizi) dünyada ver.*” derler; böyle kimseler için ahirette bir nasip yoktur. Onlardan öyle kimseler de vardır ki, “*Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik, Ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından muhafaza eyle.*” derler.” (Bakara, 2:200-202)

“Allah'ın sana verdiği servet ile ahiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma, Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et.” (Kasas, 28:77)

Konu hakkında Said Nursî'nin (ö. 1878/1960) ahiret/dünya dengesine dair: “Âhiret ve dünya dengesini korumak ve her vakit ümitle korku arasında bulunmak maslahatı gerektirir ki; her dakika hem ölmek hem yaşamak mümkün olsun.” sözlerine yer verilerek rivayetler hakkındaki yorum desteklenmiştir (Said Nursî, 2003, s. 325).

Yaptığımız tarama neticesinde temel hadis kaynaklarının hiçbirinde “*Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış*” manasındaki rivayete rastlanılmamıştır. Rivayetin geçtiği kaynaklardan Heysemî'nin (ö. 807/1405)

Buğyetü'l-bâhis'i (Heysemî, 1992, s. 983) ve *Bûsîrî'nin* (ö. 695/1296) *İthâfî'l-Hiyere*'sinde (Bûsîrî, t.y., s. 434) de geçtiği üzere bu söz Allah Resûlü'ne değil Abdullah b. Amr b. Âs'a (ö. 43/664) aittir. Söz konusu rivayet şöyledir:

“Abdurrahman el-Muk’rî, Ebû Amr es-Saffâr’dan Abdullah b. Ayyar’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Reml’de yaşlı bir kimseyle karşılaştım ve ona Allah Resûlü’nün (s.a.s.) ashabından herhangi bir kimseyle karşılaştın mı? diye sordum. O kimse de “evet” dedi. “Kim” diye sorunca “Abdullah b. Amr b. Âs” dedi. Bunun üzerine ona “Abdullah b. Amr’dan herhangi bir şey işittin mi?” diye sordum. O adam da “Sonsuza kadar yaşayacakmış gibi dünyanı koru (dünyada takvalı ol). Yarın ölecekmiş gibi de ahiretin için amel işle” sözünü işittim.” dedi.”

Aynı manadaki rivayet, İbnü’ş-Şecerî’nin (ö. 542/1148) *Emâli*’sinde (İbnü’ş-Şecerî, 2001, s. 231), İbn Ömer’in (ö. 73/693) bir sözü olarak aktarılmıştır.

“*Sizin en hayırlınız dünyası için ahiretini, ahireti için dünyasını satmayanınızdır.*” manasındaki rivayetin ise, Ferra el-Begavî’nin (ö. 516/1122) *Şerhü’s-Sünne*’si (Ferrâ el-Begavî, 1983b, s. 291) ve Ali el-Müttakî’nin *Kenzü’l-Ummâl*’ında (Ali el-Müttakî, 1981c, s. 733) yer alan metinlerine ulaşılmıştır.

“*Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış*” manasındaki bu rivayetin, hadis usûlü ve metin açısından değerlendirilmesinin yapıldığı Özbay’ın çalışmasında, rivayetin senedinde zayıf ve meçhul kişilerin olduğu tespit edilmiştir. Rivayetin farklı varyantlarında farklı kişilere izafe edilmesi mevkûf olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu rivayet her ne kadar Efendimiz’e (s.a.s.) ait bir söz olmasa da sünneti ile uyumlu olduğu görülmüştür. Ancak sözün doğruluğu, Hz. Peygamber’in ağzından çıkmayan bir sözü O’na (s.a.s.) izâfe etme özgürlüğü vermemektedir. Aksi halde Efendimiz’in (s.a.s.) bu konudaki ağır uyarısına muhatap olmuş oluruz (Buhârî, Cenâiz, 34; Müslim, Mukaddime, 2)

Rivayette, ahiret hayatı için çalışmanın önemi vurgulanmaktadır. Çünkü bir kimse yarın öleceğini bilse dünyaya ve onun telaşesine dair hiçbir şeyi umursamaz. Tam tersi önünde sonsuz bir dünya hayatının olduğunu bilen bir kimse ise, sınırsız vaktinin bilincinde olduğundan arzuladığı dünyevi hırslarının peşini bırakacaktır (Özbay, 2013, s. 276). Bu rivayet ile ilişkilendirilen Kasas Suresi 77. ayet Kur’ân’da “Kârûn” kıssasında geçmektedir ve buradaki tavsiye niteliğindeki hitap Kârûn üzerinden tüm insanlara, mal ve servet gibi dünyevi nimetlerle azgınlaşmaması ve insanlara zulmetmemesi gerektiğini telkin etmektedir (Kutub, 1996, s. 2711).

Sitede “*Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış*” gibi manaları zikredilen rivayetlerin tahrîci: Süyûtî’nin *Câmiu’s-Sağîr*’i, Ali el-Müttakî’nin *Kenzü’l-Ummâl*’i, Münâvî’nin *Feyzü’l-Kadîr*’inden yapılmıştır. Rivayet hakkında yapılan çıkarım ve yorumlardan anlaşıldığı üzere bu söz Efendimiz’in bir hadisi olarak kabul edilmiştir.

Bizim yaptığımız taramada ise sitedeki kaynaklar dahil olmak üzere Heysemî’nin *Buğyetü’l-bâhis*’i ve Bûsîrî’nin *İthâfü’l-hiyere*’si, İbnü’ş-Şecerî’nin *Emâlî*’si, Ferra el-Begavî’nin *Şerhü’s-Sünne*’sinde geçen metinlerine ulaşılmıştır. Rivayetin senedinde kopukluk bulunmaktadır ve muhaddisler, senedindeki râvileri zayıf ve meçhul olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca bu rivayetin farklı tarîklerinde, birbirinden farklı kişilere izafe edilmesi bu sözün Hz. Peygamber’e ait olmadığı düşüncesini uyandırmaktadır. Sitede, Efendimize (s.a.s.) aidiyeti belli olmayan bir rivayetin yeterli araştırma yapılmadan hadis olarak kabul edilmesi uygun değildir. Ancak bu rivayette sitede yapılan ve bizim ulaştığımız; dünya için çalışmaktan ziyade, ahiret yurdu için itidal üzere çalışmanın teşvik edildiği konusundaki çıkarım doğru görülmektedir. Zira Kur’ân ve hadislerde dünya hayatının fani ve geçiciliğine, asıl makamın ahiret yurdu olduğuna her fırsatta değinilmektedir. Ahiret yurduna kıyasla aşağıda bir mevki olan dünyadaki yegâne payımız, ebedi ve ezeli olana hazırlıktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

İnternet ve sosyal medya, tarihçeleri çok eskilere dayanmamasına rağmen insanların hayatlarına oldukça hızla girerek kullanıcılarını etkisi altına almıştır. İçinde yaşadığımız modern toplumda yediden yetmişe her bireyin internet ve sosyal medyayı aktif kullandıkları bir gerçektir. Sınırsız bir şekilde yayılım gösteren bu durum mesafe, mekân, vakit gibi mefhumları ortadan kaldırarak, özgürce paylaşım ve etkileşim imkânı sunarak globalde milyarlarca kullanıcı sayısına ulaşmıştır. İnternetin bu özelliği, bilginin aktarımını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.

Yapılan birçok araştırma internet ve sosyal medya kullanımında Türkiye'nin de dünya sıralamasında ilk sıralarda geldiğini göstermektedir. Küresel dünyada en etkin ve yaygın iletişim aracı olan internet ve sosyal mecralarda insanın varoluşunu bizzat ilgilendiren dinî içerikleri muhataplarına ulaştırma vizyonunu üstlenmesi ise oldukça olağandır. Her türlü bilginin paylaşıldığı bu sahada dinî bilgilerde oldukça önemli bir yer kapsamaktadır. Bu platformlarda genelde İslam, özelde ise hadis paylaşımını yapmak üzere açılan site, sayfa ve hesaplara kullanıcılar tarafından büyük bir ilgi duyulduğu tespit edilmiştir. Dinî bilgi vermek maksadıyla hizmet veren bu platformlar dışında muhtelif haber sitelerinde de bazı hadisler hakkında açıklamaların yapıldığı paylaşımlar mevcuttur. Yüce İslam'ın önderi ve örneği Efendimiz'e (s.a.s.) olan itaat ve sevginin dile getirilmesi, öğreti ve sözlerinin ulaştırılma isteği doğal olmakla beraber, bu mecraların denetimden uzak olması ve erişilebilirlikteki sınırsızlığın getirdiği olumsuzlukların da göz önünde bulundurulması önemlidir.

İsteyen herkesin herhangi bir ilmî meseledeki yetkinliğinin olup olmadığı önemsenmeden paylaşım yapabildiği, bunun da ötesinde site, sayfa yöneticiliği yapma imkânı sunulduğu dijital mecralarda, dinî konulardaki bilgi kirliliği gün geçtikçe artmaktadır. İnternette hadis kullanımı ve paylaşımının araştırıldığı çalışmalardan

anlaşıldığı kadarıyla hadis paylaşımı yapan hesap/sayfa yöneticilerinin çoğunlukla konu ile alakası olmayan mesleklerden yahut hadis ilmi hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan kimseler olduğu görülmektedir. Bu durum esasında sosyal medyada paylaşılan hadislerin çoğunun herhangi bir sıhhat ve kaynak değerlendirmesinin yapılmayıp genel itibariyle paylaşıldığı şekli ile kabul edildiğini göstermektedir. Kullanıcıların internet ve sosyal medyada paylaşım yapılan hadislerin sıhhatini ölçme kriteri paylaşımlar altında verilen kaynaklardır. Çoğunlukla temel hadis kaynaklarından birinin gösterildiği paylaşımlar, herhangi bir kaynak araştırması yapılmadan okunmakta ve kabul edilmektedir.

Son dönemlerde internet ve sosyal medya mecraları, kullanıcılar tarafından “bilgiyi teyit edici mekanizma” pozisyonuna getirilmiştir. Çevredeki istek, ilgi, ihtiyaç ve değişimden etkilenecek gelişim gösteren sosyal ağlar bu konuda da kullanıcılarına zengin bir içerik sunmaktadır. Farklı kişiler, gruplar, vakıflar ve cemaatlerin kurmuş oldukları genelde dinî bilgilerin özelde ise hadislerin paylaşıldığı, teyit edildiği sayfalar da mevcuttur. “Sonpeygamber.info, Hadis veritabanı” gibi siteler bunlara örnek verilebilir. Ancak yaptığımız araştırma neticesinde de görülmüştür ki din hakkında merak edilen soruları cevaplama görevini üstlenen oluşumlardan en çok tercih edileni, Sorularla İslamiyet sitesidir.

Sitede iman esasları başta olmak üzere, İslam ve diğer dinler ile ilgili merak edilen kavramlar ile ilgili sorular, fıkıh, metafizik, yaratılış, insan ve diğer muhtelif meselelere yönelik sorular kategorize edilerek cevaplandırılmakla beraber hadislere tahsis edilmiş özel bir kategori ise bulunmamaktadır. Site ziyaretçilerinin hadisler üzerinden sordukları sorular üzerine yaptığımız çalışmada; 400, 300 ve 200 bin üzeri okunma olarak en çok merak edilen hadislerden 20 tane tespit edilmiştir. Bunlardan 8’inin tahrîc ve yorum açısından doğru ve isabetli; 9’unun tahrîc açısından eksik yorum açısından isabetli, 3’ünün tahrîc açısından eksik yorum açısından isabetsiz olduğu kararına varılmıştır.

Tahrîc ve yorum açısından doğru ve isabetli olan rivayetlerden birisi olan “Yönetici kadın olan bir toplum iflah olmaz” manasındaki rivayet hakkında yapılan tahrîc, temel eserlere ulaşmak açısından yeterlidir. Hadisin mezhepsel boyutunun ele alındığı cevapta, kadının devlet işleri ile ilgili meselelerde görev almasını olumsuz gören kesimin gerekçelerini, kadının duygusal bir fitrata sahip olması ve içinde bulunulan kültür şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca kadının devlet reisliği ve idarî

mesleklerde görev almasında bir sakınca bulunmadığına dair Efendimiz ve sahâbe dönemindeki uygulamalar ile Kur’ân’da geçen Belkıs kıssası delil getirilmiştir. Böylelikle rivayet hakkında yapılan yorumların isabetli olduğu görülmüştür. Bu rivayet hakkında yapılan açıklamanın tek eksiği sıhhat durumu hakkında bilgi verilmemesidir.

“Cennet annelerin ayakları altındadır” anlamındaki hadisin *Keşfu’l-Hafâ*’da geçen tarîkinin râvi sebebiyle zayıf olduğu, Nesâî’de (ö. 303/915) geçen tarîkinin ise sened itibarıyla sahih olduğu bildirilmiştir. Hadis hakkında yaptığımız kaynak taramasında site ile aynı sonuca varılarak temel hadis kaynaklarından yalnızca Nesâî’nin *Sünen*’ine ulaşılmıştır. Hadisin yorumunun ayetlerle desteklendiği sitede, kadının evladı açısından anne ve insan olmak özelliklerinin ayrı olduğu, her koşul ve şartta anne hakkının gözetilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Cehennem ehlinin çoğunu kadınların oluşturduğu, kadının aklının ve dininin eksik olduğu şeklindeki hadis sitede iki yüz bin üzeri okunma almıştır. Yapılan tahrîc temel hadis kaynaklarına ulaşmak açısından yeterlidir. Hadisin sebab-i vürûd’u verilmekle birlikte sıhhatine dair bir bilgi geçmemektedir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde sitede hadis hakkındaki genel kanaatin isabetli olduğu görülmüştür. Sahih olduğuna hükmedilen hadisi, uydurma veya zayıf olarak kabul edenlerin gerekçelendirmeleri ise hadis ilmi kaideleri ile uygun düşmemektedir.

“Allah sevdiği kuluna kız çocuğu verir” manasındaki rivayet hakkında sitenin ve bizim yaptığımız taramada soruda geçtiği şekliyle bir metne ulaşamamıştır. Ancak bu anlama işaret eden, kız çocuğunu sahiplenmek, yetiştirmek ve korumak gibi güzel özelliklerin teşvik edildiği temel hadis kaynaklarında geçen rivayetler ile desteklenmiştir. Efendimiz’in (s.a.s.) bir cahiliye adeti olan kız çocuklarını hor görme durumu hakkında yapmış olduğu bu uyarıların çağımızda da sürdürüğüne dikkat çekilerek kız çocuğuna sahip olup da onu koruyan ve gözetleyen kimsenin Allah’ın rahmeti ve merhametini celb edeceğini bildirdiği ayetler ile ortaya konmuştur.

Mehdî ile ilgili hadislerin ele alındığı soru başlığında söz konusu hadislerin tahrîci temel eserlere ulaşmak açısından yeterli olmakla birlikte Mehdî ile ilgili tüm rivayetlerin ele alınmadığı tespit edilmiştir. Mehdî hakkında ele alınan rivayetler ve yapılan açıklamalar, Mehdî’nin zuhuruna dair rivayetlerin sahih kabul edildiğini göstermektedir. Konu hakkında bazı âlimlerin görüşlerine yer verilerek hadislerin

sıhhat durumu desteklenmiştir. Ancak yine de mehdî ile ilgili uydurma rivayetlerin olduğu vurgusu yapılmış ve bu konuda bir örneğe de yer verilmiştir.

“Kulak çınladığında salavat getirmek” ile ilgili hadis hakkında sitede yapılan tahrîc kısmen yeterli olarak kabul edilebilir niteliktedir. Hadisin sıhhatine dair bilgiye de yer verilen sitede rivayetin zayıf olduğuna hükmedilmekle birlikte dua niyeti ile salavat getirmenin bir sakıncası olmadığı şeklinde yapılan yorumun isabetli olduğunu söylemek gerekmektedir.

Günlük hayatımızda sıkça duyduğumuz “Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır” sözünün Efendimiz’e (s.a.s.) aidiyeti ile ilgili hem sitede hem de bizim yaptığımız tarama sonucunda bu rivayetin bir hadis olmayıp meşhur sûfilerden Ebû Ali ed-Dekkâk’a (ö. 405/1015) ait olduğu görülmüştür.

Kıyamet alameti olarak zikredilen “Arap Yarımadası yeşillenmedikçe kıyamet kopmaz” şeklindeki hadis hakkında yapılan tahrîc ve yorum yeterli görülmüştür. Buna göre; hadiste geçen Arap yarımadasının yeşillenmesi, bereketlenmesi, bolluk ve refaha kavuşmasından maksadın kıyamete doğru Arapların çölü imar ederek zenginleşeceğine işaretir.

Tahrîc açısından eksik, yorum açısından isabetli olan rivayetlerden birisi olan kadının kocasına secde etmesi ile ilgili hadisin sıhhat durumu hakkında herhangi bir bilgilendirilme yapılmayan sitede, hadisin tahrîci yalnızca Tirmizî’de (ö. 279/892) geçen rivayetler üzerinden yapılmıştır. Ancak yaptığımız tarama neticesinde söz konusu hadisin Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Dârimî (ö. 255/869), Ebû Dâvûd, İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Beyhâkî’nin (ö. 458/1066) eserlerindeki tarîklerine de ulaşılmıştır. Bu açıdan sitede yapılan tahrîc yetersiz görülmektedir. Hadis hakkında yapılan yorumda, hadiste asıl üzerinde durulan konunun secdeye layık olanın yalnız Allah olduğunu bildirmek olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bu münasebetle kadınların üzerindeki kocalık hakkının önemine vurgu yaptığı belirtilmiştir. Bu açıdan rivayet isabetli şekilde yorumlanmıştır.

“Hayvanlar sessiz kullarımdır” şeklindeki soru metninde geçtiği şekliyle bir rivayete hem sitede hem de bizim yaptığımız araştırma neticesinde temel hadis kaynaklarında ulaşılammıştır. Ancak bu manayı destekleyen başka rivayetlerden boş yere öldürülen bir kuşun kıyamet gününde onu ziyan eden kişiden hakkını soracağına dair rivayetler getirilerek hadisten kastedilen mana pekiştirilmiştir. Sıhhat durumu

hakkında bilgi verilmeyen rivayetler hakkında hadis kaynaklarından yalnız Nesâî'den yapılan tahrîc yetersizdir. Bizim yaptığımız taramada Dârîmî ve Beyhâkî'nin *Sünen*'leri, Tayâlîsî (ö. 204/819), Şâfîî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel ve Bezzâr'ın (ö. 292/905) *Müsned*'leri başta olmak üzere söz konusu rivayetin muteber hadis kaynaklarındaki tarîklerine de ulaşılmıştır.

“Kertenkele öldürmek sevaptır” manasındaki temel hadis kaynaklarının neredeyse tamamında geçen hadisin tahrîci yalnızca Müslim'in (ö.261/875) *Sahîh*'i, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin *Sünen*'lerinden yapılması açısından yetersizdir. Hadis hakkında yapılan açıklamalara bakıldığında ise isabetli olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim kertenkelenin zehirli bir türünden bahseden hadiste bu hayvanın öldürülmekten başka bir çaresi olmadığı durumlar göz önüne alınarak öldürülmesi durumunda da eziyet verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Yine aynı minvalde olan “*Yılanı biriniz görüp de öldürürse cehenneme gider, yılan kişiyi öldürürse o ölen kişi cennete gider.*” şeklindeki soru metninde geçtiği şekliyle bir rivayete hem sitede hem de bizim yaptığımız araştırma neticesinde temel hadis kaynaklarında ulaşılamamıştır. Bu minvalde bir başka rivayet olan “*yılanı öldüren kimse, cehenneme fidye olur*” manasındaki hadisin tahrîci *Râmûzû'l-ehâdis*'ten yapılmakla birlikte hadis numarası, cilt ve sayfa numaralarının verilmemesi araştırma açısından yetersiz görülmüştür. İnsanlara zarar vermesi muhtemel olan yılanın öldürülmesinde bir sakınca olmadığı ve vahşi hayvan tarafından öldürülen bir kimsenin şehit olması ile yılan saldırısı sebebiyle ölen mümin kişinin de bu minvalde değerlendirileceği şeklinde yapılan yorum isabetli görülmüştür.

Dua ile ilgili en çok merak edilen hadislerden “*Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn Muhammedün resûlüllâhi sâdikul va'dil emîn*” şeklindeki rivayetin, hem sitede hem de bizim yaptığımız taramada soru metnindeki versiyonuna ulaşılamamıştır. Bizim yaptığımız tahrîcte muteber hadis kaynaklarında yer almadığı görülen rivayetin Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *el-İlelû'l-vâride*, İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ* ve *Şifatü'l-cenne*, İbn Receb'in (ö. 795/1393) *Kelimetü'l-ihlâş*, Irâkî'nin (ö. 806/1404) *el-Muğnî*, Süyûtî eş-Şâfîî'nin (ö. 911/1505) *Câmi'u'l-Ehâdis*, Ali el-Müttakî'nin *Kenzü'l-ummâl*, Münâvî'nin *Feyzü'l-kadîr* adlı eserlerindeki tarîklerine ulaşılması sonucu sitedeki tahrîc yetersiz görülmüştür. Buna rağmen “dua etmek maksadıyla okunabileceği” yorumu isabetlidir. Hasbunallah duasını yüz kere okumak manasına gelen rivayete sitede ve yaptığımız taramada ulaşılamamakla birlikte bu

ifadenin geçtiği Âl-i İmrân Suresinin 173. ayeti verilmiş ve Hz. İbrahim'in duası olduğu zikredilmiştir. Duanın geçtiği bir başka rivayet olan Efendimiz'in Bedir'de Müslümanları yüreklendirmek için söylediği dua ve kıyametin dehşeti karşısında yapılmasının tavsiye edildiği şekilde ulaştığımız rivayetlerin kaynakları göz önünde bulundurulduğunda sitede yalnızca Buhârî'den nakledilen ilgili rivayetlerin tahrîc açısından eksik olduğu görülmüştür. Bununla birlikte hadislerdeki dualar ve karşılığındaki mükafatların Müslümanların nezdinde bir ilaç gibi olduğu benzetmesi isabetli bir yorumdur.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Türkler ile ilgili hadislerinin sorulduğu başlıkta genel itibariyle iki meşhur hadis üzerinde durulduğu ve birkaç esere atıf yapıldığı görülmüştür. Hadisin kaynak taramasında ise birçok temel hadis kaynağında yer aldığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında sitede ulaşılan kaynaklar yalnızca temel eserlerin bir kısmını kapsamı açısından tahrîc itibariyle yetersiz görülmüştür. Sitede hadisler hakkında yapılan yorumlarda Türklerin savaşı bir ruha sahip olduklarına vurgu yapılarak hadis bu çerçevede değerlendirilmiştir. Bununla birlikte ırkçılık ve bir ırkı yüceltmenin de ayetlerde ve hadislerde yer almadığına işaret edilmiştir. Bizim hadis hakkında yaptığımız araştırmalarda varılan netice de genel itibariyle bu meyandadır.

Günlük hayatta herkes tarafından çokça kullanılan hadislerden olan "kişi sevdiği ile beraberdir" manasındaki rivayet hakkında yapılan tahrîc, temel hadis kaynaklarından birkaçına ulaşması yönüyle eksiktir. Hadis hakkında varılan kanaat ise isabetlidir.

Uykunun abdesti bozması ile ilgili hadisin sorulduğu başlıkta hafif uykunun abdesti bozmayacağına dair delil hükmündeki hadisler zikredilerek ağır ve hafif uykunun mezheplere göre yapılan tanımlarına yer vermekle beraber Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *Neylü'l-evtâr* adlı eserinden yapılan tahrîcde eksik kaynak bilgisi verildiği görülmüştür. Temel hadis kaynaklarına ulaşmak bakımından eksik tahrîc yapılan hadislerin *Sünen*'lerde nakledilen tarîklerine ulaşılmıştır. Uykunun öz itibariyle abdeste engel olmayıp uyku halinin kişide getirmiş olduğu bilinçsizlik durumunun abdesti bozan durumlara sebep olduğu, şeklindeki sitede yapılan yorum isabetlidir.

Tahrîc açısından eksik, yorum açısından isabetsiz olan rivayetlerden biri olan "Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur." manasındaki sözün hadis olup olmadığına dair soruda verilen kaynaklar yeterli görülmüş olacak ki ayrıca bir tahrîc yapılmamıştır. Tavla oynamanın hükmünü ortaya koymak amacıyla verilen

“Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir.” şeklindeki hadis hakkında yapılan tahrîcin de temel kaynaklardan yalnızca *Muvatta* ile İbn Mâce ve Ebû Dâvûd’un *Sünen*’lerine ulaşmak açısından yetersiz, verilen sıhhat açıklamalarının isabetsiz olduğu görülmüştür. Tavla oyunun şans temelli bir oyun olması sebebiyle haramlığı kanaatine varan site, konuyla ilgili kesin hüküm içeren rivayetler olmadığı durumunu gözden kaçırmıştır. Ayrıca bu konu hakkındaki diğer rivayetler ve sahâbe uygulamaları da tavla oynamanın haramlığından ziyade kerahetine işaret etmektedir.

Azrâil’in mahiyeti ve ölüm esnasında nasıl görüldüğüne dair bir hadisin olup olmadığına dair sorulan soruya Azrâil’in fitrat ve mahiyeti hakkında ayet ve hadislerde detaylı bir bilginin yer almadığı, yapılan tasvir ve nitelermelerin İsrâiliyât kökenli olduğu şeklinde açıklama yapılmıştır. İlgili hadis neredeyse tüm temel hadis kaynaklarında aktarılmasına rağmen sitede yeterli bir kaynak taraması yapılmadığı gibi hadisi destekleyen ayetlere de olması gerektiği gibi işaret edilmemiştir. Bu da yapılan tahrîc ve yorumun eksik ve yetersiz olduğunu göstermektedir.

Günlük hayatta çok kez duyduğumuz “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış” manasındaki temel hadis kaynakları dışındaki bazı kaynaklardan tahrîci yapılan rivayetin, İslam’daki dünya-ahiret dengesine işaret etmesi sebebiyle manen sahih kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak rivayet hakkında yapılan bir çalışmada senedde meçhul ve zayıf râvilerin olduğu tespit edilmiş, rivayetin diğer varyantlarında farklı kişilere izafe edilmesi sebebiyle mevkûf olduğu anlaşılmıştır. Sözün doğruluğu, Hz. Peygamber’in ağzından çıkmayan bir sözü ona izafe etme özgürlüğü vermemektedir. Sitede, Efendimiz’e (s.a.s.) aidiyeti belli olmayan bir rivayetin yeterli araştırma yapılmadan hadis olarak kabul edilmesi uygun değildir. Ancak bu rivayette sitede yapılan ve bizim ulaştığımız; dünya için çalışmaktan ziyade, ahiret yurdu için itidal üzere çalışmanın teşvik edildiği konusundaki çıkarım makul görülmektedir. Böylelikle rivayet hakkında yapılan tahrîc yetersiz, açıklama ise çelişkilidir.

Sonuç olarak Sorularla İslamiyet sitesine yöneltilen hadisler hakkındaki sorulara verilen cevapların güvenilirliğini ele aldığımız çalışmamızda yaptığımız incelemeler internet ve sosyal medya kullanıcılarının siteyi, adeta internet aleminin sahih kaynağı olarak gördüklerini göstermektedir. Buna bir kanıt olarak, internet ortamındaki farklı dinî bilgilerin yayınlandığı siteler, haber siteleri ve dinî grupların oluşturduğu hesapların çoğunun, Sorularla İslamiyet sitesinde yapılan muhtelif

konulardaki açıklamalarını bizzat alıntılıdığı tespitini getirmek mümkündür (Soru Cevap Sözler Köşkü, 2021; Şen, 2023; Yeni Akit, 2017).

Sitede yaptığımız incelemeler neticesinde ele alınan hadisler hakkında yapılan tahrîc ve yorumların genel itibariyle isabetli olmakla birlikte eksikliklerin de varlığı bir gerçektir. Ancak hadisler hakkında yapılan açıklamalarda sünnete aykırı aşırı bir yorum söz konusu değildir. Aksine itidali esas alarak ehl-i sünnet çerçevesinde değerlendirmeler yapılmış ve mümkün merteye temel hadis kaynaklarından faydalanılmıştır. Bu da hadisler hakkında herkesin paylaşım yapabildiği, denetimden uzak olan internet ve sosyal medya mecrasında “güvenli bir liman” olma iddialarını büyük oranda yerine getirdiklerini gösterir niteliktedir. Ancak böylesi büyük bir kitlenin güvenini kazanan siteye yöneltilen sorulara yapılan bazı açıklamaların altında dipnot ve kaynakça kısmı verilirken çoğunda olmadığı dikkatimizden kaçmamıştır. Hadisler hakkında verilen bilgi ve açıklamaların kontrol edilmesi ve güvenilirliği açısından oldukça önemli olan dipnot ve kaynakça bilgisindeki eksikliklerin giderildiği takdirde sitenin ilmi seviyesi yükselerek verilen bilgilere olan güvenirlilik artacaktır.

5.2. Öneriler

1. Bilgi kirliliğinin hat safhada olduğu denetim mekanizmasından uzak internet ve sosyal medya mecralarında paylaşılacak olan hadislerde, doğru kaynak tespiti ve sıhhat değerlendirmesi bir gerekliliktir.

2. İletişimde sınır tanımayan kitlelere erişimin sağlandığı sosyal medyada paylaşılan bilgilerin her birini doğru ve yanlış olarak ayırmak mümkün değildir. Ancak bu mecralarda paylaşılan diğer bilgilerde olduğu gibi hadislerin de her ne kadar muteber hadis kaynakları ile paylaşılsa da kesin bir şekilde doğru olamayacağı konusunda bilincin oluşturulması, bilgi kirliliği ile mücadeleyi başlatacaktır. Özellikle bu konuda, lise ve üniversite müfredatlarına “sosyal medya okuryazarlığı” şeklinde derslerin eklenmesi fayda sağlayacaktır.

3. İslam hakkında en çok merak edilenlerin belirlendiği birçok kategori altında soruların cevaplandırıldığı Sorularla İslamiyet sitesinde İslam’ın ikinci kaynağı olan hadislere özgü bir bölümün olmaması kanaatimizce büyük bir eksiklik. Sitede hadislere ait bir kategori ile kullanıcıların merak ettikleri hadislere erişimi daha hızlı ve kolay olacaktır.

4. Siteye yöneltilen sorulara yapılan bazı açıklamaların altında dipnot ve kaynakça kısmı verilirken çoğunda olmadığı görülmüştür. Kaynakça ve dipnot bilgisi, yapılan izahatların kontrol edilmesi ve güvenilirliği açısından önemlidir. Bu eksikliğin giderilmesi sitenin ilmi seviyesini yükselterek güvenirliğini arttıracaktır.

5. Araştırmacılar ve hadisilerden oluşan daha kapsamlı bir ekip tarafından hadis teyit sitesinin kurulması ve bu sitenin sosyal medyada aktif paylaşımlar yaparak internet ve sosyal medya kullanıcılarının erişimine açılması yanlış hadis paylaşımları ve bilgi aktarımlarını engellemekte oldukça faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak b. Hemmâm. (1403a). *el-Muşannef fi'l-ḥadîs* (2. bs, C. 1). Mektebetü'l-İslamiyye.
- Abdurrezzak b. Hemmâm. (1403b). *el-Muşannef fi'l-ḥadîs* (2. bs, C. 3). Mektebetü'l-İslamiyye.
- Abdurrezzak b. Hemmâm. (1403c). *el-Muşannef fi'l-ḥadîs* (2. bs, C. 4). Mektebetü'l-İslamiyye.
- Abdurrezzak b. Hemmâm. (1403d). *el-Muşannef fi'l-ḥadîs* (2. bs, C. 10). Mektebetü'l-İslamiyye.
- Abdurrezzak b. Hemmâm. (1403e). *el-Muşannef fi'l-ḥadîs* (2. bs, C. 11). Mektebetü'l-İslamiyye.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. (2019). *Keşfü'l Hafâ* (M. Genç, Çev.; C. 3). Beka.
- Agitoğlu, N. (2017). Şerhlerde Mehdîlik meselesi ve Sünnî-Şîî tartışması: Azîmâbâdî'nin Ebû Dâvûd şerhi örneği. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 932-948.
- Ağırakça, A. (1999). Hz. Peygamber'in hadislerinde Türkler. *XII. Türk Tarih Kongresi* (C. 2), 527-537.
- Ahmed b. Hanbel. (1999a). *Müsned* (2. bs, C. 1). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999b). *Müsned* (2. bs, C. 2). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999c). *Müsned* (2. bs, C. 3). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999d). *Müsned* (2. bs, C. 4). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999e). *Müsned* (2. bs, C. 5). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999f). *Müsned* (2. bs, C. 6). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999g). *Müsned* (2. bs, C. 7). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999h). *Müsned* (2. bs, C. 10). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999i). *Müsned* (2. bs, C. 11). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999ı). *Müsned* (2. bs, C. 12). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999j). *Müsned* (2. bs, C. 15). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999k). *Müsned* (2. bs, C. 16). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999l). *Müsned* (2. bs, C. 17). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999m). *Müsned* (2. bs, C. 18). Müessesetü'r-risale.

- Ahmed b. Hanbel. (1999n). *Müsned* (2. bs, C. 19). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999o). *Müsned* (2. bs, C. 20). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999ö). *Müsned* (2. bs, C. 21). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999p). *Müsned* (2. bs, C. 22). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999r). *Müsned* (2. bs, C. 28). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999s). *Müsned* (2. bs, C. 30). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999ş). *Müsned* (2. bs, C. 32). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999t). *Müsned* (2. bs, C. 36). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999u). *Müsned* (2. bs, C. 38). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999ü). *Müsned* (2. bs, C. 39). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999v). *Müsned* (2. bs, C. 41). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999y). *Müsned* (2. bs, C. 42). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999z). *Müsned* (2. bs, C. 44). Müessesetü'r-risale.
- Ahmed b. Hanbel. (1999). *Müsned* (2. bs, C. 45). Müessesetü'r-risale.
- Akkaya, H. (2011). *Kadınların konu edildiği rivayetlerde ortaya konan değerlerin eğitsel açıdan incelenmesi* [Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi].
- Akyüz, H. (2013). Kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili hadislerin tahlil ve tenkidi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (1), 173-214.
- Algül, H. (1986). Hz. Peygamber ve anne sevgisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 21-24.
- Ali el-Müttakî. (1981a). *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl* (5. bs, C. 1). Müessesetü'r-risale.
- Ali el-Müttakî. (1981b). *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl* (5. bs, C. 2). Müessesetü'r-risale.
- Ali el-Müttakî. (1981c). *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl* (5. bs, C. 3). Müessesetü'r-risale.
- Ali el-Müttakî. (1981d). *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl* (5. bs, C. 15).
- Ali b. el-Ca'd. (1990). *Müsnedü İbni'l-Ca'd* (1. bs, C. 1). Müessesetü Nadir.
- Arıkan, A. (2017). Aileyi ilgilendiren bazı Kur'âni kavramların semantik analizi. *Kadem*, 3 (1), 61-90.
- Arslan, O. (2015). *Hadislerde Hz. Peygamber'i sevmenin gerekliliği* [Yüksek Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi].
- Atay, M. (2003). *Kütüb-i Sitte'deki Mehdî hadislerinin dinler tarihi açısından incelenmesi* [Yüksek Lisans, Süleyman Demirel].
- Ateş, S. (1997). İslâm'ın kadına getirdiği haklar. *İslami Araştırmalar*, 10 (4), 304-310.
- Aydın, A. (2014). Aile hayatı. *İlmihal II İslam ve Toplum* (22. bs, C. 2, s. 527). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aydın, O. (2023). İnternet ve sosyal medyada algı yönetimi ve rivayetlerin yanlış

yorumlanması -Onedio isimli web sitesindeki bir haber örneğinde-. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 59-87.

- Aydınlı, A. (2021). *Hadis istilahları sözlüğü* (12. bs). ifav.
- Aykan, A. (1998). *Türklerle ilgili hadislerin tedkiki* [(Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Baktır, M. (2012). Umûmü'l-belvâ. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 42). TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Banaz, Ş. (2006). *Hz. Peygambere salavat getirmek* [Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Barlas, K. (2022). *Hadis tarihinde Mehdî konusu, Literatürü ve Rivayetleri* [Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi].
- Başaran, S. (2019). Anlam, keyfiyeti ve işlevi bakımından Hz. Peygamber'e salavat getirme hakkında bir değerlendirme. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (23), 747-778.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (1989). *es-Sünenü 'ş-şuğrâ* (1. bs, C. 3). Camiatü'd-Dirasatil-İslamiyye.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (1994a). *es-Sünenü 'l-kübrâ* (C. 1). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (1994b). *es-Sünenü 'l-kübrâ* (C. 4). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (1994c). *es-Sünenü 'l-kübrâ* (C. 7). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (1994ç). *es-Sünenü 'l-kübrâ* (C. 7). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (1994d). *es-Sünenü 'l-kübrâ* (C. 8). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (1994e). *es-Sünenü 'l-kübrâ* (C. 9). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (1994f). *es-Sünenü 'l-kübrâ* (C. 10). Mektebetü Dâru'l-Bâz.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (2003a). *Şu 'abü 'l-îmân* (1. bs, C. 1). Mektebetü'r-rüşd.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (2003b). *Şu 'abü 'l-îmân* (1. bs, C. 3). Mektebetü'r-rüşd.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (2003c). *Şu 'abü 'l-îmân* (1. bs, C. 10). Mektebetü'r-rüşd.
- Beyhakî, Hüseyin b. Alî. (2003d). *Şu 'abü 'l-îmân* (1. bs, C. 11). Mektebetü'r-rüşd.
- Bezzâr, Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. (2009a). *Müsnedi'l-Bezzâr* (1. bs, C. 6). Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem.
- Bezzâr el-Basrî, Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. (2009b). *Müsnedi'l-Bezzâr* (1. bs, C. 16). Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem.
- Bildik, E. (2019). *Dini bilgi edinme sürecinde sosyal medya* [Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi].
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1992). *el-Câmi 'u's-Sahih*. Çağrı.
- Bûsîrî, Ahmed b. Ebû Bekir. (t.y.). *İthâfü'l-hıyere bi-zevâ'idi'l-mesânîdi'l-aşere* (C.7).
- Cerrahoğlu, İ. (1993). Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-7, ss. 105-107). TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Cilacı, O. (1994). Dua. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 535-536). Türkiye

Diyanet Vakfı.

- Cumhuriyet. (2023, Şubat 1). *İmam Konakçı, bu kez de Hz. Muhammed'le Hz. Meryem'i nikahlıyor! "Diyanet niye susuyor?"* Cumhuriyet.
- Çakın, K. (1998). Kadınlar ile ilgili bir hadis ve değerlendirmesi. *Dini Araştırmalar*, 1 (1), 5-31.
- Çakır, F. (2019). *Kur'ân'a aykırılık bağlamında hadis eleştirilerinin değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
- Çalgan, M. A. (2021). Sosyal medyada hadis tahrifatının oluşturduğu olumsuz sünnet algısı. İçinde T. Ayengin, *Sünnet Algısı* (C. 30). Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Çiftçi, M. E. (2021). Üç kız çocuğunu yetiştiren cennete gider" hadisi üzerine bir değerlendirme. *Gibtü İİF Dergisi Sırat*, 2 (2), 131-154.
- Çolak, A. (2012). Melek inancının Kur'ân ve hadis temelleri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 35-71.
- Dadan, A. (2006). *Taberî tarihindeki Türklerle ilgili rivâyetlerin tespiti ve değerlendirilmesi (Hz. Peygamber Döneminden Emevîler'in Sonuna Kadar)* [Yüksek Lisans]. Selçuk Üniversitesi.
- Dârekutnî, Alî b. Ömer. (2004). *Sünen* (1. bs, 1-5). Müessesetü'r-Risale.
- Dârekutnî, Alî b. Ömer. (1985). *el-İlelü'l-vâride fi'l-eḥâdîsi'n-nebeviyye* (1. bs, C. 3). Dâru Tayyibe.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. (1407). *es-Sünen* (1. bs, C. 1). Dâru'l-Kütübî'l-Arabî.
- Demir, İ. (2019). *Dini bilgi edinme kaynağı olarak sosyal medya (İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)* [Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi].
- Demirel, H. R. (2007). Tavla ile ilgili rivayetlerin değerlendirmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4 (2), 110-131.
- Demirel, H. R. (2014). Köpek ve diğer bazı hayvanların öldürülmesine cevaz veren hadislerin değerlendirmesi. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakülte Dergisi*, 1 (1), 67-102.
- Durmuş, Z. (2016). *Kadınlarla ilgili müttefakun aleyh hadislerin Kur'ân'a aykırılığı iddiasının değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi].
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. (1992). *Sünen* (C. 14). Çağrı.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. (1992). *Sünen*. Çağrı.
- Ebû Dâvûd. (t.y.). *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*,. Şamil Yayınevi.
- Ebû Musa el-Medini, Ömer b. Ahmed. el-İsfahani. (1999). *el-Letaif min dekaik'il meârif fi ulum'il huffaz'il earif* (1. bs, C. 1). Dar'ül Kütüb'il İlmiyye.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984a). *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (C. 2). Daru'l-Me'mun lit-Türas.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984b). *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (C. 4). Daru'l-Me'mun lit-Türas.

- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984c). *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (C. 5). Daru'l-Me'mun lit-Türas.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984d). *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (C. 9). Daru'l-Me'mun lit-Türas.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984e). *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (C. 10). Daru'l-Me'mun lit-Türas.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî. (1984f). *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (C. 13). Daru'l-Me'mun lit-Türas.
- Efendioğlu, M. (2006). Münker. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 13-14). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Elbânî, N. (1995a). *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha ve Şey'ün min Fıkhîhâ ve Fevâ'idihâ* (1. bs, C. 1). Mektebetü'l-Maarif li'n-neşri ve't-tevzî.
- Elbânî, N. (1995b). *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha ve Şey'ün min Fıkhîhâ ve Fevâ'idihâ* (1. bs, C. 2). Mektebetü'l-Maarif li'n-neşri ve't-tevzî.
- Elbânî, N. (1995c). *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha ve Şey'ün min Fıkhîhâ ve Fevâ'idihâ* (1. bs, C. 3). Mektebetü'l-Maarif li'n-neşri ve't-tevzî.
- Elbânî, N. (1995d). *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha ve Şey'ün min Fıkhîhâ ve Fevâ'idihâ* (1. bs, C. 5). Mektebetü'l-Maarif li'n-neşri ve't-tevzî.
- Elbânî, N. (t.y.). *Şahîhu ve Za'ifu Süneni'n-Nesâ'i*.
- Eriş, H. (2022). Secde hadisi'nin tahrir-tahlil ve değerlendirmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 61-86.
- Ferrâ' el-Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd. (1983a). *Şerhu's-sünne* (2. bs, C. 11). Mektebetü'l-İslamiyye.
- Ferrâ' el-Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd. (1983b). *Şerhu's-sünne* (2. bs, C. 14). Mektebetü'l-İslamiyye.
- Feyyaz. (t.y.-a). *Dernek*. Tarihçemiz. Geliş tarihi 16 Şubat 2024, gönderen https://feyyaz.org/?page_id=1152
- Feyyaz. (t.y.). *Hakkımızda*. Biz Kimiz? Geliş tarihi 16 Şubat 2024, gönderen <https://feyyaz.org/#hakkimizda>
- Fikriyat. (2022, Mart 28). *Güvenilir ve donanımlı dijital kaynak: Hadis Veritabanı Projesi*. Fikriyat. Geliş tarihi 17 Ocak 2024, gönderen <https://www.fikriyat.com/islam/2022/03/27/guvenilir-ve-donanimli-dijital-kaynak-hadis-veritabanı-projesi>
- Görmez, M. (2010). Tahrîc. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 419-420). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Gül, R. E. (2016). Sosyal medyada hadis kullanımı -Facebook ve Twitter özelinde. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 163-182.
- Gül, R. E. (2021a). Sosyal medyada paylaşılan hadislerin dinî yaşantıya etkisi: Balıkesir üniversitesi öğrencileri örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 4 (2), 301-315.
- Gül, R. E. (2021b). Sosyal medyada paylaşılan hadislerin dinî yaşantıya etkisi (Lise öğrencileri üzerine bir araştırma: Balıkesir örneği). İçinde T. Ayengin, *Sünnet*

Algısı. Bayburt Üniversitesi Yayınları.

- Gül, R. E. (2021c, Mayıs 28). *Sosyal medyada paylaşılan dua ve zikir içerikli Hadislerin kaynak değeri*. VIII. Dini Yayınlar Kongresi, Ankara.
- Gül, R. E. (2024). Merdûd bir rivayetin sanal alemdeki serencâmı: Hz. Peygamber'in Hz. Meryem ile evleneceğine dair rivayetin tahrîc ve tahlîli. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 63, 173-183.
- Güler, Z. (1998). Kadın akıl ve din bakımından eksik midir? *Mehir*, 14-21.
- Güler, Z. (2016). *Hadis günlüğü* (6. bs). Hüner Yayınevi.
- Gürler, K. (2001). Kadının yöneticiliği meselesi-bir hadisin okunuşu ve eleştirisi-. *Dini Araştırmalar*, 4, (11), 67-94. Güzel, C. (2020). Sosyal Medyanın Neliği, gelişimi ve kullanım alanları üzerine kuramsal bir inceleme. *Sosyolojik Düşün*, 5 (2), 93-111.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh. (1990a). *El-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn* (1. bs, C. 1). Dar'ül Kütübil İlmîyye.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh. (1990b). *El-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn* (1. bs, C. 3). Dar'ül Kütübil İlmîyye.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh. (1990c). *El-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn* (1. bs, C. 4). Dar'ül Kütübil İlmîyye.
- Hakîm et-Tirmizî, Alî b. Hasen. (1992). *Nevâdirü'l-uşûl fî ma'rifeti aḥbâri'r-Resûl* (C. 4). Darü'l-Cil.
- Harâitî, Muhammed b. Ca'fer. (1999). *Mekârimi'l-aḥlâḳ ve me'âlîhâ ve maḥmûdi tarâ'ikihâ* (1. bs, C. 1). Darü'l-Afaki'l-Arabiyye.
- Hatîb et-Tebrizî, Muhammed b. Abdullâh. (t.y.). *Miṣkâtü'l-mesâbîḥ* (C. 3).
- Hatice, Y. (2019). *Rivayetlerde uyku adabı ve ahkâm hadislerinde uykunun değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
- Hattâbî, İbrâhîm b. Hattâb. (1932). *Me'âlimü's-Sünen* (1. bs, C. 2). Matbaatü'l İlmîyye.
- Heysemî, Ebî Bekr b. Süleymân. (1412a). *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (C. 1). Dâr'ul Fikr.
- Heysemî, Ebî Bekr b. Süleymân. (1412b). *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (C. 5). Dâr'ul Fikr.
- Heysemî, Ebî Bekr b. Süleymân. (1412c). *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (C. 7). Dâr'ul Fikr.
- Heysemî, Ebî Bekr b. Süleymân. (1412d). *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (C. 8). Dâr'ul Fikr.
- Heysemî, Ebî Bekr b. Süleymân. (1412e). *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (C. 10). Dâr'ul Fikr.
- Heysemî, Ebî Bekr b. Süleymân. (1992). *Buḡyetü'l-bâḥiṣ 'an zevâ'idi müsnedi'l-Hâriṣ* (1. bs, C. 2). hıdmeti's-sünne ve's-sîreti'n-nebeviyye.
- Heytemî, Muhammed b. Muhammed. (t.y.). *Ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâ'ir*.
- İrâkî, Zeynüddin. (1995). *el-Muḡnî 'an ḥamli'l-esfâr fî'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İḥyâ'i*

mine'l-aḥbâr (C. 1). Mektebetü Taberiyye.

- Işık, H. (1989). Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salat ve selam getirme ile ilgili bir araştırma. *Diyanet İlmî-Edebi-Üç Aylık Dergi*, 25 (4), 263-286.
- İbn Ebî Şeybe. (1989a). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 1). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Ebî Şeybe. (1989b). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 5). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Ebî Şeybe. (1989c). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 7). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Ebî Şeybe. (1989d). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 9). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Ebî Şeybe. (1989e). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 13). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Ebî Şeybe. (1989f). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 15). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Ebî Şeybe. (1989g). *El-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âşâr* (1. bs, C. 21). Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Ebî Âsım, Muhammed b. Hasan. (1991a). *El-Âḥâd ve'l-meşânî* (1. bs, C. 3). Darü'r-Râye.
- İbn Ebî Âsım, Muhammed b. Hasan. (1991b). *El-Âḥâd ve'l-meşânî* (1. bs, C. 4). Darü'r-Râye.
- İbn Hacer el-Askalânî, Alî b. Muhammed. (1419). *el-Meṭâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye* (1. bs, C. 13). Darü'l-Asime.
- İbn Hâcer el-Askalanî, Alî b. Muhammed. (t.y.). *Ed-Dirâye fi'taḥrîci eḥâdîsi'l-hidâye* (C. 1). Darü'l Marife.
- İbn Hacer el-Askalânî, Alî b. Muhammed. (1379a). *Fethu'l-Bârî* (C. 1). Darü'l Marife.
- İbn Hacer el-Askalânî, Alî b. Muhammed. (1379b). *Fethu'l-Bârî* (C. 6). Darü'l Marife.
- İbn Hâcer el-Askalanî, Alî b. Muhammed. (1989). *Telḥîşü'l-ḥabîr fi'taḥrîci eḥâdîsi'r-râfi'iyi'l-kebîr* (1. bs, C. 4). Dar'ül Kütübil İlmîyye.
- İbn Hacer el-Askalânî, Alî b. Muhammed. (1984). *Tehzîbu't-tehzîb* (1. bs, C. 10). Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer el-Askalânî, Alî b. Muhammed. (1986). *Takrîbu't-tehzîb* (Muhammed Avvâme, Ed.). Dâru'r-Reşîd.
- İbn Haldun. (1982a). *Mukaddimetü İbn Haldun* (S. Uludağ, Çev.; C. 1).
- İbn Haldun. (1982b). *Mukaddimetü İbn Haldun* (S. Uludağ, Çev.; C. 2).
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1975). *Kitâbu's-sikât* (C. 7). Dâru'l-Fikr.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993a). *Şaḥîḥu İbn Hibbân* (2. bs, C. 1). Müessesetü'r-risale.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993b). *Şaḥîḥu İbn Hibbân* (2. bs, C. 2). Müessesetü'r-risale.

- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993c). *Şahîhu İbn Hibbân* (2. bs, C. 3). Müessesetü'r-risale.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993d). *Şahîhu İbn Hibbân* (2. bs, C. 7). Müessesetü'r-risale.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993e). *Şahîhu İbn Hibbân* (2. bs, C. 9). Müessesetü'r-risale.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993f). *Şahîhu İbn Hibbân* (2. bs, C. 13). Müessesetü'r-risale.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. (1993g). *Şahîhu İbn Hibbân* (2. bs, C. 15). Müessesetü'r-risale.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr. (1390). *el-Menârü'l-münîf fi's-şahîh ve'z-za'îf*.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. (1999a). *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm* (2. bs, C. 2). Dâru Tayyibetü lin'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. (1999b). *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm* (2. bs, C. 6). Dâru Tayyibetü lin'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- İbn Mâce, Muahmmmed b. Yezîd. (1992). *Sünen*. Çağrı.
- İbn Râhûye, İbrâhîm b. Mahled. (1991a). *Müsned* (1. bs, C. 1). Mektebetü'l- İman.
- İbn Râhûye, İbrâhîm b. Mahled. (1991b). *Müsned* (1. bs, C. 5). Mektebetü'l- İman.
- İbn Receb, Ahmed b. Abdirrahmân. (t.y.). *Kelimetü'l-ihlâş* (4. bs, C. 1).
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. (2007). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd. (1968). *Tabakâtü'l-kübrâ* (İ. Abbas, Ed.; C. 1). Dâru Sâdır.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (t.y.). *el-Mevzû'ât* (C. 3). Mektebetü's-Selefiyye.
- İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Alî. (2004a). *Bedrû'l-münîr fi tahrici ehâdisi's-Şerhi'l-kebîr* (1. bs, C. 1). Daru'l-hicre.
- İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Alî. (2004b). *Bedrû'l-münîr fi tahrici ehâdisi's-Şerhi'l-kebîr* (1. bs, C. 2). Daru'l-hicre.
- İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Alî. (2004c). *Bedrû'l-münîr fi tahrici ehâdisi's-Şerhi'l-kebîr* (1. bs, C. 9). Daru'l-hicre.
- İbnü's-Şecerî. (2001). *el-Emâlî* (1. bs, C. 2). Dar'ül Kütübil İlmiyye.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. (1974). *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ* (C. 8).
- İsfahânî, Ebû Nuaym. (t.y.). *Şifatü'l-cenne* (C. 2). Darül-Memun lit-Türas.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (2007). *Kur'an yolu Türkçe meal ve tefsiri* (C. 4). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karadağ, B. (2018). İslam hukukuna göre kadının hâkimliği. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research*, 10 (2), 690-707.
- Kılavuz, A. S. (1991). Azrâil. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 350-351). TDV İslâm Ansiklopedisi.

- Kitapçı, Z. (1984). Tarih objektifinde Hz. Peygamber'in hadisleri ve Türkler. *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 48, (191-192), 417-451.
- Koca, S. (1996). Türkler ve İslâmiyet. *Erdem*, 8 (22), 263-286.
- Koç, N. (2022). *Sosyal medyada paylaşılan hadislerin sıhhat değerlendirmesi - facebook özelinde-* [Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi].
- Konakçı, H. (Direktör). (2023, Temmuz 28). *Peygamber efendimiz ile Hz. Meryem annemizin cennette evleneceğini anlatan hadisi şerif hakkında.* <https://www.youtube.com/watch?v=iJkrklipumM>
- Kudûrî, Ahmed b. Ebî Bekr. (1427). *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fıkhiyyeti'l-mukârene (et-Tecrid)* (C. 12). Dâru Selâm.
- Kur'ân-ı Kerîm meali* (H. Altuntaş & M. Şahin, Çev.; 10. bs). (2009). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurt, H. (2012). İslam inancına göre şehitlik. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 189-220.
- Kuşeyrî, A. (1431a). *Er-Risâle* (1-2). Dâru'l Mârifet.
- Kutlu, M. (2022). Sosyal medyada hatalı dini paylaşımların analizi. *Ahi Evran Akademi*, 3 (2), 14-30.
- Kutub, S. (1991). *Fî Zilâli'l-Kur'ân* (S. Uçan & V. İnce, Çev.; C. 1). Dünya Yayıncılık.
- Kutub, S. (1996). *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (C. 5). Dâru's-Şurûk.
- Kütüb-i Sitte, Çocukların Oyunu* (C. 8). (t.y.).
- Lâşîn, Musa Şâhin. (1423). *Fethu'l-mün'im şerhu sahihi'l-Müslim* (1. bs, C. 2). Dâru's-Şurûk.
- Mağribî, Hüseyin b. Muhammed. (2007). *el-Bedrü't-temâm şerhu bulûği'l-merâm* (1. bs, C. 10). Darü'l-Hicre.
- Mâlik b. Enes, Mâlik b. Ebî Âmir. (1991). *Muvatta* (1. bs, 1-3). Daru'l-Kalem.
- Marsak, E. E. (2022). Dijital ortamda hadis ve karşılaşılan sorunlar. İçinde E. C. Öztürk & M. E. Erkaya, *Dijital Ortamda Hadis ve Karşılaşılan Sorunlar* (C. 3). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları.
- Mâverîdî, Alî b. Muhammed. (t.y.). *en-nüket ve'l-uyûn* (Abdulgaksûd b. Abdurrahîm, Ed.; 1. bs, 1-7). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Meridyen Derneği. (t.y.). *Hakkımızda*. Meridyen Derneği. Geliş tarihi 18 Şubat 2024, gönderen <https://meridyendernegi.org/hakkimizda/>
- Mertoğlu, M. S. (2009). Salâtüselâm. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-36, ss. 23-24). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Miras, K. (1984a). *Tecrid-i Sarih tercümesi ve şerhi* (8. bs, C. 9). DİB.
- Muhâsibî, Hâris b. Esed. (2005). *er-Ri'aye kalp hayatı* (A. Yüce, Ed.; C. 1). Işık Yayınları.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf. (1994a). *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi 'i's-şagîr*. (1. bs, C. 1). Dar'ül Kütübîl İlmiyye.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf. (1994b). *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi 'i's-şagîr*. (1. bs, C. 2). Dar'ül Kütübîl İlmiyye.

- Münâvî, Muhammed Abdürraûf. (1994c). *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi 'i's-şagîr*. (1. bs, C. 3). Dar'ül Kütübil İlmiyye.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf. (1994d). *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi 'i's-şagîr*. (1. bs, C. 6). Dar'ül Kütübil İlmiyye.
- Müslim, Müslim b. Haccâc. (1956). *el-Müsnedü's-şahîh* (1-5). Dâru İhyau't-Türasi'l-Arabî.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Ali. (1992). *Sünen 'i Nesâî*. Çağrı.
- Nevevî, Yahya b. Şeref. (1392). *el-Minhâc fî şerhi sahihi Müslim b. el-Haccâc* (2. bs, C. 2). Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Nuaym b. Hammad. (1412a). *Kitâbü'l-Fiten* (1. bs, C. 1). Mektebetü't-Tevhîd.
- Nuaym b. Hammad. (1412b). *Kitâbü'l-Fiten* (1. bs, C. 2). Mektebetü't-Tevhîd.
- Odatv. (2023, Ocak 31). *Olaylı imamdan yeni çıkış... "Allah cennette Hz. Meryem 'i Hz. Muhammed ile nikahlayacak"*. Odatv. Geliş tarihi 13 Şubat 2024, gönderen <https://www.odatv.com/guncel/olayli-imamdan-yeni-cikis-allah-cennette-hz-meryemi-hz-muhammed-ile-nikahlayacak-269108>
- Oktan, Y. (2021). İslam tarihinde salgın hastalıklar ve salgınla mücadelede kullanılan nebevi yöntemler. İçinde *Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (ss. 13-73). DİB.
- Okumuş, Z. Ş. (2019). *Hadislere göre en faziletli kadın ve özellikleri* [Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi].
- Onedio. (2023, Şubat 1). *İmam Halil Konakçı: "Allah, cennette Hz. Meryem ile Hz. Muhammed 'i nikahlayacak"*. Onedio. Geliş tarihi 3 Ocak 2024, gönderen <https://onedio.com/haber/imam-halil-konakci-allah-cennette-hz-meryem-ile-hz-muhammed-i-nikahlayacak-1125456>
- Oral, O. (2016). Siyasal içerikli rivâyetlerin sünnî algıyı yönlendirmesi üzerine. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve İtikadî İslam Mezhepleri AD*, 27 (3), 372-387.
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H., & Demir, M. (Ed.). (2013c). *Hadislerle İslâm* (2. bs, C. 3). DİB.
- Özbay, A. (2013). Kasas Sûresi 77. Ayet bağlamında insanın dünyadaki nasibi. *Hikmet Yurdu*, 13 (26), 261-285.
- Öztürk, Y. (2011). Kadınlarla ilgili olarak hadis rivayetlerinde yer alan "aklen ve dinen eksik olma" ifadesine farklı bir yaklaşım. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (35), 268-276.
- Râzi, F. (1989). *Tefsir-i Kebir-mefatihü'l gayb*, (S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, & S. Doğru, Çev.). Akçağ.
- Rûyânî, Muhammed b. Hârûn. (1416). *Müsnedü'r-rûyânî* (1. bs, C. 1). Müessesetü Kurtuba.
- Said Nursî. (2003). *Sözler*. Sözler.
- Sakallı, T. (2001). *Cari kültürün hadis rivayetine tesiri*. 285-297.
- Sakallı, T. (2007). *Hadislerde "Türk" mefhumu ve rivayetlerdeki çağrıştırdığı Zihniyetin Analizi*. 227-241.

- Sarıkcıoğlu, E. (2003). Mehdî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (1-28, ss. 369-371). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Serinsu, A. N. (2001). 33/Ahzab sûresi 56. âyeti çerçevesinde Hz. Peygamber'e salâtu selâm getirmenin anlamı. *Dini Araştırmalar*, 4 (10), 121-139.
- Sever, İ. H. (2019). *Kur'ân ve insan davranışları ilişkisi* [Yüksek Lisans, Harran].
- Seyhan, A. E. (2023). Dijital dünyadaki uydurma hadislerle mücadele Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Marife*, 23 (1), 123-142.
- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları*, 7 (4), 23-32.
- Sonpeygamber Info (Direktör). (2022, Mart 30). *Hadis Veritabanı Tanıtım Toplantısı*. Geliş tarihi 14 Şubat 2024, gönderen <https://www.youtube.com/watch?v=DJm0CK6ZEiE>
- Sonpeygamber.info. (t.y.-a). *Sonpeygamber.info*. Sonpeygamber.info. Geliş tarihi 12 Şubat 2024, gönderen <https://sonpeygamber.info>
- Sonpeygamber.info. (t.y.-b). *Sonpeygamber.info Projesi İçin Ne Dediler?* Sonpeygamber.info. Geliş tarihi 12 Şubat 2024, gönderen <https://sonpeygamber.info>
- Soru Cevap Sözler Köşkü. (2021, Temmuz 9). *Tavla Oynamak Haram Mıdır? "Kim Tavla Oyunu Oynarsa Elini Domuz Kanına Bulmuş Gibi Olur."* Sözü Hadis Midir? Soru Cevap Sözler Köşkü. Geliş tarihi 9 Temmuz 2021, gönderen <https://sorucevap.sozlerkosku.com/2021/09/07/tavla-oyunak-haram-midir-kim-tavla-oyunu-oyinarsa-elini-domuz/>
- Sorularla İslamiyet. (t.y.-a). *Ahmet Çolak (Dr.)*. Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 20 Mart 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/yazar/ahmet-colak-dr>
- Sorularla İslamiyet. (t.y.-b). *Çok Okunanlar*. Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 17 Şubat 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/cokokunanlar>
- Sorularla İslamiyet. (t.y.-c). *Hakkımızda*. Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 20 Mart 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/sayfa/hakkimizda>
- Sorularla İslamiyet. (t.y.-d). *Kayıtlı üye sayımız 150 bini aştı...* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 15 Mart 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/blog/kayitli-uye-sayimiz-150-bini-asti>
- Sorularla İslamiyet. (2016a, Ağustos 9). *"Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalış, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış."* sözü hadis midir, hadis ise nasıl anlamak gerekir? Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiyet.com/hic-olmeyecekmis-gibi-dunyaya-calıs-yarin-olecekmis-gibi-de-ahirete-calıs-sozu-hadis-midir-hadis-ise>
- Sorularla İslamiyet. (2016b, Ağustos 9). *Kadının, dininin ve aklının eksik olduğu konusunda bir hadis-i şerif olduğu doğru mudur? Eğer doğruysa bu kadınlara hakaret ve haksızlık olmaz mı?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 10 Eylül 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/kadinin-dininin-ve-aklinin-eksik-oldugu-konusunda-bir-hadis-i-serif-oldugu-dogru-mudur-eger-dogruysa>
- Sorularla İslamiyet. (2016c, Ağustos 9). *Kadının kocasına itaati konusundaki hadiste "secde etme" "taş taşıma" gibi ifadeler niçin kullanılmıştır? "Eğer bir*

kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim ve... Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 15 Eylül 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/kadinin-kocasina-itaati-konusundaki-hadiste-secde-etme-tas-tasima-gibi-ifadeler-nicin-kullanilmistir>

Sorularla İslamiyet. (2016d, Ağustos 9). *Yılanı öldürmekle ilgili hadis: “Yılanı biriniz görüp de öldürürse cehenneme gider, yılan kişiyi öldürürse o ölen kişi cennete gider.” Böyle bir hadis var mı?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 20 Ağustos 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/yilani-oldurmekle-ilgili-hadis-yilani-biriniz-gorup-de-oldururse-cehenneme-gider-yilan-kisiyi>

Sorularla İslamiyet. (2016e, Aralık 18). *Kertenkele öldürmek sevap mı? Kertenkele insana zarar veren bir hayvan değildir, neden öldürülmesi sevaptır?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 15 Ağustos 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/kertenkele-oldurmek-sevap-mi-kertenkele-insana-zarar-veren-bir-hayvan-degildir-neden-oldurulmesi>

Sorularla İslamiyet. (2017a, Mart 15). *Cennet annelerin ayağı altındadır, hadisinin sihhati ve tahrirci nasıldır?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 18 Ağustos 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/cennet-annelerin-ayagi-altindadir-hadisinin-sihhati-ve-tahrirci-nasildir>

Sorularla İslamiyet. (2017b, Mayıs 29). *Bir yere dayanmadan uyumak abdesti bozar mı? Bu konuda hadis var mıdır?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 23 Mart 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/bir-yere-dayanmadan-uyumak-abdesti-bozar-mi-bu-konuda-hadis-var-midir>

Sorularla İslamiyet. (2017c, Ağustos 14). *Kiyamet alametlerinden “Türklerle savaş” hakkındaki hadisi açıklar mısınız?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 10 Ocak 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/kiyamet-alametlerinden-turklerle-savas-hakkındaki-hadisi-aciklar-misiniz>

Sorularla İslamiyet. (2017d, Ekim 24). *Hz. Azrail fitrat olarak nasıl bir yapıdadır, ölüm esnasında nasıl görünür? Buna dair bir hadisi şerif var mıdır?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 16 Nisan 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/hz-azrail-fitrat-olarak-nasil-bir-yapidadir-olulere-nasil-gorunur-buna-dair-bir-hadisi-serif-var>

Sorularla İslamiyet. (2018a, Ocak 16). *Tavla oynamak haram mıdır? “Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulamış gibi olur.” sözü hadis midir?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 12 Ocak 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/tavla-oynamak-haram-midir-kim-tavla-oyunu-oynarsa-elini-domuz-kanina-bulamis-gibi-olur-sozu-hadis>

Sorularla İslamiyet. (2018b, Nisan 11). *Hz. Mehdi ile ilgili hadisler açıklar mısınız?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 15 Şubat 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/hz-mehdi-ile-ilgili-hadisler-aciklar-misiniz>

Sorularla İslamiyet. (2020a, Ocak 8). *Hasbunallah duasını yüz defa okumakla ilgili hadis var mı?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 18 Aralık 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/hasbunallah-duasini-yuz-defa-okumakla-ilgili-hadis-var-mi>

Sorularla İslamiyet. (2020b, Şubat 3). *“Kişi sevdiği ile beraberdir.” hadisini nasıl anlamalıyız?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 14 Şubat 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/kisi-sevdigi-ile-beraberdir-hadisini-nasil>

anlamaliyiz-sevdigimiz-kisinin-mertebesi-bizden-yukse

- Sorularla İslamiyet. (2020c, Mayıs 13). “*Cennet annelerin ayakları altındadır.*” Bu hadis bütün anneler için geçerli midir? Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 18 Eylül 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/cennet-annelerin-ayaklari-altindadir-bu-hadis-butun-anneler-icin-gecerli-midir>
- Sorularla İslamiyet. (2020d, Haziran 5). “*Rabbim der ki; hayvanlar benim sessiz kullarımdır, şimdi zulme susuyorlar ama hesap günü konuşacaklar.*” anlamında bir rivayet var mıdır? Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 28 Eylül 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/rabbim-der-ki-hayvanlar-benim-sessiz-kullarimdir-simdi-zulme-susuyorlar-ama-hesap-gunu-konusacaklar>
- Sorularla İslamiyet (Direktör). (2021a, Nisan 17). *Güzel Şeyler Oluyor (Feyyaz Bilim ve Gelişim Derneği Tanıtım Filmi 2021)*. Geliş tarihi 10 Mart 2024, gönderen https://www.youtube.com/watch?v=eMX3ODRwBwc&list=PL28It5sM9dBTUkMBWx2i_4Y1_pUB-Fc8p&index=4
- Sorularla İslamiyet. (2021b, Kasım 22). *İbadetlere vadedilen netice ve sevaplara kavuşmanın şartları nelerdir?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 14 Ocak 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/ibadetlere-vadedilen-netice-ve-sevaplara-kavusmanin-sartlari-nelerdir-o-duayi-her-okuyan-ve-o>
- Sorularla İslamiyet. (2021c, Kasım 25). *Peygamber Efendimizin Türklerle ilgili hadisi şerifi var mıdır?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 10 Ocak 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/peygamber-efendimizin-turklerle-ilgili-hadisi-serifi-var-midir>
- Sorularla İslamiyet. (2022a, Ocak 27). *Allah sevdiği kuluna kız çocuğu verir, anlamında bir hadis var mıdır?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 11 Şubat 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/allah-sevdigi-kuluna-kiz-cocugu-verir-anlaminda-bir-hadis-var-midir-kiz-cocuklarına-bakmanın-onemi-0>
- Sorularla İslamiyet. (2022b, Mart 22). “*Kişi sevdiği ile beraberdir.*” hadisini açıklar mısınız? Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 14 Şubat 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/kisi-sevdigi-ile-beraberdir-hadisini-aciklar-misiniz-biri-cennete-biri-cehenneme-giden-fakat-0>
- Sorularla İslamiyet. (2022c, Mayıs 19). *Kadının devlet başkanı, hakim ve vali olması ile ilgili, “Bir kavmin başına kadın hükümdar gelirse, o kavim helak olmaya mahkumdur.” şeklinde bir hadis-i şerif var mıdır?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 20 Kasım 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/kadinin-devlet-baskani-hakim-ve-vali-olmasi-ile-ilgili-bir-kavmin-basina-kadin-hukumdar-gelirse-o>
- Sorularla İslamiyet. (2022d, Temmuz 25). “*Birinizin kulağı çınladığı zaman bana salavat getirsin. Beni hayırla ananı Allah da hayırla ansın.*” hadisini nasıl anlamalıyız? Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 13 Şubat 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/birinizin-kulagi-cinladigi-zaman-bana-salavat-getirsin-beni-hayirla-anani-allah-da-hayirla-ansin>
- Sorularla İslamiyet. (2023a, Aralık 25). *Arap Yarımadası yeşillenmedikçe, kıyamet kopmaz, anlamında bir hadis var mıdır?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 28 Mart 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/arap-yarimadası-yesillenmedikce-kiyamet-kopmaz-anlamında-bir-hadis-var-midir>

- Sorularla İslamiyet. (2023b, Aralık 25). “Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır” sözü hadis midir? Hadis ise kaynağını verebilir misiniz? Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 14 Kasım 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/haksizlik-karsisinda-susan-dilsiz-seytandir-sozu-hadis-midir-hadis-ise-kaynagini-verebilir-misiniz>
- Sorularla İslamiyet. (2023c, Aralık 25). *Lâ ilâhe illallâhül melikül hakkul mübîn... Duasıyla ilgili bir hadis var mı?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 21 Aralık 2023, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/la-ilahe-illallahul-melikul-hakkul-mubin-duasiyla-ilgili-bir-hadis-var-mi>
- Sorularla İslamiyet. (2023d, Aralık 25). *Satranç ve tavla oynamak caiz midir?* Sorularla İslamiyet. Geliş tarihi 14 Ocak 2024, gönderen <https://sorularlaislamiyet.com/satranc-ve-tavla-oynamak-caiz-midir>
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1982a). *El-Câmîu's-Sağır fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezir* (C. 2).
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1982b). *El-Câmîu's-Sağır fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezir* (C. 12).
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1994a). *Câmi'u'l- Ehâdis* (C. 5). Dâru'l-Fikr.
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1994b). *Câmi'u'l- Ehâdis* (C. 10). Dâru'l-Fikr.
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1994c). *Câmi'u'l- Ehâdis* (C. 16). Dâru'l-Fikr.
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1994d). *Câmi'u'l- Ehâdis* (C. 21). Dâru'l-Fikr.
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1994e). *Câmi'u'l- Ehâdis* (C. 23). Dâru'l-Fikr.
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1994f). *Câmi'u'l- Ehâdis* (C. 30). Dâru'l-Fikr.
- Süyûtî, Ebû Bekr b. Muhammed. (1994g). *Câmi'u'l- Ehâdis* (C. 33). Dâru'l-Fikr.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. (1400). *Müsned* (C. 1). Dar'ül Kütübil İlmiyye.
- Şebnem, A., Osman Zahid, Ç., & Mustafa, K. (2015). İslam'ın kadın liderliğe bakışı: disiplinlerarası nitel araştırma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 71-107.
- Şen, H. (2023, Nisan 7). “Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır” sözünün hadis olduğu iddiası. Malumatfuruş. <https://www.malumatfurus.org/haksizlik-karsisinda-susan-dilsiz-seytandir/>
- Şeşen, R. (1969). Eski Araçlar'a göre Türkler. *Türkiyat Mecmuası*, 15, 11-30.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî. (1993). *Neylü'l-evtâr* (İ. es-Sabâbetî, Ed.; 1. bs, C. 1). Dar'ul Hadis.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1405). *el-Mu'cemü's-sağır* (1. bs, C. 2). el-Mektebet'ül İslami.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1415). *el-Mu'cemü'l-evsağ* (C. 1). Dâru'l-Harameyn.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994a). *Mu'cemü'l-kebîr* (2. bs, C. 1). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994b). *Mu'cemü'l-kebîr* (2. bs, C. 2). Mektebetu İbni Teymiyye.

- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994c). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 5). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994d). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 7). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994e). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 9). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994f). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 10). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994g). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 11). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994h). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 17). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994ı). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 18). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994i). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 19). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb. (1994j). *Mu‘cemü’l-kebîr* (2. bs, C. 20). Mektebetu İbni Teymiyye.
- Tahâvî, Muhammed b. Selâme el-Ezdî. (1415a). *Müşkilü’l-âşâr* (1. bs, C. 2). Müessesetü’r-risale.
- Tahâvî, Muhammed b. Selâme el-Ezdî. (1415b). *Müşkilü’l-âşâr* (1. bs, C. 9). Müessesetü’r-risale.
- Tahâvî, Muhammed b. Selâme el-Ezdî. (1415c). *Müşkilü’l-âşâr* (1. bs, C. 13). Müessesetü’r-risale.
- Tayâlisî, Dâvûd b. el-Cârûd. (1999a). *Müsned* (1. bs, C. 2). Daru’l-Hicr lit-Tabaati ven-Neşr.
- Tayâlisî, Dâvûd b. el-Cârûd. (1999b). *Müsned* (1. bs, C. 3). Daru’l-Hicr lit-Tabaati ven-Neşr.
- Tayâlisî, Dâvûd b. el-Cârûd. (1999c). *Müsned* (1. bs, C. 4). Daru’l-Hicr lit-Tabaati ven-Neşr.
- “*The global state of digital in july 2022, part one*”. (2022, Temmuz). Wearesocial. Geliş tarihi 25 Mart 2024, gönderen <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/07/the-global-state-of-digital-in-july-2022/>
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. (1992). *Sünen*. Çağrı.
- Tuzcu, R. (2020). İsnad ve metin açısından salavat hakkındaki bazı rivayetlerin tenkidi. *Mütefekkir*, 7 (14), 367-390.
- Ukaylî, Amr b. Mûsâ. (1984). *Eđ-Đu‘afâ’ü’l-kebîr* (1. bs, C. 4). Darü’l-Mektebetul-İlmiyye.
- Uslu, R. (1994). *Dekkâk, Ebû Ali* (C. 9, s. 112).
- Ünal, B. (2001). İslam ve siyaset üzerine düşünceler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 161-184.

- Vellevi, Muhammed b. Ali. (1996). *Şerhu süneni 'n-nesai, zehiretü 'l-ukba fi şerhi 'l-mücteba* (1. bs, C. 15). Darü'l-Mi'rac ed-Devliyye lin'n-Neşr.
- Ya'kübî, Ahmed b. Ebî Yâ'kûb. (1379). *Târîhu 'l-Ya 'kübî* (C.2).
- Yarba, R. (2022). Cennetin Annelerin Ayaklarıyla İlişkilendirildiği Rivayetlerin Sened ve Metin Tahlili. *Hikmet Yurdu*, 15 (29), 61-84.
- Yavuz, Y. Ş. (2003). İslâm inancında mehdî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-28). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yeni Akit. (2017, Ocak 24). *Ağır uyku, bir yere dayanarak uyuklamak veya kısa süren bir uyuma abdesti bozar mı? İşte detaylar...* Yeni Akit. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/bir-yere-dayanmadan-uyumak-abdesti-bozar-mi-266535.html>
- Yeniçağ Gazetesi. (2023, Şubat 1). *Halil Konakçı Allah adına konuşuyor: Hz. Meryem ve Hz. Muhammed evlenecek.* Yeniçağ. Yeniçağ. Geliş tarihi 24 Ocak 2024, gönderen <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/hz-meryem-ve-hz-muhammed-evlenecek-halil-konakci-allah-adina-konusuyor-624932h.htm>
- Yılmaz, O. (2017). Hadis/sünnet ışığında kız çocuklarına verilen değer. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 173-197.
- Yönem, A. (1998). *Mehdîlik fikri ve müslümanlar arasındaki ilk tezahürleri* [Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi].
- Yüceer, M. (2021). Kutsal kabul edilen zamanlarda paylaşılan bilgilerin güvenilirliği/dinin medyatikleşmesi (Üç Aylar Özelinde). *ATEBE Dergisi*, 6, 103-119.
- Yücel, A. (2015). *Hadis usûlü* (18. bs). İfav.
- Yücel, A. (2017). Mehdî hadislerinin temel hadis kaynaklarındaki anlamı. *Beklenen Kurtarıcı İnancı Sempozyumu*, 141-170.
- Yücel, A. (2020). *Hadis sözlüğü* (1. bs). İfav.
- Zeylaî, Abdullâh b. Yûsuf. (1997). *Naşbü'r-Râye li-tahrîci eḥâdîsi 'l-hidâye* (1. bs, C. 5). Müessesetü'r-Reyyan.

